

Jehovas Vitners rettslige kamp for å forkynne på gatene i Norge, 1948-1951

Daniel Ålgård

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Våren 2020

Forord

Jeg vil først takke min veileder Frode Ulvund for god oppfølging og veiledning gjennom disse to årene, og for at han tipset meg om å skrive om Jehovas vitner. Da jeg begynte på masterstudiet hadde jeg ingen klar idé om hva jeg skulle skrive om, og at temaet kom til å bli Jehovas vitner, hadde jeg i hvert fall ikke sett for meg. Men jeg er uendelig glad for at valget falt på dette temaet; jeg har lært mye nytt og spennende!

Jeg vil også takke ansatte ved Riksarkivet og Statsarkivene i Oslo, Kongsberg, og Trondheim. Takk for at dere har hjulpet meg med å finne arkivmateriale, og svart på mine spørsmål. En spesiell takk rettes til arkivar Grethe Flood ved Riksarkivet: takk for at du brukte mye av din tid på å lete etter arkivmateriale for meg, og for det materialet som jeg fikk tilsendt. Jeg vil også takke ansatte ved Jehovas Vitners avdelingskontor i Skandinavia: takk for at dere brukte tid på å lete i arkivene deres, og for det arkivmaterialet som dere sendte til meg, – og takk for hyggelige samtaler.

Til slutt vil jeg takke venner og familie som har gitt meg støtte og oppmuntring. Takk!

Bergen, 29. mai 2020

Daniel Ålgård

Abstract

In this thesis I aim to analyze the legal conflicts the Jehovah's Witnesses had to endure in Norway between 1948 and 1951, due to their proselyting activities. During this time period there were four episodes where their proselyting activities got them in serious trouble. Three of these were dealt with in court. In Fosen two pioneers from the Jehovah's Witnesses were arrested in January 1948, and later convicted guilty for selling books without a permit from the police. In February 1949 three Witnesses were stopped by the police in Stavanger, for selling *The Watchtower*. They were given a stern warning by the chief of police. In an evening in November the same year, seven Witnesses were arrested on the street corners in Karl Johans gate in Oslo, for handing out literature to passers without having a permit from the police. They were sentenced in the lower court, but later acquitted by the Supreme Court of Norway. Finally, five Witnesses were charged in Tønsberg for handing out or selling literature on the streets to passers, but they were acquitted by the court.

The overall aim of the thesis is to find out why their proselyting activities were problematized by the police, and to what extent the Jehovah's Witnesses actively used the judicial system against these resistances. I argue that it was the distribution and selling of literature that was problematized by local authorities, and their refusal to apply for a permit. Oslo and Tønsberg had local ordinances which forbade the distribution of certain printed material in public, without a permit from the police. In Fosen they were sentenced for breaking a commercial law. I argue that the Witnesses in Oslo and Tønsberg used the judicial system actively to overrule the police use of these ordinances, and that they succeeded in doing so by winning in Supreme Court.

Cases like these were not unique in Norway. In many countries the Jehovah's Witnesses experienced problems with local authorities because of their proselyting activities. In the United States of America, the Watchtower headquarters employed a comprehensive legal strategy to combat local ordinances that hindered their proselyting activities. I argue in my thesis that the Witnesses in Oslo and Tønsberg employed this strategy, and that the goal here was the same as in the United States: To fight for their right to preach on their terms, and without interference from local authority.

English title: Jehovah's Witnesses legal strive to proselyte on the streets in Norway, 1948-1951

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 Problemstilling og avgrensinger	4
1.2 Forskningsstatus	5
1.2.1 Norsk forskningslitteratur	5
1.2.2 Internasjonal litteratur	8
1.3 Religionshistorisk ramme	15
1.4 Kilder og kildebruk.....	18
1.5 Begrepsavklaringer	22
1.6 Disposisjon	24
2 Jehovas Vitner i USA: Bevisste konfrontasjoner?	26
2.1 Vaktårnets juridiske kampanje i USA: En nøye planlagt strategi for å utvide sine rettigheter?	28
2.1.1 Organisasjonsmessige rammer.....	28
2.1.2 Kartlegging av områder	29
2.1.3 Mobile Jehovas Vitner-enheter	30
2.1.4 Forberedelser.....	31
2.1.5 ID-kort og diverse pamfletter.....	32
2.1.6 Åpent brev til politikammeret	32
2.1.7 Tillatelse til å utdele- og selge litteratur.....	33
2.1.8 Frivillige bidrag	33
2.1.9 Pågående forkynning	34
2.1.10 Å velge riktig forkynner.....	35
2.1.11 Anke	35
2.1.12 Resultat	36
2.2 Kapittelkonklusjon.....	37
3 Jehovas Vitners problemer med lokale myndigheter i Stavanger og Fosen	38
3.1 Episoden i Stavanger og Fosen: Likheter og ulikheter med trossamfunnets juridiske strategi i USA	39
3.1.1 Likheter med trossamfunnets amerikanske strategi	39
3.1.2 Ulikheter fra trossamfunnets amerikanske strategi.....	42
3.2 Politiets håndtering av saken i Fosen: Uttrykk for religiøs antipati?	44
3.2.1 Lensmannsbetjentenes forhold til pionerene.....	44
3.2.2 Fosen herredsrett: Jehovas Vitners boksalg er ikke av allmenn interesse	46

3.2.3 Handelsdepartementets vurdering.....	47
3.3 Episoden i Stavanger: Politimesteren vil ikke ha noe spredning av Jehovas Vitners litteratur i byen.....	49
3.3.1 Politiet i Stavanger.....	49
3.3.2 Handelsdepartementet uttalelse angående saken fra Stavanger.....	50
3.3.3 Trossamfunnets senere problemer med Stavanger-politiet.....	52
3.4 Det norske avdelingskontorets rolle og involvering i disse episodene.....	53
3.4.1 Avdelingskontorets befatning med episoden i Fosen og Stavanger.....	54
3.5 Kapittelkonklusjon.....	57
4 Rettsprosessene i Oslo og Tønsberg.....	60
4.1 Gateforkynnere arresteres og tiltales.....	60
4.2 Rettssakene.....	62
4.3 Høyesterettssaken.....	64
4.4 Jehovas Vitners rettslige problemer i Oslo og Tønsberg: En strategi for å utvide sine religiøse rammer?.....	69
4.4.1 Et rettslig oppgjør mellom gateforkynnerne og politiet.....	69
4.5 Jehovas Vitner: Et spørsmål om religionsfrihet?.....	75
4.5.1 Oslo- og Tønsberg-sakene.....	75
4.5.2 Ankeerklæring og Høyesterett.....	79
4.5.3 Religiøs forfølgelse?.....	80
4.6 Kapittelkonklusjon.....	83
5 Rettsprosessene i Norge: En amerikansk konfrontasjonsstrategi?.....	86
5.1 Rettsprosessene i Oslo/Tønsberg: Likheter og ulikheter med trossamfunnets amerikanske strategi.....	86
5.1.1 Likheter med den amerikanske strategien.....	87
5.1.2 Ulikheter fra den amerikanske strategien.....	91
5.2 Forkynnerne på Karl Johan – en planlagt provokasjon?.....	94
5.2.1 Hvilken rolle hadde det norske avdelingskontoret?.....	95
5.3 Tønsberg-saken: En planlagt konfrontasjon?.....	97
5.4 Kapittelkonklusjon.....	98
6 Konklusjon.....	100
Litteraturliste.....	106
Kilder.....	108

1 Innledning

20. april 2017 avsa Russlands Høyesterett en dom om at Jehovas Vitners nasjonale avdelingskontor i Russland skulle stenges, samt at trossamfunnets 395 lokale organisasjoner i Russland skulle oppløses.¹ Én måned senere ble én dansk Jehovas Vitne, Dennis Christensen, anholdt av russisk politi under en bibellesning i byen Orjol i Russland. Han ble anklaget for å være en religiøs ekstremist. 6. februar 2019 – etter å ha sittet over 600 dager i varetekt – ble Christensen dømt til seks års fengsel.²

Samme dag som Christensen ble dømt gjennomførte det russiske sikkerhetspolitiet, FSB, «en stor operasjon»³ hvor de pågrep flere Jehovas Vitner.⁴ Ifølge Jehovas Vitner er det per 17. februar 2020 34 Vitner som er varetektsfengslet eller sitter i fengsel, og 28 er i husarrest. 129 får ikke forlate den byen de bor i, og 307 Vitner i alderen 18-89 år er under etterforskning. Alle disse er anklaget for å organisere, delta i, eller finansiere en ekstremistisk organisasjon, ifølge trossamfunnet.⁵

FN fordømmer dommen mot Christensen, og har oppfordret russiske myndigheter til å revidere føderale lover som vagt definerer ekstremisme, samt frigjøre de som har blitt pågrepet for å utøve sin religion eller tro. FNs høykommissær for menneskerettigheter, Michelle Bachelet, har sagt: «Den harde straffen Christensen er idømt, skaper en farlig presedens og kriminaliserer retten til religionsfrihet og trosfrihet»⁶. Jehovas Vitner anslår selv at de har rundt 170.000 medlemmer i Russland.⁷

¹ «Fengslet for sin tro.» <https://www.jw.org/no/nyheter/juridisk/etter-region/russland/jehovas-vitner-i-fengsel/> (besøkt 07.05.2020).

² «Dansk Jehovas vitne dømt til seks års fengsel i Russland.» 06.02.2019.

<https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2019/02/06/195543098/dansk-jehovas-vitne-domt-til-seks-ars-fengsel-i-russland> (besøkt 07.05.2020).

³ «Russland med flere Jehovas vitne-pågrepelser.» 08.02.2019.

<https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2019/02/08/195548124/russland-med-flere-jehovas-vitne-pagripelser> (besøkt 07.05.2020).

⁴ Ibid. (Besøkt 07.05.2020.)

⁵ «Fengslet for sin tro.» <https://www.jw.org/no/nyheter/juridisk/etter-region/russland/jehovas-vitner-i-fengsel/> (besøkt 07.05.2020).

⁶ «Russland med flere Jehovas vitne-pågrepelser.» 08.02.2019.

<https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2019/02/08/195548124/russland-med-flere-jehovas-vitne-pagripelser> (besøkt 07.05.2020).

⁷ Ibid. (Besøkt 07.05.2020.)

I nyere tid har Norge gitt asyl til russiske Jehovas Vitner. I 2019 fikk ni russere beskyttelse etter asylovverket, hvorav noen av disse var Jehovas Vitner, ifølge Utlendingsdirektoratet.⁸

71 år tidligere den 28. november 1949 sto åtte Jehovas Vitner oppstilt på gatehjørnene i Karl Johans gate i Oslo, fra strekningen Nedre Slottsgate til Østbanestasjonen. De holdt oppe bladet *Vaktårnet* slik at forbigående kunne se bladet, og dersom noen stoppet opp ga de seg i snakk med vedkommende for å dele sine meninger om religiøse spørsmål.

Gateforkynnerne krevde ingen betaling eller annen vederlag for bladene, men mottok bidrag hvis noen ville gi.⁹

I 19-tiden ble ett par av forkynnerne tilsnakket av to politimenn. Den ene betjenten observerte at gateforkynnerne mottok pengebidrag for trykksakene sine, og han oppfattet dette som «en stiltiende form for tiggeri.»¹⁰ Han spurte om de hadde politiets tillatelse til denne virksomheten, dertil de svarte at tillatelse ikke var nødvendig, og at de hadde tillatelse fra den høyeste myndighet, nemlig Gud. Den ene politimannen henvendte seg så til vakthavende og spurte hva han skulle gjøre med dem, og om de hadde tillatelse til å drive denne virksomheten. Han fikk ordre om å be dem om å fjerne seg. Han henvendte seg så til gateforkynnerne påny, men de nektet å fjerne seg, og hevdet at de hadde ordre fra «høyeste hold» til å stå der. Et kvarter senere ble det foretatt uttrykning og sju gateforkynnere (den åttende forkynneren var borte da utrykningsvognen kom) ble tatt med til politistasjonen.¹¹

6. desember ble sju av gateforkynnerne avhørt på politistasjonen. De erkjente at de hadde stilt seg opp på Karl Johans gate og delt ut litteratur, og at de ikke hadde søkt om tillatelse. Minst tre av gateforkynnerne visste at de behøvde politiets tillatelse. Hver av Vitnene fikk et forelegg på fem kroner, men ingen av dem vedtok foreleggene.¹² Foreleggene var på forseelse mot Politivedtektene for Oslo § 3, 1. ledd.¹³ Fordi Vitnene ikke vedtok foreleggene ble saken tatt videre til hovedforhandling i Oslo byrett. 21. januar 1950 ble dømt for brudd mot nevnte

⁸ «Norge gir asyl til russiske Jehovas vitner.» *Aftenposten*. 29.01.2020.

<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/qLw8nL/norge-gir-asyl-til-russiske-jehovas-vitner> (besøkt 07.05.2020).

⁹ Statsarkivet i Oslo, Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

¹⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 30.11.1949.

¹¹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 30.11.1949.

¹² Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhørsreferatene, alle datert 6.12.1949.

¹³ Paragrafen var sålydende: «Ingen må uten tillatelse fra politiet dele ut oprop, annonser, reklame og lignende eller foranstalte vandrende eller kjørende reklame.» Norsk Lovtidende 1936, s. 1175.

bestemmelse, og dømt til å betale en pengebot hver på fem kroner, eventuelt å sone tre dager i fengsel. Vitnene erklærte på stedet at de var uskyldig dømt, og begjærte saken innbragt for lagmannsretten.¹⁴ Fem måneder senere ble forkynnerne frikjent i Høyesterett.¹⁵

Dette var imidlertid ikke den eneste rettslige tvisten mellom Jehovas Vitner og styresmaktene: På slutten av 1940- til begynnelsen av 1950-tallet, oppsto det flere slike rettssaker i Norge. 14. januar 1949 ble to pionerer fra Jehovas Vitner dømt i Fosen herredsrett for ulovlig omførselshandel.¹⁶ Én måned senere i februar 1949 ble tre forkynnere stoppet av politiet i Stavanger for å ha solgt *Vakttårnet* på gatene, eller gått fra dør til dør og solgt bladet.¹⁷ I 1951 ble til slutt fem forkynnere i Tønsberg tiltalt for ulovlig omførselshandel, og for å ha brutt en lokal bestemmelse om at ingen må dele ut opprop, annonser, aviser, og lignende uten politiets tillatelse. Men forkynnerne ble i denne saken frifunnet.¹⁸ Jehovas Vitner opplevde med andre ord flere problemer på forholdsvis kort tid, som følge av forkynningsvirksomheten.

Temaet for min masteroppgave er Jehovas Vitners rettslige problemer i Norge, som følge av deres offentlige forkynningsvirksomhet på 1940- og 1950-tallet. I Norge kan Jehovas Vitner spores tilbake til 1890-tallet da norsk-amerikaneren Knud Pederson Hammer reiste til sin hjemby Skien, og begynte å forkynne for venner og familie. Ved århundreskiftet utviklet det seg en liten menighet i Skien. I 1904 ble det opprettet et kontor for Selskapet Vakttårnet i Pilestrædet 49. A, Oslo. Gjennom denne ekspedisjonen kunne interesserte bestille litteratur eller tegne abonnement på *Vagt-Taarnet*.¹⁹ Ifølge Jehovas Vitners 1984-årbok ble en del pionerer på begynnelsen av 1930-tallet beskyldt for ulovlig omførselshandel. Men ifølge årbokens forfatter(e) ordnet disse sakene seg uten at det ble nødvendig å gå rettens vei, og siden den gang hadde det kun vært spredte episoder. Men i 1948 og i 1949 oppsto det «alvorlige vanskeligheter»²⁰, ifølge årboken. Disse «alvorlige vanskelighetene» oppsto som følge av Jehovas Vitners forkynningsvirksomhet, og det er disse sakene som skal undersøkes og belyses i denne masteroppgaven.

¹⁴ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

¹⁵ Norsk retstidende 1950, s. 601-603.

¹⁶ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rettsbok for Fosen herredsrett.

¹⁷ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Gunnar Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

¹⁸ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

¹⁹ Jehovas Vitners årbok 1984, s. 36-42.

²⁰ Jehovas Vitners årbok 1984, s. 107.

Disse retts sakene var imidlertid ikke unike for Norge. I flere land – særlig i Nord-Amerika – opplevde Jehovas Vitner problemer som følge av forkynnesvirksomheten. I USA utarbeidet lovavdelingen i Vaktårnets hovedkvarter en omfattende juridisk strategi, for å bekjempe lokale bestemmelser som hindrer trossamfunnets forkynnesvirksomheter. Denne strategien innebar bevisst provokasjon, og aktiv bruk av rettssystemet for å vinne saker og juridiske presedenser. Min hypotese er at trossamfunnets ledelse i Norge kjente til denne strategien, og utøvde en tilsvarende strategi i Norge for å overprøve politiets bruk av lokale bestemmelser, som hindret trossamfunnets offentlige forkynnesarbeid. I tillegg ønsket de å sikre sin rett til å forkynne på sin måte, og på sine premisser for ettertiden. Koblingen mellom de norske sakene og Vaktårnets juridiske strategi i USA, er derfor sentrale i min masteroppgave.

1.1 Problemstilling og avgrensinger

Hensikten med denne masteroppgaven er å finne ut hvorfor Jehovas Vitners forkynnesvirksomhet ble problematisert av styresmaktene, samt hvordan trossamfunnet håndtert disse sakene. Min overordnede problemstilling er:

Hvordan ble Jehovas Vitners forkynnesvirksomhet møtt/problematisert av styresmaktene på slutten av 1940- til begynnelsen av 1950-tallet, og hvordan og i hvilken grad brukte trossamfunnet rettssystemet aktivt i møte med mostand mot sin forkynnesvirksomhet?

Begrunnelsen for min interesse overfor Jehovas Vitners historie i Norge, er fordi trossamfunnets historie i Norge nesten er fullstendig fraværende i forskningslitteraturen. Jehovas Vitner er dessuten et trossamfunn som de fleste kjenner til, men som kanskje få egentlig vet noe om. Gjennom denne masteroppgaven ønsker jeg å synliggjøre en del av Jehovas Vitners historie i Norge, og belyse hvordan de har møtt mostand i forbindelse med sin forkynnesvirksomhet. Min masteroppgave er ikke minst en historie om hvordan lokale myndigheter har forholdt seg til en liten religiøs minoritet, – én minoritet som nektet å underordne seg de rammevilkårene som styresmaktene satte overfor deres forkynnesvirksomhet.

Jeg ønsker å presisere at denne masteroppgaven ikke handler om religion. Jehovas Vitner er et religionssamfunn, men deres religion skal kun nevnes der det er nødvendig for å gi en innsikt i deres holdninger og praksiser, – for eksempel hvorfor Vitnene prinsipielt nektet å søke

politiet om tillatelse til å dele ut litteratur på gatene. Men denne masteroppgaven tar ikke sikte på å drøfte hverken Jehovas Vitners religion, eller deres religiøse praksiser.

Undersøkelsene begrenses kun til de sakene som handlet om Jehovas Vitners forkynnelsesvirksomhet. Med andre ord tar ikke denne masteroppgaven sikte på å undersøke andre juridiske problemer som Jehovas Vitner har hatt i Norge gjennom tidene, for eksempel vernepliktssakene, blodoverføring, og så videre.

Undersøkelsen avgrenses til slutten av 1940-tallet til begynnelsen av 1950-tallet, ettersom det var på denne tiden disse sakene oppsto, og ble behandlet i domstolene.

1.2 Forskningsstatus

Mengden historiefaglig forskningslitteratur på trossamfunnet Jehovas Vitner er svært begrenset. Zoe Knox, førsteamanuensis i moderne russisk historie,²¹ skriver i sin historiografiske artikkel, *Writing Witness History: The Historiography of the Jehovah's Witnesses and the Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania* (2011), at historikere har viet veldig lite oppmerksomhet overfor Jehovas Vitner, og dette til tross for deres synlighet. De eneste unntakene er trossamfunnets forfølgelser i Nazi-Tyskland, samt opplevelser i USA og Canada i krigstider. Knox skriver at det finnes tre typer litteratur angående Jehovas Vitner: For det første historietekster som trossamfunnet selv har produsert; deretter memoarer fra frafalne eller ekskluderte medlemmer; til sist forskningslitteratur om Jehovas Vitner i 2. verdenskrig.²²

I denne delen ønsker jeg å belyse forskningslitteraturen som finnes om Jehovas Vitner, og sette disse i sammenheng med mitt eget prosjekt. Jeg begynner først med den norske forskningslitteraturen, og deretter den internasjonale.

1.2.1 Norsk forskningslitteratur

Det finnes en god del historiefaglig forskningslitteratur om religiøse minoriteter i Norge, og deres historie. Denne type litteratur gir et godt innblikk på de rammevilkår som religiøse

²¹ <https://www2.le.ac.uk/departments/history/people/staff-pages/zknox> (besøkt 25.04.2020).

²² Knox 2011, s. 158-159. Knox skriver at det er ikke kun innenfor historiefaget at Jehovas Vitner har blitt neglisjert, også innenfor sosiologien er trossamfunnet i stor grad forbigått. Knox 2011, s. 176.

minoriteter har måttet forholde seg til i Norge gjennom tidene, og ikke minst hvilket syn disse minoritetene har hatt på religionslovgivingen og statskirkeordningen. Her må særlig Ingunn Folkestad Breisteins doktorgradsavhandling nevnes. Hennes avhandling, «*Har staten bedre borgere?*»: *Dissenternes kamp for religiøs frihet 1891-1969* (2003), handler om norske dissenter, og hvilken rolle disse spilte i kampen for religiøs frihet i Norge fra 1891-1969.²³ Hun konkluderer med at kampen for religiøs frihet i Norge i all hovedsak ble kjempet frem av dissenterne, og at de spilte en viktig rolle i gjennomføringen av religionsfrihetsprinsippene. Hun mener også at dissenterne bidro til en ny forståelse av religionsfrihet i det norske samfunnet.²⁴

Når det gjelder forskningslitteratur om Jehovas Vitners historie i Norge, er denne nesten fullstendig fraværende. Det aller meste av forskningslitteratur om Jehovas Vitner i Norge, er religionsvitenskapelig, og handler om Jehovas Vitners religiøse praksiser og holdninger. Utenom forskningslitteratur finnes det en del litteratur skrevet av frafalne og ekskluderte medlemmer i Norge.

Breistein nevner Jehovas Vitner et par steder i hennes avhandling. Blant annet skriver hun at Jehovas Vitner mottok flere amerikanske misjonærer til Norge like etter 2. verdenskrig, og at det i 1946 ble søkt om oppholdstillatelse til disse, – hvorav én av disse var tiltenkt en lederrolle for trossamfunnet i Norge. Ifølge Breistein resulterte saken i at Justisdepartementet ikke innvilget eller forlenget oppholdstillatelsen for disse misjonærene.²⁵

Når det gjelder problemstillingene i denne masteroppgaven, hevder Breistein at siden Jehovas Vitner ikke var en dissentermenighet, så kunne myndighetene med loven på sin side forby Jehovas Vitner i å spre sine traktater. Men hun skriver at det virker som om Jehovas Vitner stort sett fikk jobbe i fred, uten myndighetenes innblanding, og at de konfliktsituasjoner som Jehovas Vitner selv omtaler i sin egen litteratur, handlet om retten til å spre traktater, og ikke til å drive religiøs virksomhet.²⁶ Breistein regner altså ikke Jehovas Vitners litteraturutdelingsvirksomhet som en del av deres religiøse virksomhet, selv om litteraturutdelingen er et ledd i deres forkynnelsesstrategi,²⁷ og trossamfunnet selv anser forkynnelsesarbeidet som en religiøs virksomhet.²⁸

²³ Breistein 2003, s. 3.

²⁴ Breistein 2003, s. 429-431.

²⁵ Breistein 2003, s. 295-297.

²⁶ Breistein 2003, s. 72.

²⁷ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 44. Knox 2013, s. 1097

²⁸ Jehovas vitner: forkynnere av guds rike 1993, s. 556-557, 570. Se også Penton 2015, s. 287.

Den siste norske publikasjonen som skal nevnes her, er *Jehovas vitner: en flerfaglig studie* (2009), av Hege Kristin Ringens og Helje Kringlebotn Sødal. Som navnet antyder er det en flerfaglig studie, – en antologi med egne kapitler fra et historisk-, sosiologisk, teologisk, medisinsk, juridisk, estetisk og pedagogisk perspektiv. (I det siste kapittelet presenterer ett medlem av Jehovas Vitner sin religion.). Boken har ni bidragsyttere. Helje Kringlebotn Sødal, professor ved Institutt for religion, filosofi, og historie ved Universitetet i Agder,²⁹ er bokens redaktør.

I bokens første kapittel presenteres trossamfunnets historie, inkludert deres historie i Norge.³⁰ Her skrives det at det var først i 1948 da trossamfunnet begynte å forkynne på gatene og dele ut *Vakttårnet*, at trossamfunnet opplevde en stor vekst. Samtidig skrives det at flere ble arrestert og bøtelagt på grunn av forkynningsvirksomheten og litteraturutdelingen, men at Høyesterett i 1950 slo fast at Jehovas Vitner har lov til å drive denne virksomheten.³¹ Det er disse sakene som jeg omtaler i denne masteroppgaven.

I kapittel sju, *Guds lov og menneskers lov. Juridiske perspektiver på Jehovas vitner*, fremhever også Helje Sødal og Ellen K. Sødal, i likhet med Breistein, at Jehovas Vitner ikke var omfattet av dissenterloven, og hevder dette kom av at trossamfunnet ikke ble regnet som kristne. Dette skriver de innebar at trossamfunnet ikke hadde lovfestet rett til å opprette menigheter. Deretter omtales Høyesterettssaken fra 1950, som de skriver handlet om et vitne som hadde delt ut *Vakttårnet* på gatene i Oslo, og at Høyesterett slo fast at utdelingen ikke kunne rammes av straffebudet. Men saken omtales kun i et par setninger, og undersøkes ikke nærmere. Forfatterne henviser til referansen i Norsk Retstidende, så det er underlig at de skriver at denne saken gjaldt ett Vitne³² (i virkeligheten var det hele sju Vitner som var tiltalte i denne saken).

Helje og Ellen Sødal skriver at Vitnene ofte har blitt straffet og diskriminert for å ha fulgt sin samvittighet, og at et mottrekk fra trossamfunnets side ble å prøve saker i retten. De skriver at Jehovas Vitner gjennom dette har bidratt til å trygge religionsfriheten for andre grupper.³³ Men denne analogien trekkes ikke eksplisitt til de norske sakene, og seieren i Høyesterett i 1950. I noten viser forfatterne til engelskspråklig forskningslitteratur og én historiebok

²⁹ <https://www.uia.no/kk/profil/heljeks> (besøkt 27.04.2020).

³⁰ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 13-23.

³¹ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 22-23.

³² Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 130.

³³ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 125.

publisert av Vaktårnet – Peter 2000, Smith 2001, og Vaktårnet 1993³⁴ – så det er det internasjonale perspektivet som anvendes.

Trossamfunnet har selv omtalt de norske sakene i detalj i både 1984-årboken og i 2012-årboken.³⁵ Men denne litteraturen anser jeg som kilder, og ikke som forskningslitteratur (utdypes senere i kapittelet). Det skal likevel nevnes at de anonyme forfatterne av både 1984- og 2012 årbøkene deler perspektivet til Helje og Ellen Sødal, idet de hevder at Høyesterettsdommen slo fast at Jehovas Vitners arbeid ikke var ulovlig, og at de hadde rett til å tilby bibelsk litteratur.³⁶

For å oppsummere er den norske historiefaglige forskningslitteraturen på Jehovas Vitner, så å si nesten fullstendig fraværende. I de tilfeller der disse sakene omtales i den norske forskningslitteraturen, så er det nettopp kun en kort omtale, og med henvisning til Jehovas Vitners årbøker. Min masteroppgave er derfor den første historiefaglige undersøkelsen av disse rettssakene.

1.2.2 Internasjonal litteratur

Som nevnt er det kun to områder innenfor dette forskningsfeltet der det finnes en viss mengde historiefaglig forskningslitteratur om Jehovas Vitner, og det er om Vitnenes opplevelser i Nazi-Tyskland og forfølgelsene under Holocaust, samt trossamfunnets juridiske konflikter i USA.³⁷ Det er sistnevnte som er relevant og sentralt for mitt eget prosjekt, og skal belyses videre i kapittelet.

I både Knox' historiografiske artikler fra 2011 og 2017 fremhever hun en publikasjon av Jennifer Jacob Henderson, *The Jehovah's Witnesses and Their Plan to Expand First Amendment Freedoms*.³⁸ Dette verket har vært helt sentralt for mitt prosjekt, og har lagt grunnlaget for hypotesene og analysene i denne masteroppgaven. I Knox' historiografiske artikler henviser hun til Henderson bok (2010) og artikkel i *Journal of church and State* (2004), men jeg har derimot brukt Hendersons doktorgradsavhandling, *Hayden Covington, the Jehovah's Witnesses and Their Plan to Expand First Amendment Freedoms* (2002), ettersom

³⁴ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 180, note 2.

³⁵ Jehovas vitners årbok 1984, s. 107-108. Jehovas vitners årbok 2012, s. 136-137.

³⁶ Jehovas vitners årbok 1984, s. 108. Jehovas vitners årbok 2012, s. 137.

³⁷ Knox 2011, s. 171.

³⁸ Knox 2011, s. 175. Knox 2017, s. 254-255.

avhandlingen inneholder redegjørelse og drøftelse av kilder, og historiografien.³⁹ Hennes bok fra 2010 er innholdsmessig helt lik avhandlingen, men mangler altså nevnte deler.

Jennifer Jacob Henderson er professor i medievitenskap ved Trinity University, og hennes forskning tar blant annet for seg spørsmål om medieetikk, medialovgivning, samt bruk av deltakerkulturer som et middel for politiske og sosiale handlinger.⁴⁰ Hennes doktorgradsavhandling er en avhandling i kommunikasjon. Henderson er uenig med forskere som mener at disse sakene var utilsiktede konsekvenser som følge av en fanatisk forkynnelsesvirksomhet. Hun mener trossamfunnet Jehovas Vitner utøvde en nøye planlagt juridisk strategi i USA, og at hensikten med denne strategien var å overvinne lokale bestemmelser som hindret trossamfunnets forkynnelsesvirksomhet. Som et resultat av denne strategien vant trossamfunnet 14 Høyesterettssaker i USA mellom 1938 til 1953.⁴¹ I kapittel tre i avhandlingen viser Henderson til alle enkeltdelene av denne strategien, og forklarer hvordan disse fungerte.⁴²

Hendersons avhandling har blitt et standardverk innenfor forskningsfeltet på Jehovas Vitner. Styrken med Hendersons forskning er at det meste av avhandlingen hennes er basert på primærkilder. Hun har blant annet brukt mye materiale fra sentrale aktører i Jehovas Vitner, samt avskrifter fra retten, ankeerklæringer, brevvekløing mellom Vaktårnet og American Civil Liberties Union, for nevne noen.⁴³

Hun avgrensner sin undersøkelse til strategien som handlet om å bekjempe lokale bestemmelser, som hindret trossamfunnets ytringsfrihet, og frihet til å dele ut litteratur. Altså undersøker ikke Henderson andre juridiske problemer som Jehovas Vitner har slitt med.⁴⁴ Derfor er hennes avhandling helt sentral for mitt eget prosjekt, ettersom de sakene som jeg belyser i denne masteroppgaven, også handlet om salg- eller utdeling av litteratur.

Hayden Covington tjente som øverste juridisk rådgiver for Vaktårnet Bibel og Traktatselskap fra 1939-1963.⁴⁵ Henderson vektlegger særlig Covingtons rolle i utformingen av denne juridiske strategien, og ett helt kapittel i avhandlingen hennes handler om Covington og hans

³⁹ Henderson 2002, s. 1-44.

⁴⁰ <https://inside.trinity.edu/directory/jhender4> (Besøkt 10.05.2020).

⁴¹ Henderson 2002, s. 3-5.

⁴² Henderson 2002, s. 83-114.

⁴³ Henderson 2002, s. 15-36. Jeg har vært i kontakt med Jennifer Jacobs Henderson, og hun fremhevet dette med at det meste av avhandlingen hennes er basert på primærkilder.

⁴⁴ Henderson 2002, s. 40.

⁴⁵ Henderson 2002, s. 42.

rolle.⁴⁶ Hun mener Covington var hovedmannen bak denne planen, og at tusenvis av Vitner ble arrestert i USA som følge av hans plan. Mer enn 190 saker ble påanket til høyere domstoler, og Henderson mener at aldri før og aldri siden har én organisasjon – under ledelsen av én mann – gjennomført en så vellykket grunnlovsmessig juridisk strategi, som endte med en slik suksess i USAs Høyesterett.⁴⁷

Det finnes som nevnt veldig få studier innen dette forskningsfeltet, og innenfor dette forskningsfeltet er det igjen få som hevder at Jehovas Vitner faktisk utøvde en strategi. Men Leah Weinryb Grohsgal fremmer samme perspektiv i sin doktorgradsavhandlingen i historie, *Reinventing Civil Liberties: Religious Groups, Organized Litigation, and the Rights Revolution* (2011). Avhandlingen handler om hvilken betydning Jehovas Vitners religiøse oppfatninger og handlinger har hatt for USAs rettshistorie på 1900-tallet, med hensyn til borgerrettslige friheter og rettigheter. Hennes avhandling handler også om hvordan Jehovas Vitner har samarbeidet med andre borgerrettighetsgrupper og fagforeninger, for å omdefinere disse frihetene.⁴⁸ I likhet med Henderson mener også Grohsgal at Jehovas Vitner utøvde en planlagt strategi, for å oppnå sine rettigheter til å få utøvde sin religion, og forkynne uten innblanding fra verdslige myndigheter. Men Grohsgal hevder at Jehovas Vitner begynte å utøvde denne strategien fra begynnelsen av første verdenskrig.⁴⁹ Hun hevder at det var Rutherford og hans støttespillere som lagde denne planen.⁵⁰ Hun mener at Henderson – som begynner sin undersøkelse fra 1939 da Covington ble juridisk hovedrådgiver – neglisjerer den juridiske planen som Rutherford og Olin Moyle (Vaktårnets første juridiske rådgiver) utformet. Hun skriver at ingen annen forsker har gått detaljert igjennom og undersøkt røttene til Jehovas Vitners juridiske plan fra første verdenskrig, samt omfanget og resultatet av Jehovas Vitners samarbeid med andre borgerrettighetsgrupper, og fagforeninger.⁵¹

Men i likhet med Henderson er det de samme strategiske kjennetegnene som hun fremhever i sin avhandling. Nemlig en strategi som besto av sivil ulydighet, å utdanne Vitner i juss og juridisk etikette, juridisk bistand, juridisk støttelitteratur, og å bevisst utfordre lokale myndigheter ved å fremprovosere arrestasjoner, og kjempe for sakene sine gjennom rettssystemet.⁵² Hennes avhandling skiller seg kun fra Hendersons ved at tidsavgrænsningen i

⁴⁶ Henderson 2002, kapittel 3.

⁴⁷ Henderson 2002, s. 5.

⁴⁸ Grohsgal 2011, s. 2-25.

⁴⁹ Grohsgal 2011, s. 6-7.

⁵⁰ Grohsgal 2011, s. 13.

⁵¹ Grohsgal 2011, s. 26.

⁵² Grohsgal 2011, s. 13.

hennes undersøkelse er mye lenger (fra første verdenskrig til 1940-tallet), samt fokuset og vektleggingen av Rutherford og Vaktårnets samarbeid med andre grupper. Hun hevder også at Jehovas Vitner med Rutherford knyttet religionsfriheten med ytrings-, presse-, - og forsamlingsfriheten, og insisterte på dette når de anket saker.⁵³

I motsetning til de andre forskerne som presenteres i dette kapittelet, har ikke Grohsgal gått videre med en akademisk karriere etter doktorgradsavhandlingen, og har heller ikke publisert noe siden. Men hennes avhandling er et viktig bidrag i dette snevre forskningsfeltet, og forskningen hennes underbygger argumentasjonen til Henderson om en bevisst planlagt konfrontasjonsstrategi.

Av andre forfattere som deler argumentasjonen om at Jehovas Vitner utøvde en strategi for å kjempe for sine religiøse interesser, kan Melvin Owen Newton nevnes. Newton er professor emeritus i historie ved Huntington College i Montgomery, Alabama.⁵⁴ Hennes bok, *Armed with the Constitution: Jehovah's Witnesses in Alabama and the U. S. Supreme Court, 1939-1946* (1995), handler om Jehovas Vitners situasjon i delstaten Alabama, USA, på 1940-tallet, med fokus på to Høyesterettssaker: Jones v. Opelika og Marsh v. Alabama.⁵⁵ I motsetning til Henderson er hennes undersøkelse avgrenset til Jehovas Vitner i den amerikanske delstaten Alabama, og til to Høyesterettssaker, mens Henderson undersøker 19 Høyesterettssaker fra hele USA. Newton fremhever Covingtons rolle i disse sakene, men i motsetning til Hendersons avhandling er ikke bokens fokus på Covington og hans rolle. Men i likhet med Henderson handler Newtons to Høyesterettssaker om Jehovas Vitners litteraturutdeling.

Newton mener også at trossamfunnet utøvde en juridisk strategi ledet av Hayden Covington. Hun omtaler det som en nasjonal orkestret aggressiv kampanje, og at Vitnene blant annet konfronterte statlige- og lokale bestemmelser som hindret deres forkynnelsesvirksomhet.⁵⁶ I motsetning til Henderson går ikke Newton i detalj om denne strategien, og går heller ikke inn for å utdype hvordan denne strategien fungerte. Selve strategien blir med andre ord ikke analysert i hennes bok. Men det hender iblant at hun forklarer deler av denne strategien, for

⁵³ Grohsgal 2011, s. 19.

⁵⁴ https://prabook.com/web/merlin_owen.newton/434352 (besøkt 28.04.2020).

⁵⁵ Newton 1995, s. 1-8. Jones v. Opelika handlet om ett Vitne som nektet å søke om tillatelse til å dele ut litteratur i Opelika, Alabama. Marsh v. Alabama handlet om ett Vitne som mente at det burde være tillat å dele ut litteratur i det offentlige forretningskvarteret i Chickasaw. Newton 1995, s. 7-8.

⁵⁶ Newton 1995, s. 4-5.

eksempel hevder hun at Covingtons arbeidsmetode var å teste område etter område for å avdekke lokale smertegrenser.⁵⁷

En annen forfatter som også mener at trossamfunnet utøvde en planlagt strategi for å bekjempe lokale bestemmelser, er Shawn Francis Peters, foreleser i integrerte liberale studier ved University of Wisconsin-Madison.⁵⁸ Boka hans *Judging Jehovah's witnesses: religious persecution and the dawn of the rights revolution* (2000), handler om forfølgelsen av Jehovas Vitner i USA fra begynnelsen- til midten av 1940-tallet, samt innvirkningen dette har hatt på lovgivingen i USA. Spesielt med denne boka, er bruken av Vitnenes egne personlige fortellinger om problemene som de måtte gjennomgå.⁵⁹ Altså har Peters et perspektiv nedenfra, og belyser historiene til aktørene som gjennomgikk alt dette.

Peters deler perspektivet til Henderson, Grohsgal og Newton, og skriver at det i ettertid fremstår tydelig at Jehovas Vitner «initiated a legal counterattack against religious discrimination primarily to mitigate their own suffering and to use courts as forums for propagandizing.»⁶⁰ Peters mener at trossamfunnet utøvde en juridisk strategi for å bekjempe religiøs diskriminering, og han mener at samtidig som Vitnene beskyttet sine egne interesser, fikk de USAs Høyesterett til å styrke sikringstiltaket overfor landets mest grunnleggende demokratiske friheter, og at dette angikk alle amerikanere.⁶¹ Men Peters analyserer ikke denne strategien. Han mener likevel at Vitnenes innsats i domstolene i Iowa og mange andre delstater, var langt fra improviserte, og hevder at undervisning i juss og det å stå i retten ble en integrert del av Jehovas Vitners gudstjenester da forfølgelsene intensiverte på 1930- og 1940-tallet. Peters viser også til at Vitnene hadde stor nytte av juridiske pamfletter som Vaktårnet publiserte.⁶²

Historikeren Zoe Knox er også av den oppfatningen av at trossamfunnet utøvde en juridisk strategi for å kjempe for sine interesser. Hennes artikkel i *Journal of American studies*, *Jehovah's Witnesses as Un-Americans? Scriptural Injunctions, Civil Liberties, and Patriotism* (2013), handler om Jehovas Vitner og forestillingen om at de var «u-amerikanske», og om denne forestillingen medførte riktighet, samt Jehovas Vitners motivasjon for å iverksette sin

⁵⁷ Newton 1995, s. 74.

⁵⁸ <https://ils.wisc.edu/staff/peters-shawn/> (besøkt 29.04.2020).

⁵⁹ Peters 2000, s. 18.

⁶⁰ Peters 2000, s. 126.

⁶¹ Peters 2000, s. 126-127.

⁶² Peters 2000, s. 128-129. Henderson nevner også disse taktikkene i hennes avhandling. Se Henderson 2002, s. 93-94, 101-102.

juridiske strategi.⁶³ Hun mener at Jehovas Vitners kamp i rettssalene i USA medførte en utvidelse av frihetene til det første tillegget av USAs Grunnlov, og at trossamfunnet anså beskyttelse av religionsfriheten som en sentral del av amerikanismen, og viste til sine juridiske seire som et bevis på at de var gode medborgere.⁶⁴ Interessant for min del er at hun henviser til Hendersons forskning om at denne kampanjen var planlagt og orkestret fra trossamfunnets side, og ikke utilsiktede konsekvenser. Men denne strategien er likevel ikke fokuset i hennes artikkel. Hun viser dog til noen eksempler fra Hendersons funn over hvordan Vitnene bevisst fremprovoserte provokasjoner.⁶⁵ Men hun drar likevel sine egne slutninger, og skriver at omfanget av alle disse konstitusjonelle seirene vunnet av Jehovas Vitner, peker på en energisk og uopphørlig rettslig kampanje.⁶⁶

De to siste forfatterne som jeg ønsker å vise til, er Marvin James Penton og George D. Chryssides. Pentons bok, *Apocalypse Delayed: The Story of Jehovah's Witnesses* (2015⁶⁷), blir i Knox' historiografiske artikkel omtalt som «the “go-to” book on the Witnesses since it first appeared in 1985.»⁶⁸ Det kan med rette sies, for både Newton, Henderson, Grohsgal og Peters har brukt boka i sine verk. James Penton er professor emeritus i historie ved University of Lethbridge. Han er den eneste forfatteren nevnt i dette kapittelet som har hatt en tilknytting til trossamfunnet. Han var et fjerde-generasjons medlem av Jehovas Vitner, og har blant annet tjent som eldste. Han ble ekskludert fra trossamfunnet i 1981.⁶⁹ Boka hans er et omfattende oversiktsverk om Jehovas Vitner, og er delt opp i tre deler: første del handler om trossamfunnets historie; andre deler om Jehovas Vitners religion og doktriner; og siste delen av boka handler om trossamfunnets organisasjon og samfunn. Boka tar altså for seg historie, teologi og sosiologi.

Penton tematiserer forfølgelsene som Jehovas Vitner måtte gjennomgå i USA og Canada i mellomkrigstiden og under 2. verdenskrig, og drøfter hvorfor de ble forfulgt.⁷⁰ Når det gjelder

⁶³ Knox 2013, s. 1084.

⁶⁴ Knox 2013, s. 1104-1108.

⁶⁵ Knox 2013, s. 1104-1105.

⁶⁶ Knox 2013, s. 1106.

⁶⁷ Boka ble første gang utgitt i 1985, men jeg har den tredje utgaven fra 2015. Den nyeste utgaven skiller seg blant annet ut fra den originale 1985-utgaven, ved en større evaluering av rollen til Vaktårnets første to presidenter i henholdsvis kapittel 2. og 3. Penton 2015, forord.

⁶⁸ Knox 2017, s. 258.

⁶⁹ Wikipedia contributors, "James Penton," *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=James_Penton&oldid=931406402 (besøkt 30.04.2020).

⁷⁰ Penton 2015, s. 200-218.

de rettslige seirene så omtaler han kort Hayden Covington og seirene i USAs Høyesterett,⁷¹ men han nevner ikke noe om en strategi, utenom å nevne at de begynte å anke sak etter sak for å oppnå sine borgerrettigheter.⁷² Men hans fokus ligger ikke på denne strategien, istedenfor fokuserer han på å forklare hvorfor Vitnene har blitt forfulgt gjennom tidene. Han viser til fire hovedgrunner til at Jehovas Vitner har blitt forfulgt: Forkynnelsesvirksomheten, at de nekter å utføre militærtjeneste, og av at de nektet å delta i patriotiske aktiviteter og handlinger, og er politisk nøytrale. Jehovas Vitner har også opplevd forfølgelser i kommunistiske land av ymse årsaker, blant annet fordi de ble ansett som en religiøs femtekolonne.⁷³

Siste bok som her skal nevnes er *Jehovah's Witnesses: Continuity and Change* (2016), av religionsfilosofen George D. Chryssides. Forfatteren har skrevet flere verk om nyreligiøse bevegelser, spesielt om Jehovas Vitner.⁷⁴ Hans bok er i likhet med Pentons bok også et oversiktsverk; de første kapitlene handler om trossamfunnets historie, mens de andre kapitlene handler om Jehovas Vitners religion, organisasjon, livsstil, og trossamfunnets moderne problemer.

Chryssides tematiserer også forfølgelsene mot Jehovas Vitner, og et helt kapittel i boka handler om dette. Han nevner også Covington og det arbeidet han gjorde som trossamfunnets øverste juridiske rådgiver. I likhet med Penton nevner han også at Covingtons strategi var å anke, og viser til at trossamfunnet vant 14 av de 19 sakene som ble behandlet i Høyesterett. Ellers nevner han at Vitnene forventet å møte motstand, og som et tiltak organiserte de eksterne Jehovas Vitner-medlemmer som kunne rykke ut til områder der det oppsto problemer.⁷⁵ Denne taktikken utdyper Henderson i sin avhandling,⁷⁶ så det virker som om Chryssides har kjennskap til at Vaktårnet utøvde en juridisk strategi for å kjempe for sine religiøse interesser, men han analyserer ikke denne strategien selv.

For å oppsummere er forskningsfeltet på Jehovas Vitners historie begrenset, og innenfor dette feltet er det veldig få forskere som tematiserer trossamfunnets juridiske strategi. Og blant disse er det få som hevder at Jehovas Vitner faktisk utøvde en planlagt strategi. Mangelen på

⁷¹ Penton 2015, s. 117.

⁷² Penton 2015, s. 211.

⁷³ Penton 2015, s. 212-218.

⁷⁴ <https://yorksj.academia.edu/GeorgeChryssides> (besøkt 30.04.2020).

⁷⁵ Chryssides 2016, s. 110-111. Han henviser for øvrig til Henderson i note 16 på side 111, og skriver at Hendersons bok (2010) inneholder en mer detaljert beskrivelse av Jehovas Vitners rettstvister på denne tiden. Chryssides 2016, s. 111, note 16.

⁷⁶ Henderson 2002, s. 92-93.

litteratur fører til mye krysshenvising blant forskerne. Men litteraturen som er tilgjengelig er likevel av uvurderlig nytte, da den legger grunnlaget for hypotesene og analysene i denne masteroppgaven, og setter primærkildene mine inn i en historisk kontekst. Den setter også forskningsprosjektet mitt inn i en større internasjonal forskningskontekst.

1.3 Religionshistorisk ramme

Mitt forskningsprosjekt er ikke uten tid og sted. Ved å sette forskningsprosjektet mitt inn i en kontekstualiserende ramme, kan en få en bedre forståelse for samtiden som disse aktørene levde i, og de mulighetene og begrensningene som fantes på denne tiden. Ikke minst kan denne rammen forklare Jehovas Vitners forsvarsargumenter i retten.

Dissenterlovene: Kristen religiøs pluralisme innføres i Norge

I 1845 ble dissenterloven⁷⁷ vedtatt og med dette fikk private kristne religionssamfunn rett til å drive offentlig virksomhet. Før dette hadde Norge kun én offentlig religion, og det var den evangelisk-lutherske.⁷⁸ Med dissenterloven mistet staten sin monopol på offentlig religionsutøvelse, og la grunnlaget for utviklingen av kristen religiøs pluralisme.

Men dissenterlovene var opprinnelig kun laget for kristne. Jøder og andre ikke-kristne var opprinnelig utelukket fra loven.⁷⁹ I både dissenterlovene av 1845 og 1891 ble det dessuten gjort et skille mellom ordnede og ikke-ordnede dissentermenigheter. Ordnete dissentermenigheter hadde flere rettigheter enn ikke-ordnede dissentermenigheter, men til gjengjeld hadde ordnede dissentermenigheter flere plikter som de måtte håndheve.⁸⁰

To religionssamfunn i Norge søkte om å få bli dissentermenigheter, men fikk aldri godkjenning. Disse var Jehovas Vitner og mormonene.⁸¹ Én tredje gruppe som åpenbart var utelukket fra dissenterloven var jesuittene. Grunnloven inneholdt nemlig én eksplisitt bestemmelse som forbød jesuittene å oppholde seg i Norge.⁸²

⁷⁷ En ny dissenterlov ble vedtatt i 1891. Breistein 2003, s. 1.

⁷⁸ Breistein 2003, s. 17.

⁷⁹ Hassing 1991, s. 121-122. I 1851 ble jøder omfattet av loven, og i 1896 ble unitarene også omfattet av loven. Breistein 2003, s. 68.

⁸⁰ Breistein 2003, s. 76.

⁸¹ Breistein 2003, s. 70.

⁸² Breistein 2003, s. 278.

Straffeloven av 1902/1905

1905 trådte den nye straffeloven av 1902 i kraft. Spesielt med den nye straffeloven var at de gamle straffebestemmelsene fra 1700-tallet ble opphevet. Blant disse var lovbestemmelsene om at politiet skulle etterforske og straffe fremmede religionsutøvere som opptrådte i strid med loven. Denne lovendringen innebar at dissenterne ikke lenger ble straffeforfulgt for å ha brutt dissenterloven.⁸³ En annen konsekvens var at myndighetene heller ikke kunne straffe religionssamfunn som sto utenfor dissenterloven, med mindre de brøt andre lovforbud.⁸⁴ Religiøse samfunn som Mormonene og Jehovas Vitner kunne dermed danne menigheter og utøve sin religion, selv om de ikke hadde myndighetenes tillatelser.

Frode Ulvund forstår den nye straffeloven som at en *de facto* religionsfrihet ble innført i Norge, ettersom det ikke lenger fantes noe lovhjemmel for å gripe inn mot ikke-godkjent religionsutøvelse.⁸⁵ Breistein deler også et slikt perspektiv, og skriver at en negativ form for religiøs frihet var til stede i det norske samfunnet fra begynnelsen av 1900-tallet, ettersom dissenterne ikke lenger ble straffet for å følge sin religiøse overbevisning.⁸⁶

Det skulle imidlertid gå lang tid før Grunnloven fikk en positiv bestemmelse for religionsfrihet. Men på 1950- og 1960-tallet ble spørsmål om religionsfrihet satt på dagsorden i Norge, noe som ikke minst skyldes jesuittparagrafen, og Norges tilslutning til internasjonale menneskerettigheter.

Opphevelse av jesuittparagrafen og Norges tilslutning til internasjonale avtaler

Jesuittforbudet i Grunnloven ble aktualisert da Norge ratifiserte Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen i 1951. På grunn av jesuittforbudet hadde Norge reservert seg fra punktet om religionsfrihet i konvensjonen, noe Ulvund hevder var internasjonalt kontroversielt og problematisk. Regjeringen fremmet derfor i 1952 en proposisjon om å fjerne jesuittforbudet fra Grunnloven.⁸⁷

⁸³ Breistein 2003, s. 207.

⁸⁴ Breistein 2003, s. 261.

⁸⁵ Men Ulvund påpeker at det finnes eksempler på andre lover og virkemidler som ble anvendt for å hindre uønsket religionspåvirkning, for eksempel visumnekt for mormonere etter første verdenskrig. Ulvund 2017, s. 12-13

⁸⁶ Breistein 2003, s. 430.

⁸⁷ Ulvund 2017, s. 167.

I mellomtiden søkte Teologisk forening i februar 1954 om dispensasjon fra Grunnlovens forbud mot Jesuittene. De søkte på vegne av pater Heinrich Roos (1904-1977), som de ville skulle komme til landet og holde et foredrag om jesuitismen. Dette ble avvist, noe Ulvund skriver vakte oppsikt. Året etter sendte Katolsk Forum i Oslo en søknad til regjeringen om å få innby pateren til landet, for at han skulle holde et foredrag om Kirkegaard og katolisismen. Søknaden ble tatt opp som interpellasjon i Stortinget, og justisminister Jens Kristian Hauge svarte at pateren denne gangen skulle få dispensasjon, ettersom han denne gangen skulle snakke om Kirkegaard. Men justisministeren fremholdt at forutsetningen var at foredraget ikke inneholdt «propaganda for jesuittismen», og at Roos forlot landet så raskt som mulig i etterkant. I det offisielle brevet til Katolsk Forum og Roos ble det understreket at han ikke kunne drive propaganda for jesuittismen, og at han måtte melde seg for politiet både ved ankomst og avreise fra Norge. Ifølge Ulvund provoserte disse betingelsene pateren, og han avlyste sitt planlagte besøk i protest.⁸⁸

Jesuittparagrafen ble opphevet i 1956. Breistein mener at det for stortingsrepresentantene nok veide tungt at flertallet av de kirkelige uttalelsesinstansene hadde uttalt seg positivt til å oppheve jesuittparagrafen. Men hun mener at det først og fremst var det internasjonale presset mot Norge som både førte til at spørsmålet ble tatt opp, og til at jesuittforbudet ble fjernet. Hun poengterer at det for en nasjon som Norge som skulle fremstå som en forkjemper for menneskerettighetene, var «pinlig» å ha lover som stred imot den internasjonale forståelsen av religiøs frihet.⁸⁹ Ulvund fremmer også et slikt perspektiv idet han skriver at Norges tilslutning til den europeiske menneskerettighetskonvensjonen i 1950, fikk norske myndigheter til å iverksette en prosess med å oppheve jesuittforbudet.⁹⁰

Breistein argumenterer for at det var en ny forståelse for religiøs frihet som fikk gjennomslag i Norge i etterkrigstiden. Hun mener at alle lovendringene er et tegn på dette, og viser til opphevelse av jesuittparagrafen, Grunnlovsendringen i 1964, Lov om trossamfunn i 1969, og Grunnskoleloven. Hun mener disse lovendringene er et uttrykk for at spørsmål om religiøs frihet ble satt på dagsorden i Norge på 1950- og 1960-tallet, og at det synes å ha foregått en holdningsendring blant politikerne. Ett svar på dette mener hun er internasjonaliseringen som Norge opplevde i etterkrigstiden. Denne internasjonaliseringen innebar et møte med et religiøst mangfold, og Breistein mener at som en del av denne prosessen ble religionsfrihet og

⁸⁸ Ulvund 2017, s. 170.

⁸⁹ Breistein 2003, s. 284-286.

⁹⁰ Ulvund 2017, s. 203.

menneskerettigheter, i større grad enn tidligere en del av den allmenne bevisstheten. Hun mener også at lovendringene er et uttrykk på at staten enten ikke lenger ville, eller kunne, holde religiøs pluralisme unna med lovvedtak.⁹¹

Ett annet trossamfunn som aktualiserte spørsmålet om religionsfrihet i Norge på 1950-tallet, var mormonerne. I 1954 søkte Oslo-menigheten av Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige, om å få bli en ordnet dissentermenighet. Det ble hentet inn én uttalelse fra Bispemøtet, som fremholdt at mormonerne ikke kunne anerkjennes som kristne. Kirkedepartementet støttet bispemøtets uttalelse, og avviste søknaden til mormonerne.⁹² Men et flertall blant biskopene åpnet likevel opp for at mormonerne kunne vernes av dissenterloven på lik linje med jødene og unitarene. Dette synet fikk likevel ikke politisk gjennomslag, og mormonerne fikk heller ikke denne gangen bli en dissentermenighet.⁹³ Dette var mormonernes siste forsøk på å bli en dissentermenighet i Norge.

Siden mormonerne og Jehovas Vitner ikke var dissentermenigheter, var det først i 1964 da religionsfriheten ble positivt nedfelt i Grunnloven, at disse samfunnene fikk formell tillatelse til å virke i landet.

1.4 Kilder og kildebruk

Masteroppgaven min er i stor grad basert på primærkilder og tolkningen av disse. Det er fire typer kildemateriale som jeg har brukt: Trossamfunnets årbøker for årene 1984 og 2012, arkivmateriale knyttet til straffesakene, samt saksbehandlingen fra sentral forvaltning knyttet til noen av disse sakene. Jeg har også brukt avisreportasjer fra denne tiden. Til sutt har jeg brukt kildemateriale fra Jehovas Vitners tidligere avdelingskontor i Norge. Kildematerialet er omfattende, og jeg ønsker i denne delen av kapittelet å presentere dette kildemateriale, og diskutere hvordan disse kilden kan belyse problemstillingen min.

Trossamfunnets årbøker

Trossamfunnet utgir årbøker. Årbøkene for året 1984- og 2012 inneholder kapitler om trossamfunnets historie i Norge, og disse årbøkene ligger fritt tilgjengelig i trossamfunnets

⁹¹ Breistein 2003, s. 397-398.

⁹² Breistein 2003, s. 297.

⁹³ Ulvund 2017, s. 162.

elektroniske nettbibliotek.⁹⁴ Det var fra disse årbøkene jeg først fikk informasjon om disse rettssakene, med opplysninger om datoer og hendelsesforløp. I likhet med de fleste av Jehovas Vitners publikasjoner er forfatterne anonyme. Tekstene er innholdsmessig helt like, men de vektlegger ulike detaljer. Forfatteren av 1984-årboka må ha hatt tilgang til og brukt arkivmateriale etter straffesakene, for han referer til lovparagrafer, utdrag fra dommen i Tønsberg byrett, samt uttalelse fra Handelsdepartementet og Riksadvokaten vedrørende saken fra Fosen.⁹⁵ Men hverken 1984- eller 2012-årboken henviser til kilder.

Disse årbøkene er viktige av flere årsaker: De viser først og fremst at Jehovas Vitner har hatt en interesse for sin historie i Norge, og at de synes disse sakene var interessante nok til å nevnes i historietekstene sine. Historietekstene kan også si noe om hvordan Jehovas Vitner har tolket disse sakene i etterkant, samt hvordan de ønsker å fremstille seg selv og sin historie. Særlig sistnevnte er av betydning, ettersom begge årbøkene inneholder en feil i hendelsesforløpet, og i kapittel 4. drøfter jeg hvorvidt dette skyldes et arbeidsuhell fra forfatternes side, eller et ønske om å fremstille Vitnene som modigere, fryktløse og mer bestemte enn det de egentlig var i virkeligheten.

Aviser

To av disse sakene – Oslo og Tønsberg – ble dekket av alle riksdekkende aviser, og mange lokalaviser. Jeg har gjennom Nasjonalbibliotekets søketjeneste funnet disse avisreportasjene, og bruker dem iblant som kilde i kapittel 4. og 5. Avisartiklene gir visse opplysninger som en ellers ikke finner i det øvrige kildematerialet, og jeg har derfor først og fremst brukt disse avisartiklene som et supplement til det øvrige kildematerialet. Det mest interessante med avisartiklene er gjengivelsen av dialoger mellom de tiltalte, aktoren og dommeren (dette er informasjon som ikke kommer fram i arkivmappene fra straffesakene). Avisartiklene viser også at disse to sakene vakte mye oppmerksomhet i samtiden.

En viktig kronikk som belyser Jehovas Vitners syn på disse sakene, er John Ross' – Jehovas Vitners daværende pressetalsmann⁹⁶ – kronikk i Dagbladet 23. januar 1950. I denne artikkelen

⁹⁴ Se referanselisten.

⁹⁵ Jehovas vitners årbok 1984, s. 107-108.

⁹⁶ Jehovas vitners årbok 2012, s. 136.

tok han opp dommen mot de sju forkynnerne, og skrev hva saken handlet om fra Jehovas Vitners perspektiv.⁹⁷

Rettsmateriale og saksbehandling i departementene

Rettsmaterialet er mine hovedkilder, og masteroppgaven bygger i veldig stor grad på disse. Det dreier seg om tre rettssaker: Fosen herredsrett (1949), Oslo byrett (1950), og Tønsberg byrett (1951). Det inntraff også en episode i Stavanger i 1949, og denne nevnes også i en del av kildematerialet knyttet til Fosen-saken. Arkivmaterialet etter disse sakene er svært omfattende, og inneholder blant annet politirapporter, avhørsreferater, brev- og korrespondanse mellom forskjellige aktører, anmeldelser og forelegg, ankeerklæringer, domspremissene fra hovedforhandlingene, og mye mer.

Spesielt med dette kildematerialet er at både forkynnernes og politiets perspektiver på sakene kommer til uttrykk, og ofte på en eksplisitt og direkte måte. Sistnevntes perspektiver kommer blant annet fram i politirapporter, anmeldelser og i domspremissene. Jehovas Vitners perspektiver kommer til uttrykk i alle vedleggene som de og deres forsvarer sendte til byretten i forkant av rettssaken, blant annet én avskrift av FNs menneskerettighetserklæring,⁹⁸ utdrag fra ett intervju med biskopen i Hamar, dr. Kristian Schjelderup,⁹⁹ – og én redegjørelse på Jehovas Vitners arbeid i Norge.¹⁰⁰ Sammen med avisartiklene, ankeerklæringen, avhørsreferatene, og Ross' kronikk i Dagbladet, får man et ganske godt bilde på hva denne saken handlet om fra Jehovas Vitners side.

Én av disse sakene – sammen med episoden fra Stavanger – ble behandlet i Justisdepartementet, Handelsdepartementet, Fengselsstyret, og hos Riksadvokaten. Jeg har fått tak i notater og uttalelser fra disse instansene, samt kladdeark med både håndskrevne og maskinskrevne anmerkinger knyttet til disse sakene. Disse kildene belyser hvordan disse sakene ble vurdert fra sentral forvaltning, og hvilket syn de sentrale myndighetene hadde på Jehovas Vitners litteraturutdelingsvirksomhet. Sistnevnte er av særlig interesse, ettersom man

⁹⁷ «Fri forkynnelse på gatene? Gir religionsfriheten rett til det? – Jehovas vitner mener den gjør det». *Dagbladet*, 23.01.1950.

⁹⁸ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Erklæring om menneskerettighetene.

⁹⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Kirken og nutidsmennesket.

¹⁰⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Redegjørelse for Jehovas vitners arbeid.

ser en tydelig annerledes forståelse overfor trossamfunnets litteraturutdelingsvirksomhet fra sentrale myndigheter, kontra den fra lokale styresmakter.

Arkivmateriale fra det tidligere avdelingskontoret i Norge

Trossamfunnet Jehovas Vitner hadde tidligere et eget nasjonalt avdelingskontor for Norge, men i 2012 ble avdelingskontorene for Norge, Sverige og Danmark slått sammen til ett felles avdelingskontor for hele Skandinavia.¹⁰¹ Dette avdelingskontoret ligger i dag i Holbæk, Danmark.¹⁰² Arkivet fra det norske avdelingskontoret ble også flyttet nedover til det nye hovedkontoret. Knox skriver i sin historiografiske artikkel at en utfordring med å forske på Jehovas Vitners historie, er mangelen på innsyn i trossamfunnets arkiver.¹⁰³ Hun skriver også at på grunn trossamfunnets overbevisning om at dommedag er nært forestående, så har de lagt liten vekt på å bevare arkivmateriale, og påpeker at det er veldig sjeldent trossamfunnet refererer til eget arkivmateriale i sine publikasjoner.¹⁰⁴

Jeg har fått tilsendt noe arkivmateriale fra det skandinaviske avdelingskontoret. Det dreier seg om avisutklipp, og forskjellige avskrifter av Høyesterettsdommen, samt ett svarbrev fra Justisdepartementet i forbindelse med Fosen-saken. Én av disse høyesterettsavskriftene er én original, og inneholder korte håndskrevne bemerkninger. I kapittel 5. argumenterer jeg for at denne avskriften – sammen med avisutklippene – var en del av en prosedyre som Henderson omtaler i sin avhandling.¹⁰⁵

Flere av disse dokumentene inneholder markeringer med en gul markørtusj. Ansatte ved avdelingskontoret har informert meg om at disse markeringene er fra nyere tid. Dette – og at avdelingskontoret arkiverte disse sakene, og at Jehovas Vitner har skrevet om sakene i årbøkene sine – viser at trossamfunnet har hatt en interesse for disse sakene, og har studert dem i etterkant.

¹⁰¹ Jehovas vitners 2013 årbok, s. 11.

¹⁰² <https://www.jw.org/no/jehovas-vitner/kontakt/norge/> (besøkt 22.04.2020).

¹⁰³ Knox 2011, s. 179.

¹⁰⁴ Knox 2011, s. 168. Hun viser også til James Penton, som på 1970-tallet i forbindelse med sin egen forskning, observerte at de britiske og kanadiske arkivene var i dårlig forfatning. I 2004 meldte Penton om at han hadde blitt fortalt, at trossamfunnets amerikanske arkiver i de senere år fremdeles ikke er ordentlig katalogisert. Knox 2011, s. 168-169.

¹⁰⁵ Henderson 2002, s. 95.

Annet materiale

Jeg har også brukt Jehovas Vitners egen offisielle historiebok, *Jehovas vitner: forkynnere av guds rike* (1993), som kilde. Denne har jeg brukt som ett supplement til forskningslitteraturen for å illustrere hva trossamfunnet selv mener om diverse ting, for eksempel hvilket syn Jehovas Vitner har på staten og dets lover.

Disse kildene mener jeg vil kunne svare på problemstillingen min, og skape en nyansert og helhetlig forståelse på hvorfor Jehovas Vitners forkynnelsesvirksomhet ble problematisert, og hvordan Vitnene brukte rettssystemet for å utvide sine religiøse rammer til å forkynne. En ulempe med kildematerialet er at det er ingen av aktørene som nevner noe som helst om en strategi, og heller ikke om Vaktårnets juridiske strategi i USA. Derfor er jeg nødt til å tolke kildene mine, og knytte disse til forskningslitteraturen.

1.5 Begrepsavklaringer

Det er en del begreper som går igjen i denne masteroppgaven som må redegjøres. Det finnes også en del begreper som skrives likt, men som har ulike betydninger i ulike sammenhenger.

Vaktårnet er trossamfunnets internasjonale hovedkvarter i USA. *Vaktårnet* (skrevet i kursiv) er derimot et religiøst blad som trossamfunnet utgir. Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap skal i denne masteroppgaven forstås som trossamfunnets tidligere avdelingskontor i Norge.

Forkynnere menes i denne masteroppgaven Jehovas Vitner medlemmer som forsøker å formidle og overbevise om sitt religiøse budskap, enten ved å gå fra dør til dør, eller ved å stå på gaten og dele ut litteratur. Innenfor Jehovas Vitner blir alle medlemmene ansett som forkynnere, da dette er en kjernevirksomhet ved deres religion.

Gateforkynner er Vitner som forkynner ved å stå på et gatehjørne. Hensikten er å forsøke å få kontakt med forbigående, meddele religiøse synspunkter og dele ut religiøst litteratur til interesserte. *Gateforkynnelsesvirksomhet* har samme betydning, men er en mer deskriptiv beskrivelse av virksomheten. *Litteraturutdelingsvirksomhet* kan både forstås som forkynnelsearbeid ved å gå fra hus-til-hus, eller å stå på gaten og forkynne (i denne masteroppgaven er det nesten utelukkende sistnevnte betydning begrepet litteraturutdelingsvirksomhet skal forstås som).

Vitner er medlemmer av trossamfunnet Jehovas Vitner. Jeg bruker bevisst stor forbokstav i ordet *Vitner*, da jeg synes dette er en enkel måte å skille mellom Vitner som forkynner på gata, og vitner som har observert noe straffbart. På engelsk skrives dessuten Vitner alltid med en stor forbokstav, «*Jehovah's Witnesses*», og forfatter Joseph Wilting (tidligere medlem av Jehovas Vitner) skriver dessuten også *Jehovas Vitner* med en stor forbokstav i sin bok, *Riket som ikke kom* (1992). På norsk er det allikevel vanligst å skrive *vitner* med en liten bokstav, både av forskere og Jehovas Vitner selv.

Pioner er en heltidsforkynner. Trossamfunnet deler mellom *alminnelige pionerer*, *spesialpionerer* og *hjelpepionerer*. Førstnevnte bruker 70 timer i måneden på å forkynne, og for å klare dette velger mange alminnelige pionerer å jobbe deltid. Spesialpionerer bruker minst 130 timer i måneden på å forkynne. Pionerer som ikke kan forkynne på heltid kan tjene som hjelpepionerer når de har anledning. Disse forkynner 30-50 timer i måneden.¹⁰⁶

Når det gjelder pionerene i kapittel 3. i denne masteroppgaven, så er jeg usikker på om de var alminnelige pionerer, eller spesialpionerer. Den ene pionerer hadde fast jobb som fyrbøter, mens han andre tidligere hadde jobbet som fyrbøter – altså ser det ut til at han var arbeidsledig på det tidspunktet. Men det er sånn sett ikke en viktig detalj, og har ingenting å si for analysene mine. Begge mennene beskrev seg selv som pionerer, og derfor skal jeg i denne masteroppgaven omtale dem som pionerene.¹⁰⁷

Avdelingskontoret skal i denne masteroppgaven forstås som det tidligere nasjonale avdelingskontoret for Jehovas Vitner i Norge. På denne tiden lå avdelingskontoret i Inkognitogaten 28 B, Oslo.

Det hender iblant at navnet Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap (skrevet på norsk) duker opp i kildematerialet, og dette navnet skal i denne masteroppgaven også forstås som det tidligere avdelingskontoret i Norge. Det var dette navnet aktørene selv brukte i samtiden om det norske avdelingskontoret.

¹⁰⁶ <https://www.jw.org/no/bibliotek/boker/jehovas-vilje/jw-pioner/> (besøkt 03.05.2020).

¹⁰⁷ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 28.01.1948.

1.6 Disposisjon

Masteroppgaven består av seks kapitler. Kapitlene mellom kapittel 2. og 5. følger til dels en kronologi – det vil si at jeg begynner med å undersøke de første hendelsene fra 1948/1949, og beveger meg videre til sakene i Oslo/Tønsberg. Grunnen til at jeg gjør dette er for å identifisere endringer som skjer over tid, noe som er en viktig del av analysen min. Men siden hendelsene i Oslo og Tønsberg skjedde så tett inntil hverandre (henholdsvis 1949/1950 og 1951), så kommer disse to sakene i stor grad til å undersøkes i ett. Men det forekommer også lengre vekslinger mellom disse. For å identifisere endringer over tid, så er en nødt til å sammenligne, så alle disse sakene nevnes iblant i kapitlene for å vise til forandringer.

Neste kapittel handler om den amerikanske konfrontasjonsstrategien. Her skal jeg gå grundig igjennom hva denne strategien besto av, og hvordan den fungerte. Hensikten med dette er å legge grunnlaget for hypotesen og analysene i kapittel 3. og fem. Det er derfor et veldig viktig kapittel i denne masteroppgaven, og setter forskningen min inn i en større internasjonal forskningskontekst.

Kapittel 3. handler om to pionerer som fikk problemer med politiet i Fosen i 1948, og den påfølgende rettssaken i 1949. I tillegg tar kapittelet også for seg én episode som oppsto i Stavanger mellom tre forkynnere og politiet i 1949. Jeg skal i kapittelet undersøke hvorfor politiet problematiserte forkynnesvirksomhet, og hva pionerene ble dømt for i Fosen herredsrett. Jeg undersøker også hvordan forkynnerne reagerte på denne hendelsen, og om de aktivt brukte rettssystemet for å kjempe for sine religiøse. Jeg diskuterer også om pionerene iverksatte en tilsvarende juridisk strategi som fremmes i forskningslitteraturen. Det sentrale i kapittelet er derfor å undersøke disse sakene i lys av en amerikansk ramme, og drøfte hvorvidt disse sakene må forstås i lys av denne. I den forbindelse undersøker jeg også hvilken rolle det norske avdelingskontoret kan ha hatt i disse sakene, og hva dette kan ha å si for det overordnede spørsmålet.

I siste del av dette kapittelet skal jeg drøfte hvorvidt disse sakene må forstås på en annen måte, i lys av en norsk kontekst der religiøs antipati på lokalt nivå, kan ha spilt en rolle. Foruten politirapporter og dommen fra herredsretten, blir det her sentralt å undersøke saksbehandlingen i departementene. Politiets inngripen overfor Jehovas Vitners litteraturutdeling ble nemlig påklagd til Justisdepartementet, og både Handelsdepartementet og Riksadvokaten ga en uttalelse i forbindelse med disse saken.

Kapittel 4. tar for seg rettssakene i Oslo og Tønsberg. Her går jeg rett på problemstillingen min, og undersøker hvorfor gateforkynnelsesvirksomhet ble problematisert. Jeg undersøker også hva disse sakene handlet om fra Jehovas Vitners perspektiv side, og hvordan de håndterte disse sakene. Jeg argumenterer blant annet for at Vitnene benyttet disse rettssakene som en mulighet på å overprøve politiets bruk av disse bestemmelsene, og var fast bestemt på å vinne disse sakene. Jeg ser også på Høyesterettssaken, og argumenterer for at denne seieren medførte en juridisk presedens i slike saker, og var grunnen til at Vitnene ble frifunnet i Tønsberg, og for at påtalemyndighetenes anke ble forkastet.

Kapittel 5. er en forlengelse av forrige kapittel. Her skal jeg undersøke rettssaken i Oslo/Tønsberg i lys av den amerikanske konfrontasjonsstrategien, og drøfte hvorvidt Vitnene i disse sakene utøvde en tilsvarende strategi for å vinne disse sakene, – og hvorvidt arrestasjonene på Karl Johans gate var en bevisst provokasjon fra trossamfunnets side. Sentralt i dette kapittelet er likheter og forskjeller mellom måten Vitenene håndterte disse to sakene, og Vaktårnets juridiske strategi i USA. Jeg undersøker også hvilken rolle det norske avdelingskontoret kan ha hatt i disse sakene.

Kapittel 6. er konklusjonskapittelet. Her skal mine funn oppsummeres og problemstillingen besvares.

2 Jehovas Vitner i USA: Bevisste konfrontasjoner?

De rettslige konfliktene som trossamfunnet Jehovas Vitner gjennomgikk i Norge som følge av sin forkynnelsesvirksomhet, var ikke isolerte hendelser som kun inntraff her. I

mellomkrigstiden ble Jehovas Vitner i USA, Canada og i Weimarrepublikken ofte tiltalt for å selge religiøse skrifter uten tillatelse fra lokale myndigheter, eller å bryte helligdagsregler ved å forkynne på søndager. Etter 2. verdenskrig forsøkte den kanadiske provinsen Quebec å forby Jehovas Vitners forkynnelsesvirksomhet, og i Spania var Jehovas Vitners aktiviteter forbudt helt fram til 1960-tallet.¹⁰⁸ I USA behandlet Høyesterett mellom 1938 til 1953 19 saker som berørte Jehovas Vitners aktiviteter, hvorav trossamfunnet vant 14 av disse sakene.¹⁰⁹

Også i vårt naboland Danmark oppsto det en slik rettssak. I trossamfunnets egen litteratur omtales en sak fra begynnelsen av 1930-tallet i Danmark. Ifølge forfatteren(e) av boka *Guds rige hersker!* (2014) tredde en ny bestemmelse i kraft 1. oktober 1932, som gjorde det ulovlig å selge trykt materiale uten et «vandrebreve»¹¹⁰. Jehovas Vitner søkte ikke om tillatelse – og dagen etter forkynte fem Vitner i Roskilde. På slutten av dagen var én av forkynnerne borte: August Lehmann hadde blitt arrestert for å ha solgt trykksaker uten politiets tillatelse. 19. desember 1932 ble Lehmann stilt for retten, og her erkjente han at han hadde besøkt folk og tilbudt dem bibelsk litteratur. Men han benektet at dette var en salgsvirksomhet. Byretten var enig og frikjente ham. Statsadvokaten anket saken helt til Høyesterett. I uken før Høyesterettsdommen intensiverte Jehovas Vitner i hele Danmark sin forkynnelsesvirksomhet, ifølge forfatteren. 3. oktober 1933 falt dommen i Høyesterett: retten var enig med lavere rettsinstans i at Lehmann ikke hadde brutt loven.¹¹¹

Dette kapittelet handler om Jehovas Vitners juridiske strategi i USA. Jeg skal gjøre rede for denne strategien, og slik legge grunnlaget for diskusjonene senere i masteroppgaven om de norske sakene kan ses i lys av denne strategien. Sentralt i dette kapittelet er Hendersons doktorgradsavhandling, og hennes analyse av denne strategien. Avhandling handler om Vaktårnets rettslige strategi for å overvinne lokale bestemmelser som hindret trossamfunnets aktiviteter. Henderson mener at Vaktårnet planla og utøvde den mest omfattende planen for

¹⁰⁸ Penton, s. 212.

¹⁰⁹ Henderson 2002, s. 3.

¹¹⁰ *Guds rige hersker!* 2014, s. 139.

¹¹¹ *Guds rige hersker!* 2014, s. 139-140.

sivilrettslige rettstvister i historien til det første tillegget i USAs Grunnlov. For å fullføre denne planen mener Henderson at Vitnene utøvde en strategi, og at Vakttårnet hadde en omfattende plan som skisserte hvert trinn i denne strategien.¹¹²

Henderson doktorgradsavhandling er i stor grad basert på primærkilder. Hun har brukt flere forskjellige kilder, blant annet Vakttårnets egne publikasjoner,¹¹³ avisreportasjer,¹¹⁴ avskrifter fra domspremisser i Høyesterett og i lavere rettsinstanser, samt ankeerklæringer fra Vakttårnet. Hun har også brukt vitnesbyrd fra Jehovas Vitner og aktører innenfor politiet.¹¹⁵ Hun viser også til juridiske pamfletter og hefter som Vakttårnet selv publiserte mellom 1938 til 1953, samt brevkorrespondanse mellom American Civil Liberties Union (forkortelse: ACLU) og Vakttårnet.¹¹⁶ Hun henviser også ofte til muntlige intervjuer i avhandlingen sin; blant annet tre intervjuer med Hayden Covington, og ett intervju som hun selv gjennomførte med en av mennene som intervjuet Covington.¹¹⁷ Hun har også fått tak i brevvekslingen mellom Covington og ACLU.¹¹⁸

Som nevnt i forrige kapittel råder det enighet blant forskerne om at Vitnene utøvde en juridisk strategi for å oppnå sine religiøse interesser. Henderson og Grohsgal er likevel de forfatterne som analyserer denne strategien, og forklarer hvordan denne strategien fungerte. Men siden Grohsgal for det meste fokuserer på tiden før Covington ble juridisk hovedrådgiver, samt Vakttårnets samarbeid med andre grupper, og hvordan Rutherford og Olin Moyle utformet denne strategien, legger jeg mer vekt på Henderson og hennes avhandling. Derfor er det i stor grad Henderson som kommer til å dominere i dette kapittelet. Men andre forfattere som fremmer lignende synspunkter om disse strategiske leddene, skal tilføyes som et supplement til Henderson.

¹¹² Henderson 2002, s. 4-5.

¹¹³ Henderson 2002, s. 15-16.

¹¹⁴ Henderson 2002, s. 19-24.

¹¹⁵ Henderson 2002, s. 25.

¹¹⁶ Henderson 2002, s. 26-27.

¹¹⁷ Henderson 2002, s. 33-34.

¹¹⁸ Henderson 2002, s. 35-36.

2.1 Vakttårnets juridiske kampanje i USA: En nøye planlagt strategi for å utvide sine rettigheter?

I 1942 uttalte jussprofessorene John E. Mulder og Marvin Comisky fra Universitetet i Pennsylvania følgende:

«seldom, if ever, in the past, has one individual or group been able to shape the course, over a period of time, of any phase of our vast body of constitutional law. But it can happen, and it has happened, here. The group is Jehovah's Witnesses.»¹¹⁹

45 år senere sluttet William Shepard McAnninch – jussprofessor ved Universitetet i Sør-Carolina – seg til påstanden til Mulder og Comisky, og bemerket at Jehovas Vitner har hatt «a profound and extensive impact on the development of our law.»¹²⁰ Men Henderson skriver at til tross for disse uttalelsene, har de fleste First Amendment-forskere i USA den feilaktige oppfatningen av at disse seirene som Jehovas Vitner vant gjennom rettssystemet i USA (spesielt i Høyesterett), hendte ved utilsiktede tilfeldigheter, og var en konsekvens av en gruppes fanatiske forkynnelsesvirksomhet. Men Henderson er sterkt uenig i disse uttalelsene, og mener at Vakttårnet utøvde en kompleks plan for å overkomme juridiske problemer som hindret deres forkynnesarbeid.¹²¹ Hun skriver:

The Watchtower lawyers implemented a comprehensive campaign to prepare Witnesses for the legal battles they would place. Witnesses were instructed in how to prepare for violence, arrest, trial, appeal and jail time. They were provided names of attorneys and suggestions for obtaining bail. When Witnesses went to the streets with the Word of God, they also carried summaries of Supreme Court decisions.¹²²

2.1.1 Organisasjonsmessige rammer

Henderson skriver at det opprinnelig var Vakttårnets daværende president, Joseph Franklin Rutherford¹²³ (1869-1942), idé å bruke rettssystemet for å kjempe for Jehovas Vitners virksomheter. I 1935 ba han Olin Moyle om å om å ta over lovavdelingen i Vakttårnets

¹¹⁹ Henderson 2002, s. 83.

¹²⁰ Henderson 2002, s. 83.

¹²¹ Henderson 2002, s. 83-84.

¹²² Henderson 2002, s. 85.

¹²³ Han gikk under tilnavnet «The Judge». Før han ble Vakttårnets president var han jurist, og førte rettsaker på vegne av trossamfunnet. Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 125.

hovedkvarter. (Lovavdelingen hadde da vært inaktivt siden 1907.) Fra denne avdelingen ble hver arrestasjon, forsvar og anke koordinert, ifølge Henderson.¹²⁴

Hayden Covington sluttet seg til lovavdelingens stab i 1939. På dette tidspunktet besto avdelingen av en juridisk hovedrådgiver, flere assistenter og kontomedarbeidere.¹²⁵

2.1.2 Kartlegging av områder

Ifølge Henderson var det første steget i Jehovas Vitners juridiske strategi å identifisere risikofylte områder. Hayden Covington kartla hvilke områder i USA det kunne oppstå konfrontasjoner og klammeri mellom myndighetene og Jehovas Vitner som følge av litteraturutdelingen, og beordret menighetene i nærheten om å forkynne i det området. Spesielt hvis det var et område med mange katolikker, eller en aktiv prest, eller dersom forkynnerne tidligere hadde støtt på problemer i området, sendte Covington inn forkynnere. Dersom responsen fra politiet/myndighetene uteble, ble forkynnerne sendt inn i nye prøveområder.¹²⁶ Henderson viser til ett sitat fra intervjuet sitt med Jerry Bergman¹²⁷, tidligere medlem av Jehovas Vitner, som sa: «They would deliberately send them into this area and if there was no problem, send them into another area.»¹²⁸

Historikeren Merlin Owen Newton deler Hendersons perspektiv, og skriver: «Hayden Covington, the brilliant attorney directing the Witnesses' legal strategy in 1939, probed in community after community to determine local limits.»¹²⁹

Henderson skriver at Vitnene ofte ble sendt til områder der det var en høy sjanse for at det kunne oppstå konfrontasjoner, uten at de selv visste om faren. Men selv om de mistenkte at det kunne oppstå konfrontasjoner, pleide de ikke å stille spørsmål ved Covingtons plan, ifølge Henderson. Hun hevder at Vitnene ble opplært til å ikke stille spørsmål ved avgjørelser fra Vaktårnets lederskap, som påsto at de hadde en direkte forbindelse til Gud.¹³⁰

¹²⁴ Henderson 2002, s. 89. Før denne lovavdelingen ble aktiv igjen i 1935, hevder Henderson at forkynnerne fikk veldig lite juridisk bistand fra Vaktårnets hovedkontor i Brooklyn. Mange rettssaker før 1933 endte med at Vitner faktisk måtte sone i fengsel. Henderson 2002, s. 89-90.

¹²⁵ Henderson 2002, s. 90.

¹²⁶ Henderson 2002, s. 90-92.

¹²⁷ Bergman intervjuet Covington i 1973. Henderson intervjuet Bergman i mai 2002. Hensikten med intervjuet hennes var å gå igjennom notatene fra Bergmans intervju i 1973, samt finne ut mer om forholdet hans med Covington. Henderson 2002, s. 33-34.

¹²⁸ Henderson 2002, s. 91.

¹²⁹ Newton 1995, s. 74.

¹³⁰ Henderson 2002, s. 92.

2.1.3 Mobile Jehovas Vitner-enheter

Henderson skriver at foruten de ordinære medlemmene i de lokale menighetene, dannet Vaktårnet mobile Jehovas Vitner-enheter i hele USA. Landet ble delt opp i 78 områder, og hvert område ble overvåket av én slik ekstern Jehovas Vitne-enhet. Denne enheten ble ifølge Henderson mobilisert, og rykket inn i et området dersom deres trosfeller ble arrestert/havnet i trøbbel. Deres oppgave var å forkynne Guds ord, og arresteres. På denne måten ønsket man å tette varetekten i lokalområdet og belaste rettssystemet, slik at de forkynnerne som opprinnelig ble arrestert og varetektsfengselet, ble sluppet ut.¹³¹

George D. Chryssides nevner også denne taktikken. Han skriver at Vitnene forventet å møte mostand, og som et forebyggende tiltak utøvde trossamfunnet en organisert plan, som handlet om å danne enheter bestående av store mengder Vitner, som raskt kunne rykke ut på kort varsel til områder der deres trosbrødre- og søstre møtte på problemer:

Jehovah's Witnesses often took pre-emptive action, expecting opposition, and in 1933 they put into operation an organised plan to assemble carloads of members, who could be called upon at short notice, to arrive at a trouble spot. At times 200 or more cars could arrive with supporters, and the police would then be unable either to arrest so many Witnesses, or to find sufficient cell space in which to imprison them.¹³²

Ifølge Henderson hadde denne taktikken også en annen hensikt: Ved å generere arrestasjoner og rettssaker i så mange forskjellige områder, fikk Vaktårnet prøverettssaker fra mange forskjellige jurisdiksjoner. På denne måten fikk lovavdelingen i Vaktårnets hovedkvarter muligheten til å velge hvilke saker de ville satse på, og følge videre med på.¹³³

I Henderson bok, *Defending the good news: The Jehovah's Witnesses and their Plan to expand the First Amendment* (2010), skriver hun at Covington også trodde den juridiske prosessen ville forløpe seg fortere dersom systemet ble presset av mange forkynnere, – fremfor kun én forkynner som lokale myndigheter kunne ignorere.¹³⁴

¹³¹ Henderson 2002, s. 92-93.

¹³² Chryssides 2016, s. 111.

¹³³ Henderson 2002, s. 93

¹³⁴ Henderson 2010, s. 70.

2.1.4 Forberedelser

Henderson skriver at Vitnene fikk opplæring på hva de måtte gjøre dersom de ble arrestert og havnet i retten. De fikk undervisning i juss i sine ukentlige gudstjenester, samt skriftlige pamfletter med instruksjoner om hva de kunne gjøre for å unngå å bli arrestert, og hva de måtte gjøre dersom de ble arrestert. For eksempel ble de instruert om å være høflige overfor politiet, følge politiets ordrer dersom de ble arrestert, og ikke forsøke å rømme fra varetekten. Vitnene pleide å ha rollespill der de øvde på disse instruksjonene, der noen kledde seg ut som politibetjenter og arresterte forkynnerne.¹³⁵

Peters nevner også disse forberedelsene i sin bok:

In fact, as the persecution of Witnesses intensified in the 1930s and 1940s, discussions of law and trial practise became an integral part of the Service Meetings. As former Witness Barbara Grizutti Harrison has noted, Witnesses attending such sessions quickly “learned to equip themselves to deal with police and judges.” Proselytizers were instructed on how to behave during an arrest, and litigants received training on preserving error at trial (and thus laying the proper foundation for possible appeals to higher courts). “They held mock trials,” according to Harrison, “some of them lasting for weeks, with overseers roleplaying the parts of prosecution and defense attorneys.”¹³⁶

Vitnene fikk ifølge Henderson også mange flere instruksjoner på hvordan de skulle forholde seg ved arrestasjoner og rettssaker; blant annet hva de skulle gjøre dersom litteraturen ble beslaglagt; hvordan og når de skulle rapportere arrestasjonen til Vaktårnet; og hvordan og når de skulle kontakte en advokat.¹³⁷ De fikk også instruksjoner på hvordan de skulle forsvare seg selv i retten dersom de ikke kunne få tak i en advokat. De fikk også opplæring i juridisk etikette. I likhet med Peters skriver også Henderson og Grohsgal at Vitnene pleide å ha rollespill der de spilte at de var i retten.¹³⁸

¹³⁵ Henderson 2002, s. 93-94.

¹³⁶ Peters 2000, s. 128-129.

¹³⁷ Pionerer og gateforkynnerne ble gitt en liste over Jehovas Vitner-sympatiske advokater i deres nærområde. Henderson 2010, s. 72.

¹³⁸ Henderson 2002, s. 94-97. Grohsgal 2011, s. 17.

2.1.5 ID-kort og diverse pamfletter

Ifølge Henderson bar hver forkynner og pioner ID-kort som stadfestet at vedkommende var tilknyttet trossamfunnet Jehovas Vitner, og at vedkommende hadde prestestatus. Disse kortene ble brukt for å identifisere seg selv overfor politiet og myndighetene. Vitnene ble instruert om å vise kortene til politibetjenten som arresterte dem. Hensikten med dette var å plasseres i yrkesgruppen geistlig, samt hevde at litteraturutdelingen var en del av deres religionsutøvelse. Så var det også slik at man enkelte steder i USA faktisk var fritatt fra å søke om tillatelse dersom man var geistlig, eller dersom litteraturen var av religiøs art.¹³⁹

Forkynnerne fikk også hefter som forklarte deres rettigheter med henvisning til det første tillegget i USAs Grunnlov. Heftet inneholdt referanser til tidligere Høyesterettssaker, samt argumenter for at deres forkynnelsesvirksomheten ble vernet av det første tillegget i USAs Grunnlov. Vitnene fikk instruksjoner på når og hvordan de skulle gi politibetjentene disse heftene.¹⁴⁰

2.1.6 Åpent brev til politikammeret

Etter 1939 fikk Vitnene et offisielt brev fra Vaktårnet. Dette brevet skulle de sende til det lokale politikammeret i forkant av forkynningsarbeidet (både ved gateforkynnelse og ved dør-til-dør forkynnelse). Ifølge Henderson var hensikten med brevet å gjøre lokale myndigheter oppmerksomme på deres forkynnelsesvirksomhet, slik at myndighetene kunne intervensjonere dersom det oppsto konflikter mellom forkynnerne og fiendtlige grupper.¹⁴¹

Henderson skriver at selv om det ikke finnes beviser på at Vaktårnet hadde andre bakenforliggende hensikter med å kunngjøre deres ankomst på forhånd, så mener hun at denne kunngjøringen kan ha ført til flere – og ikke færre – arrestasjoner. Hun mener at i det fleste områder der lokalbefolkningen var fiendtlig innstilt overfor Jehovas Vitner, var politiet det samme.¹⁴²

¹³⁹ Henderson 2002, s. 99-101.

¹⁴⁰ Henderson 2002, s. 101-102

¹⁴¹ Henderson 2002, s. 102-103.

¹⁴² Henderson 2002, s. 103.

2.1.7 Tillatelse til å utdele- og selge litteratur

Ifølge Henderson ble forkynnerne instruert av Vaktårnet om å ikke søke om tillatelse, eller annen godkjenning for å utøve virksomheten sin. Henderson viser til at Jehovas Vitner mener at man ikke behøver å be verdslige myndigheter om tillatelse til å forkynne Guds ord, og at det å sende en slik forespørsel tvert om kan medføre evig fortapelse, ettersom handlingen regnes som ulydighet mot Gud. Men som Henderson påpeker, nektet ikke Vitnene konsekvent å søke om tillatelse. For eksempel pleide Vitnene å søke om tillatelse til å holde møter i offentlige parker, og til å bruke lydanlegg. Vitnene ble påminnet om å følge lokale bestemmelser med mindre disse lovene hindret dem i å utøve forkynnesarbeidet. Henderson mener at Covington åpenbart må ha ansett dør-til-dør forkynnelsen, og det å avholde offentlige møter, som to separate juridiske affærer.¹⁴³

Knox viser også til at Vitnene fikk skriftlige instruksjoner på hva de skulle gjøre, deriblant om å aldri søke om tillatelse:

In one of the many instructional booklets produced by Hayden Covington, the society's legal counsel between 1939 and 1963, Witnesses were advised never to apply for permits, to resist arrest or to pay fines or bail fees imposed for distributing literature or visiting householders. Instead they accepted jail time on the grounds that they should not bow to secular authorities when presented with obstacles to their ministry.¹⁴⁴

2.1.8 Frivillige bidrag

Ifølge Henderson ble Vitnene fra 1937 instruert om å tilby trykksakene sine «uten faste bidrag»¹⁴⁵ til publikum. Hensikten var ifølge Henderson å unngå å bli arrestert som følge av lokale bestemmelser som påbød en lisensavgift, eller tillatelse for å selge litteratur. ID-kortet som Vitnene bar på, inneholdt en forklaring på denne ordningen som de skulle vise til politiet:

Bibles, books, booklets and magazines,” the identification card read, “are offered free to those that are poor, or on contribution, which contribution is accepted for the publishing of other literature so that the Word of the Lord may have greater circulation

¹⁴³ Henderson 2002, s. 103-105.

¹⁴⁴ Knox 2013, s. 1098.

¹⁴⁵ Henderson 2002, s. 106.

in all this world for a witness, giving other people the opportunity of learning of God's gracious provision for them.¹⁴⁶

Henderson viser så til sitater fra Hayden Covington i en rettssak i USAs Høyesterett, der han fremhevet at den tiltalte selv insisterte på at hun ikke solgte bladene, og at bladene ikke var til salg, men tilbydde bladene gratis til enhver hun kom i kontakt med. Henderson viser så til at Covington utbroderte dette nærmere i heftet sitt, *Defending and Legally Establishing the Good News* (1950), der han påminnet Vitnene om at de ikke solgte bøker: «we are not selling books but do accept contributions and freewill offerings when we leave literature.»¹⁴⁷

Henderson skriver så at da det juridiske problemet med å selge litteratur ble for fremtredende til at det ikke lenger kunne ignoreres, utarbeidet Vakttårnets advokater et argument som ble gjentatt hver gang dette problemet oppsto. Covington argumenterte med at det ikke spilte noe rolle om trykksakene ble utdelt gratis eller med et bidrag, for det første tillegget i USAs Grunnlov vernet begge handlingene, mente han. Covington viste også til at Den Katolske Kirke og Frelsesarmeen utdelte pamfletter og ba om bidrag; selgere pleier også å selge avisabonnementer ved å gå fra dør-til-dør, påpekte han. Covington poengterte at deres ytringer og utdelingsmetoder ble vernet av loven, og det samme burde også gjelde for Vakttårnets ytringer og utdelingsmetoder, mente han.¹⁴⁸

2.1.9 Pågående forkynning

Ifølge Henderson var det en forventning om at Vitnene måtte fullføre forkynnelsearbeidet i et område, og vende tilbake for å gjøre seg ferdige – og dette til tross for det de enn må ha opplevd dagen i forveien, for eksempel vold, arrestasjon, værforhold, og så videre. Oppdraget skulle fullføres, og Henderson mener denne konstante repeterende tilbakekomsten fra Jehovas Vitners side, var selve grunnlaget for å overprøve lovligheten på lokale myndigheters tillatelsesrestriksjoner. Henderson mener også at forkynnernes stadige tilbakekomst tvang politimyndigheter til å anvende eksisterende lovbestemmelser overfor forkynnerne, eller å lage nye lover. Dette førte til arrestasjoner og rettssaker.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Henderson 2002, s. 107.

¹⁴⁷ Henderson 2002, s. 107.

¹⁴⁸ Henderson 2002, s. 107-108.

¹⁴⁹ Henderson 2002, s. 109

Grohsgal skriver også i sin avhandling at politiet begynte å bruke en stor variasjon av lovparagrafer, for å hindre Jehovas Vitners aktiviteter. I likhet med Henderson skriver hun at Vitnene ble tiltalt for å bryte gamle (ofte sovende) lokale bestemmelser. Hun skriver også at mange delstater og lokalområder, begynte å vedta nye lover som spesielt rammet Jehovas Vitner – noe lovmakerne ofte anerkjente. Hun skriver at Vitnene ble anklaget for å selge litteratur uten tillatelse, bryte søndagsregler, og å agitere uten tillatelse. Dette gjentok seg i lokalområder og i byer i flere titalls delstater. Hun skriver at på 1930-tallet pleide Jehovas Vitner å ta med seg tannbørster når de dro ut i forkynnelsesarbeidet, ettersom de forventet å havne i fengsel.¹⁵⁰

2.1.10 Å velge riktig forkynner

Henderson skriver at en annen del av strategien var å velge hvilke rettssaker man ville følge opp. Hver menighet fikk i oppdrag å melde inn alle arrestasjonene og rettssakene til Vaktårnets hovedkvarter i Brooklyn, New York. Hayden Covington valgte så hvilke rettstvister han ville se nærmere på, eller slutte seg til. Covington sa selv i et intervju at han så etter tiltalte «who had good reputations in the community, who were storeowners, who were shopkeepers.»¹⁵¹ Henderson forstår dette som at Covington ønsket å eliminere så mange overflødige variabler som mulig. I tillegg mener Henderson at Vaktårnet lovavdeling valgte tiltalte som spilte på juristenes følelser. Jerry Bergman minnes at Covington sa at han ønsket seg spesielt kvinner med barn. Mange av litteraturutdelingssakene som nådde USAs Høyesterett hadde kvinnelige tiltalte, så Henderson mener denne strategien åpenbart må ha fungert.¹⁵²

2.1.11 Anke

En viktig del av Covingtons plan var ifølge Henderson å anke dersom dommen gikk imot Vitnenes interesser. Fra 1933 begynte Vitnene å anke alle dommene som gikk imot deres favør. Hensikten med å anke var flere, blant annet for at saken kunne bli vurdert av en

¹⁵⁰ Grohsgal 2011, s. 14-15.

¹⁵¹ Henderson 2002, s. 110.

¹⁵² Henderson 2002, s. 110. Henderson skriver at hudfarge også var en vurdering man fattet. Covington var nemlig redd for at mørkhudede ville bli utsatt for fordommer. Bergman minnes at Covington mente at de kunne tape dersom de tiltalte var svarte. Som en følge var de fleste tiltalte i Høyesterett hvite, ifølge Bergmann. Henderson 2002, s. 110-111

domstol utenfor den lokale jurisdiksjonen der hendelsene inntraff, samt for å bygge opp mange prøvesaker som Vaktårnet kunne satse på. På grunn av denne strategien ble mange rettssaker på lavere nivå, anket og behandlet i høyere domstoler.¹⁵³

Henderson skriver at som en del av denne planen om å anke, ble Vitnene instruert om å aldri betale forelegg, eller kausjoner for å ha utdelt litteratur. Før Vaktårnets offisielle advokater kom på banen, valgte Vitnene alltid å heller sone i fengsel/varetekt fremfor å betale bøter. Ifølge Henderson var Vitnene så ubøyelige hva angikk å betale bøter og kausjoner, at de sendte inn rettelsener til pressen dersom de feilaktig ble sitert i å ha betalt for seg.¹⁵⁴

Henderson omtaler ankeprosessen som en type pyramide: I de lavere domstolene pleide som regel lokale eller regionale Jehovas Vitner-sympatiske advokater å representere Vitnene. Men når saken beveget seg høyere opp i rettssystemet, ble mer drevne og erfarne jurister involvert i saken. Når saken omsider nådde USAs Høyesterett ble Hayden Covington – som hadde fulgt med på saken fra begynnelsen av – formelt en del av det juridiske laget.¹⁵⁵

Andre forfattere fremhever også dette med å anke: Grohsgal hevder at Vitnene ble oppmuntret til å anke. Hun skiver at Vitnene bragte flere hundre saker til retten for å utfordre lokale- og statlige bestemmelser og lover.¹⁵⁶ Chryssides mener at Covingtons arbeidsmetode var å anke, og viser til at av de 19 sakene som ble behandlet i USAs Høyesterett, vant trossamfunnet 14 av disse.¹⁵⁷

2.1.12 Resultat

Henderson mener at Vaktårnet gjennom en nøye planlagt strategi utvidet beskyttelsene til det første tillegget i USAs Grunnlov. Denne planen ble utøvd av tusener av Jehovas Vitner; 190 rettstvister ble anket, hvorav 19 litteraturutdeling- og tillatelsessaker ble behandlet av USAs Høyesterett mellom 1939 til 1950. Trossamfunnet vant fjorten av disse sakene. Henderson mener at disse seirene ikke var en følge av utilsiktede konsekvenser, men et resultat av en

¹⁵³ Henderson 2002, s. 111

¹⁵⁴ Henderson 2010, s. 86-87.

¹⁵⁵ Henderson 2002, s. 112.

¹⁵⁶ Grohsgal 2011, s. 17.

¹⁵⁷ Chryssides 2016, s. 111.

plan. Heller var det ikke en utilsiktet konsekvens at Jehovas Vitner forandret forståelsen av det første tilligget i USAs Grunnlov, ifølge Henderson.¹⁵⁸

2.2 Kapittelkonklusjon

Mellom 1938 til 1953 behandlet USAs Høyesterett 19 saker som berørte Jehovas Vitners aktiviteter, hvorav trossamfunnet vant 14 av disse. Forfattere som Henderson, Grohsgal, Newton, Chrissydes og Peters mener at Jehovas Vitner utøvde en juridisk strategi for å overvinne lokale bestemmelser som hindret deres aktiviteter.

Det helt sentrale i denne strategien må ha vært å anke hvis de tapte saken. På denne måten kunne saken behandles i en høyere rettsinstans, og trossamfunnet vinne seiere som kunne medføre en utvidelse av deres religiøse rammer. Veien dit var lang, men trossamfunnet forberedte seg ved å kartlegge hvilke områder der det kunne oppstå konfrontasjoner, og de ga Vitnene juridisk støttelitteratur, instruksjoner og opplæring på hvordan de skulle oppføre seg. Vitnene fikk ordre om å aldri søke om tillatelse til å forkynne, og endte på den måten i klammeri med lokale myndigheter. Hvis Vitnene ble arrestert så sendte trossamfunnet inn nye Vitner for å erstatte disse, og viste på denne måten en pågående adferd og vilje som lokale myndigheter ikke kunne ignorere. Dette var en omfattende og gjennomtenkt strategi som førte til at Jehovas Vitner sikret seg sine rettigheter til å forkynne på sine premisser i USA.

Det essensielle ved denne strategien var altså konfrontasjon og en hardfør vilje til å stå på sin rett. Utøvde Vitnene i Norge en tilsvarende strategi? Neste kapittel handler om to pionerer som fikk problemer med politiet i Fosen som følge av deres boksalg, samt tre Vitner som ble stoppet av politiet i Stavanger av samme grunn. Var disse konfrontasjonene en planlagt strategi fra trossamfunnets side? Og reagerte trossamfunnet med å iverksette en tilsvarende strategi da disse problemene oppsto?

¹⁵⁸ Henderson 2002, s. 114-115.

3 Jehovas Vitners problemer med lokale myndigheter i Stavanger og Fosen

«Det som har ført til at Politiet ser saken som det gjør er at forkynnerne samtidig med å forkynne, fallbyr bibelske skrifter på den måte som er nevnt foran. Rett til fri forkynnelse, også når det samtidig fallbys bibelske skrifter, er etter min oppfatning en gammel hevdvunnen rett som fremdeles består i dette frie samfund.»¹⁵⁹

I forrige kapittel ble trossamfunnets juridiske strategi i USA belyst. Dette kapittelet skal handle om to konflikter som oppsto mellom Jehovas Vitner og politiet i Fosen og Stavanger. I Fosen ble to pionerer fra Jehovas Vitner beskyldt for å drive ulovlig omførselshandel. De ble tiltalt og dømt i Fosen herredsrett 14. januar 1949 for forseelse mot handelsloven § 86.¹⁶⁰ I Stavanger ble to gateforkynnere i februar 1949 hentet av en politibil for å ha solgt *Vakttårnet* på gatene, og tildelt en streng advarsel fra politiet for overtredelse mot handelsloven § 86.¹⁶¹ Én tredje forkynner som gikk fra hus-til-hus og solgte *Vakttårnet* i Stavanger, ble også stoppet av politiet på samme dag av samme grunn.¹⁶²

Etter at ankeerklæringene fra pionerene ble avvist,¹⁶³ tok det norske avdelingskontoret kontakt med overrettssakfører Gunnar Andreas Børsum (f. 1913 – d. 2006¹⁶⁴), som henvendte seg til Justisdepartementet. I denne henvendelsen tok han opp episoden i Stavanger og dommen fra Fosen herredsrett, og argumenterte for at politiet ikke kunne bruke handelsloven § 86. overfor Jehovas Vitners boksalg, og viste til at boksalget var sekundært, og ikke det primære ved virksomheten.¹⁶⁵ I sakens anledning innhentet Justisdepartementet uttalelse fra

¹⁵⁹ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

¹⁶⁰ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rettsbok for Fosen herredsrett.

¹⁶¹ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1, Notat til fengselsstyret (se anmerkningen).

¹⁶² Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

¹⁶³ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. To telegram, datert 08.04.1949, til pionerene der det informeres om at anken ble avvist.

¹⁶⁴ «Gunnar Andreas Børsum.» (Dødsannonse.) *Aftenposten*. 08.02.2006.

¹⁶⁵ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

både Handelsdepartementet og Riksadvokaten.¹⁶⁶ De dømte pionerene fra Trondheim ble til slutt benådet,¹⁶⁷ og i Stavanger ble det aldri tatt ut tiltale mot forkynnerne.

Disse to sakene har en del fellestrekk med måten Jehovas Vitner håndterte slike saker i USA. Min problemstilling i dette kapittelet er derfor om disse episodene må forstås i lys av en amerikansk kontekst, eller på en annen måte. Utøvde forkynnerne i disse sakene en norsk variant av den amerikanske konfrontasjonsstrategien, eller må disse sakene forstås på en annen måte?

3.1 Episoden i Stavanger og Fosen: Likheter og ulikheter med trossamfunnets juridiske strategi i USA

I det følgende skal jeg undersøke likheter og forskjeller mellom disse to sakene, og trossamfunnets juridiske strategi i USA. Hensikten er å diskutere hvorvidt forkynnerne i disse sakene, utøvde en tilsvarende strategi da problemene oppsto.

3.1.1 Likheter med trossamfunnets amerikanske strategi

Det er en del likheter mellom episodene i Stavanger/Fosen og Vaktårnets juridiske strategi i USA. Et fellestrekk var at pionerene fra Trondheim nektet å vedta foreleggene som de fikk fra politiet. Foreleggene var på 15 kroner hver, eventuelt å sone seks dager i fengsel. De ble bøtelagt for forseelse mot Lov om handelsnæring av 8. mars § 86. – «derved at de i januar 1948 på Örlandet, solgte ubrukte trykte böker ved omförsel uten å ha tillatelse hertil fra politiet»¹⁶⁸. Fordi de ikke vedtok foreleggene begjærte politimesteren saken pådømt.¹⁶⁹

Et annet fellestrekk er at Vitnene tok kontakt med trossamfunnets norske avdelingskontor, og informerte dem om saken. Henderson skriver at hver menighet i USA fikk i oppdrag å melde inn alle arrestasjonene og retts sakene til Vaktårnets hovedkontor i Brooklyn, New York.¹⁷⁰ Dette skjedde også i disse sakene, men her ga de beskjed til hovedkontoret som lå i Oslo. I et

¹⁶⁶ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1, Notat til fengselsstyret, datert 30.01.1950.

¹⁶⁷ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Benådning.

¹⁶⁸ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Forelegg til Theodor og William.

¹⁶⁹ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Utrøndelag politikammer til Fosen herredsrett, med begjæring om å få saken pådømt, datert 27.11.1948.

¹⁷⁰ Henderson 2002, s. 108-109.

av rapportene fra lensmannskontoret til Utrøndelag politikammer, vises det til én samtale mellom pionerene og lensmannen, der førstnevnte overfor lensmannen henviste til Vaktårnets Jurist i Oslo, – som hadde en bemerkning angående handelslovens § 86.¹⁷¹ Dette viser at pionerene hadde kontakt med avdelingskontoret, og at de derfor visste hva som foregikk.

Det samme gjelder også med hensyn til Stavanger-saken. I Børsums brev til Justisdepartementet tok han også opp det som hadde skjedd i Stavanger.¹⁷² Dette viser at menigheten i Stavanger også orienterte hovedkontoret om hva som foregikk.

En annen likhet er vektleggingen av at bøkene gis med et bidrag, noe Henderson mener Vitnene gjorde for å unngå å bli arrestert som følge av lokale bestemmelser som påbød en lisensavgift, eller tillatelse for å selge litteratur.¹⁷³ I saken fra Fosen ser man en tydelig endring på dette området: I avhørene på lensmannskontoret oppga begge pionerene at de solgte bøkene for 2,00 kroner per stykk,¹⁷⁴ og dette fastholdt de i ankeerklæringene.¹⁷⁵ Men senere endres formuleringen: I én ny ankeerklæring¹⁷⁶ fra den ene pionerene, skrev han:

«I min overnevnte forkynnervirksomhet benyttet jeg meg av bibelske foredrag i trykt bokform som er utgitt av selskapet Vaktårnets Bibel og Traktatselskap Brooklyn, New York U.S.A. mot et bidrag av kroner 2,- til dekning av trykningen.»¹⁷⁷ (Teksten er uthevet av meg.)

Han brukte altså nå ordet «bidrag» fremfor «salg», noe som viser en endring i ordlyden. Det virker sannsynlig at denne endringen var bevisst, da det er rimelig å anta at pionerene ville presisere overfor Høyesteretts kjæremålsutvalg, at de ikke tjente penger på denne virksomheten, og at virksomheten ikke ble drevet som en næring. Med andre ord for å vise at det var feil å tiltale dem for forseelse mot handelsloven, og at dommen fra Fosen herredsrett

¹⁷¹ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 05.02.1948.

¹⁷² Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

¹⁷³ Henderson 2002, s. 106-107.

¹⁷⁴ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 28.01.1948.

¹⁷⁵ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Ankeerklæring til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Begge datert 10.02.1949.

¹⁷⁶ Av en eller annen grunn sendte den ene pioneren to forskjellige ankeerklæringer til Høyesteretts kjæremålsutvalg. De første ankeerklæringene som begge pionerene sendte, er innholdsmessig helt identiske (utenom signaturene). Men den andre ankeerklæringen – som er datert Trondheim 27. februar – er helt forskjellig og mer innholdsrik enn førstnevnte. I denne ankeerklæringen utbroderes det mer om Jehovas Vitner og dets organisasjon, og deres virksomheter. Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Ankeerklæring, datert 27.02.1949.

¹⁷⁷ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Ankeerklæring, datert 27.02.1949.

var feil. Et poeng som styrker antagelsen om en bevisst endring av ordlyden, er at forkynnerne i Oslo-saken var nøye med å presisere at de mottok «bidrag» for sine skrifter.¹⁷⁸

En annen likhet mellom episoden i Fosen og Jehovas Vitners juridiske strategi i USA, er at pionerene anket dommen. Ifølge Henderson ble alle advokatene fra Vaktårnet hovedkvarter i USA fra 1933 instruert om å anke. Hensiktene var flere, blant annet slik at saken kunne vurderes av en annen domstol utenfor det området der forseelsen ble begått, og for å bygge opp mange prøverettssaker som Vaktårnet kunne satse på, ifølge Henderson.¹⁷⁹ Anken fra pionerene ble avvist.¹⁸⁰

Pionerene ble som nevnt til slutt benådet etter lang saksbehandlingstid i departementene. Før denne benådningen var pionerene villige til å sone i fengsel, fremfor å betale bøtene som de ble dømt til å betale av herredsretten. Dette fremgår av brevet fra Børsum til Justisdepartementet, der han skriver at de dømte ikke ønsket å betale boten, men heller fremstille seg for avsoning.¹⁸¹ Dette også en likhet med Vitnenes modus operandi i USA; Henderson skriver at Vitnene alltid heller valgte å sone i fengsel fremfor å betale bøter.¹⁸²

En siste likhet er dette med identifikasjonskort. Henderson hevder at hver forkynner bar på identifikasjonskort, og disse skulle gis til politibetjenten som arresterte dem. ID-kortene stadfestet innehaverens tilknytning til Jehovas Vitner, samt deres prestestatus.¹⁸³ Pionerene hadde ikke med seg slike ID-kort, men begge hevdet at de hadde et slikt «bevis» i Trondheim.¹⁸⁴ Han ene pioneren sa i avhøret: «Jeg har ikke noe som helst bevis på meg for at jeg kan selge bøker for selskapet, men jeg har et sådant på min bopel i Trondheim.»¹⁸⁵ Det virker i denne sammenhengen sannsynlig at dette «beviset» var et tilsvarende ID-kort som Henderson omtaler i sin avhandling.

¹⁷⁸ Se for eksempel avhøret med Inga Marie, der hun presiserer at bladet ikke kostet 30 øre, men et bidrag på 30 øre. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhør av Inga Marie.

¹⁷⁹ Henderson 2002, s. 111.

¹⁸⁰ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Telegrammer til Theodor og William om at ankene ble avvist, begge datert 08.04.1949.

¹⁸¹ Børsum avslutter sitt brev med å skrive at det etter hans mening var synd hvis pionerene virkelig måtte sone i fengsel, ettersom de handlet etter sin tro. Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

¹⁸² Henderson 2010, s. 86.

¹⁸³ Henderson 2002, s. 99-100.

¹⁸⁴ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Avhør av Theodor og William, datert 28.01.1948.

¹⁸⁵ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Avhør av Theodor, datert 28.01.1948.

Som det fremgår finnes det en del likhetstrekk mellom episodene i Stavanger/Fosen, og Vaktårnets juridiske strategi i USA. Hensikten til Jehovas Vitners juridiske strategi i USA, var som nevnt å overvinne lokale bestemmelser som hindret trossamfunnets aktiviteter. Men var disse to episodene en del av denne bevisste konfrontasjonsstrategien? Samtidig som at det fantes flere likhetstrekk, finnes det også flere betydningsfulle forskjeller, og disse gjør antagelsen om en planlagt strategi mindre sannsynlig.

3.1.2 Ulikheter fra trossamfunnets amerikanske strategi

Den første påfallende ulikheten er at pionerene i Fosen innstilte forkynnelsesvirksomheten da lensmannen – etter å ha forhørt seg med politimesteren i Utrøndelag – forbød pionerens boksalg. I et skriv fra lensmannskontoret, datert 28. januar 1948, til politimesteren i Utrøndelag, skriver lensmannen at pionerene til å begynne med nektet å etterkomme oppfordringen om å midlertidig innstille salget, men at de til slutt lovde å opphøre salget. Videre fremgår det av rapporten at den ene pioneren neste morgen skulle reise til Trondheim, for å angivelig ordne forholdet, mens den andre pioneren skulle bli igjen.¹⁸⁶ Innen femte februar hadde begge pionerene reist fra Brekstad.¹⁸⁷

Poenget er at pionerene valgte å adlyde politiet ved å innstille boksalg. I en amerikansk kontekst ville Vitnene ha nektet å fulgt politiets anvisninger, og fortsett forkynnelsesvirksomheten til de ble varetektsfengslet. Henderson skriver nemlig at det var en forventning om at forkynnerne skulle fullføre forkynnesarbeidet sitt i et område, og vende tilbake dagen derpå – uansett hva de enn må ha opplevd eller møtt på dagen i forveien.¹⁸⁸

Et annet avvik fra Vaktårnets juridiske strategi i USA, er at pionerene – etter at lensmannen på Ørlandet fortalte at de behøvde tillatelse for å selge bøker – faktisk søkte politimesteren i Utrøndelag om tillatelse til å få lov til å selge bøker på Ørlandet. Men ifølge Børsum ble denne søknaden avslått uten begrunnelse.¹⁸⁹ Det finnes også tegn som tyder på at Jehovas Vitners i Stavanger, også søkte politimesteren om tillatelse til å få lov til å selge bøker. Men

¹⁸⁶ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Ørland og Agdenes lensmannskontor til politimesteren i Utrøndelag, 28.01.1949.

¹⁸⁷ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 05.02.1948.

¹⁸⁸ Henderson 2002, s. 109.

¹⁸⁹ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

alt tyder på at dette også ble avvist. I justisdepartementets saksbehandling i forbindelse med disse to sakene, refereres det til en skrivelse fra politikammeret i Stavanger som er sålydende:

Pfm. Øistein Strøm-Olsen har 7. mars 1949 meddelt herr J. Pakshammer¹⁹⁰ (Stavanger krets av Jehovas vitner) at politiet finner ikke at det bør gis tillatelse til å spre Vakttårnet eller andre av Jehovas vitners traktater i Stavanger ved omførselshandel (handelsloven § 86) eller ved gratisutdeling på offentlig gate (politivedtektene § 5¹⁹¹).

Jeg tolker notatet ovenfor at Jehovas Vitner i Stavanger har søkt politimesteren i byen om å få tillatelse til å selge bøker, og utdele gratis trykksaker i byen, og at politimesteren har gjort et vedtak om at Jehovas Vitner ikke skal gis tillatelse til dette. Poenget er at Vitnene i både Fosen og Stavanger søkte politimyndighetene om tillatelse til å selge bøker, noe som er et avvik fra trossamfunnets praksis i USA. Henderson skriver nemlig at Vitnene ble instruert om å ikke søke om tillatelse til å utøve sin agitasjonsvirksomhet, selv i tilfeller der tillatelse var påkrevd.¹⁹²

Ett annet avvik fra trossamfunnet strategi i USA, er at pionerene ikke møtte opp i rettssaken. De sendte et telegram til lensammen i Ørland- og Agdenes dagen før rettssaken, og varslet om at de ikke kom til å møte i retten fordi de ikke anså seg selv som straffskyldige.¹⁹³ Dette strider med trossamfunnet strategi i USA, ettersom denne strategien nettopp handlet om å vinne saker i rettssystemet. Dette er et sentralt poeng, og viser at pionerene fra Trondheim ikke brukte rettssystemet aktivt.

For å oppsummere så finnes det flere sentrale ulikheter mellom Vitnenes håndtering av disse sakene, og trossamfunnets måte å håndtere slike saker i USA. Det kan derfor først og fremst hevdes at disse to episodene var utilsiktede, og ikke en følge av en planlagt konfrontasjonsstrategi. Det viser også at Vitnene ikke gjennomførte en strategisk håndtering av disse sakene da problemene oppsto.

¹⁹⁰ Ansatte ved Jehovas Vitners avdelingskontor i Skandinavia, har opplyst meg om at dette må være en skrivefeil fra politiets side. Ifølge avdelingskontoret het mannen trolig «Sakshammer». Johan Elias Sakshammer var medlem i én av Jehovas Vitners menigheter i Stavanger, ifølge ansatte ved avdelingskontoret.

¹⁹¹ § 5 i politivedtektene for Stavanger var sålydende: «Uten politiløyve, som må innhentes i god tid på forhånd, er det forbudt: 1. Å dele ut eller spre aviser, brosjyrer, annonser, plakater og liknende på eller utover gate eller stelle til gående eller kjørende reklame. 2. Å syng, musisere, bruke høyttalere, gi oppvisning eller framsyning av noe slag på eller ut mot gata.» Norsk Lovtidend 1944, s. 530.

¹⁹² Henderson 2002, s. 103-104.

¹⁹³ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rettsbok for Fosen herredsrett.

3.2 Politiets håndtering av saken i Fosen: Uttrykk for religiøs antipati?

I denne delen av kapittelet skal det undersøkes om pionerene fra Trondheim ble utsatt for religiøs antipati fra lokale myndigheter i Fosen, og hvorvidt dette kan ha spilt en rolle for politiets fremtred overfor forkynnerne.

3.2.1 Lensmannsbetjentenes forhold til pionerene

Kildemateriale peker på en viss fiendtlighet fra politiets side overfor pionerene. I et brev fra lensmannskontoret i Ørland og Agdenes, der det informeres om at pionerene til slutt lovde å følge politiets anvisinger om å avslutte salget, og at den ene pioneren skulle reise til Trondheim, mens den andre pionerene skulle bli igjen på Ørlandet, avsluttet lensammen brevet med å skrive: «Det er imidlertid mange som misliker at disse personer slik drar omkring her ute, men det er muligens ikke mulig å hindre det i hvert fall foreløpig.»¹⁹⁴ I en politirapport fra lensmannskontoret til politimesteren i Utrøndelag, skrev politikonstabel Nils Eidsmo at pionerene «nu har dratt fra Brekstad, men skulle det vise sig at de atter kom tilbake, skal lensmann Wiig sørge for å jage dem til Trondheim.»¹⁹⁵

Skal vi tro lensmannens brev så var det altså flere på Ørlandet som mislikte at pionerne reiste rundt omkring og solgte bøker, og med tanke på den krasse språkbruken i rapporten ovenfor, så var det aktører innenfor det lokale politiet som også anså pionerene som et irritasjonsmoment i lokalsamfunnet. Jeg oppfatter språkbruken til politiet som at de ville ha pionerene vekk fra Ørlandet. Men skyldes denne holdningen fra politiets side Jehovas Vitners religion?

Det er vanskelig å svare på dette. Ørlandet var et lite lokalsamfunn på denne tiden, og det er ikke urimelig å anta at misjonærer fra fremmede religionssamfunn kan virke provoserende for små lokalsamfunn. (Det må her nevnes at 96 % av Norges befolkning var medlemmer av Statskirka helt fram til 1960-tallet.¹⁹⁶) En annen ting som må nevnes i denne forbindelsen, er lensmannen på Brekstad som visstnok skulle jage pionerene tilbake til Trondheim hvis de dukket opp igjen. Lensammen het Johan Elias Wiig (f. 1909 – d. 1998¹⁹⁷). Han var i mange år

¹⁹⁴ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Ørland og Agdenes lensmannskontor til politimesteren i Utrøndelag, datert 28.01.1948.

¹⁹⁵ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 05.02.1948.

¹⁹⁶ Ulvund 2017, s. 13.

¹⁹⁷ «Johan Elias Wiig.» (Dødsannonse.) *Adresseavisen*. 27.01.1998.

aktiv i Norsk Luthersk Misjonssambands arbeid på Ørlandet, og satt også i en del år i kretsstyret i Trøndelags krets for NLM.¹⁹⁸ Det er derfor ikke utenkelig at Wiig kan ha vært ekstra mistroisk overfor disse pionerene på religiøst grunnlag.

Et annet moment som tyder på en mistroisk holdning fra politiets side, er måten de reagerte på meldingen om at pionerene hadde med seg kondomer. I en politirapport fra lensmannskontoret til politimesteren i Utrøndelag, kan man lese følgende:

«Foruten det religiøse lektüre de har solgt, er det opplyst at de også skulle være i besiddelse av en del gummiartikler, men det har ikke lykkedes å konstantere om salget av disse har forekommet i noen større utstrekning.»¹⁹⁹

Det virker som om politiet mistenkte at pionerene – foruten å selge bøker uten politiets tillatelse – også drev å solgte kondomer i skjul. I en ny rapport fra lensmannskontoret fremgår det at pionerene har blitt avhørt og ransaket; den ene pioneren var i besittelse av 2-3 kondomer, men han oppga at disse var til eget bruk. Ingenting ble beslaglagt.²⁰⁰ Hva han skulle med kondomer på Ørlandet vites ikke. Jehovas Vitner lærer at all seksualitet skal utfolde seg innenfor ekteskapet, og at samleie utenfor ekteskapet er syndefullt, og kan føre til utstøtelse.²⁰¹ Det må i denne forbindelsen nevnes at begge pionerene var 25 år gamle og ugifte, på dette tidspunktet. Begge pionerene var fra Trondheim, og var ikke hjemmehørende i Fosen.²⁰²

Det kan hende mistanken om at de solgte kondomer førte til at de ble ransaket, men det vites ikke. Poenget er at mistanken om at pionerene solgte kondomer, kan ha bidratt til en økt mistroiskhet fra politiets side overfor pionerene, – og i hvert fall fra lensmann Wiig som var aktiv innenfor Norsk Luthers Misjonssamband.

Til slutt må man også trekke fram at søknaden deres om å få lov til å selge bøker, ble jo avvist. Det må i denne sammenhengen nevnes at pionerene hele tiden fulgte politiets anvisninger (skjønt nølende i begynnelsen), og de understrekte i avhørene at de ikke tjente noen penger på å selge bøkene. Det er vanskelig å trekke noen slutninger på hvorfor

¹⁹⁸ «Johan Wiig.» (Nekrolog.) *Adresseavisen*. 09.02.1998.

¹⁹⁹ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 05.02.1948.

²⁰⁰ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport av 11.02.1948.

²⁰¹ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 103.

²⁰² Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rettsbok for Fosen herredsrett.

politimesteren ikke ville gi pionerene tillatelse til å selge bøker på Ørlandet, men det kan hende lensmannens bemerkning om at mange på Ørlandet mislikte at de reiste rundt slikt og solgte bøker, spilte en rolle. Det er også mulig at religiøse- og moralske vurderinger også spilte inn, ettersom den ene pioneren hadde med seg kondomer.

3.2.2 Fosen herredsrett: Jehovas Vitners boksalg er ikke av allmenn interesse

Pionerene fikk hvert sitt forelegg fra Utrøndelag politikammer for brudd på Handelsloven § 86., for å ha solgt bøker uten politiets tillatelse på Ørlandet i januar 1948.²⁰³ Siden pionerene nektet å vedta foreleggene ble saken tatt opp til dom i Fosen herredsrett. Pionerene ble dømt skyldige for forseelse mot denne paragrafen.²⁰⁴ Lov om Handelsnæring, § 86 (Bokkolportasje) var sålydende:

Efter skriftlig tillatelse fra politiet kan innvånere av riket hvor som helst her i landet og til hvem som helst for egen eller andres regning selge ved omførsel eller tinge bort aviser, tidsskrifter, ubrukte trykte bøker og andre ubrukte trykte skrifter. Tillatelsen kan for avisers og tidsskrifters vedkommende også være almindelig.

Til leilighetsvis salg av ubrukte trykte bøker eller andre ubrukte trykte skrifter trenges ingen særskilt tillatelse, når salget skjer i forbindelse med foredrag eller lignende virksomhet av annen²⁰⁵ (sic) interesse.²⁰⁶

Loven åpnet altså opp for at man ikke trengte politiets tillatelse dersom salget skjedde i forbindelse med foredrag, eller lignende virksomhet av allmenn interesse. Disse dispensasjonene i loven ble tatt opp i retten; i domspremissene kan en lese følgende bemerkning:

²⁰³ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Forelegg til Theodor og William.

²⁰⁴ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rettsbok for Fosen herredsrett.

²⁰⁵ Dette er en skrivefeil i lovdata. Det skal stå «almen» interesse.

²⁰⁶ 06.08.1935 Lov om handelsnæring, § 86. (Bokkolportasje). <https://lovdata.no/pro/lov/1935-06-08/§86> (besøkt 18.05.2020).

«Salget av bøkene kan sees som et ledd i den virksomhet sekten «Jehovas vitner» driver. Salget skjedde ikke i forbindelse med foredrag, og retten er av den mening at det ikke kan ansees som en virksomhet av almen interesse.»²⁰⁷

Etter rettens vurdering var altså ikke Jehovas Vitners boksalg av allmenn interesse, og derfor ble de dømt skyldige. Men hvorfor kom retten til denne slutningen? Var det på grunn av deres religion at boksalget ikke var av allmenn interesse? Hadde retten trukket den samme slutningen hvis det var unge gutter fra Speiderbevegelsen som solgte bøker på Ørlandet? Eller hva om det hadde vært noen fra avholdsbevegelsen som reiste rundt og solgte trykksaker på Ørlandet?

Det kan tenkes at det var av religiøse årsaker at herredsretten kom til denne slutningen. Jehovas Vitner var – og er – en liten og kontroversiell religiøs minoritet i Norge med røtter fra USA. Som nevnt var 96 % av Norges befolkning medlemmer av Statskirka helt opp til 1960-tallet. Så det er kanskje ikke vanskelig å tenke seg hvorfor retten var av denne meningen om at Jehovas Vitners boksalg ikke var av allmenn interesse.

På den annen side ser man en tydelig kontrast mellom hvordan lokale myndigheter (Fosen og Stavanger) oppfattet disse lovene, kontra sentrale styresmakter. Pionerene ble til slutt benådet og slapp å sone i fengsel, noe som skyldes at det fra sentralt hold var en annen formening om disse lovbestemmelsene, og Jehovas Vitners boksalg.

3.2.3 Handelsdepartementets vurdering

Børsum sendte et langt brev til Justisdepartementet der han påklagde politiets bruk av handelsloven § 86 overfor forkynnerne i Stavanger og Fosen, og argumenterte for at politiet tok feil i å bruke denne bestemmelsen overfor Jehovas Vitners boksalg, og at loven ikke tok sikte på å regulere slike forhold. Boksalget er kun sekundært, mens forkynnelsen er det prinsipale, poengterte Børsum. Børsum mente også at man i Norge hadde religionsfrihet, og at selv om Grunnloven ikke inneholdt en positiv bestemmelse for hvor langt religionsfriheten strakk seg, mente han at det syntes klart at religionsfriheten omfattet retten til fri forkynnelse – også når det samtidig fallbys bibelske skrifter, mente han. Han avsluttet brevet med å

²⁰⁷ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rettsbok for Fosen herredsrett.

anmode om at lokale politimyndigheter instrueres om sin opptreden i slike forhold, samt at pionerene fra Trondheim benådes.²⁰⁸

I et av arkene fra Justisdepartementets saksbehandling, skrev en byrårakt en anmerking om at spørsmålet om Jehovas Vitner boksalg gikk inn under handelslovens § 86., kanskje burde forelegges til Handelsdepartementet.²⁰⁹ Denne vurderingen må ha blitt gjeldene, for Justisdepartementet sendte en henvendelse til Handelsdepartementet med alle vedleggene, med anmodning om departementets uttalelse.²¹⁰

I Handelsdepartementets påtegning skrives det at bestemmelsen i § 86. om at man ikke trengte særskilt tillatelse til å selge trykksaker dersom salget skjedde i forbindelse med foredrag, eller liknende virksomhet av allmenn interesse, også var antatt etter den tidligere handelslovgivningen. Det skrives videre at den uttrykkelige bestemmelsen i § 86. andre ledd, ble tatt med i lovrevisjonen i 1935, og som begrunnelse for dette viste HD til en odelstingsproposisjon fra 1932, der departementet avga sin tolkning av loven, og her mente at kolportører ikke behøvde en særskilt tillatelse fra politiet til å selge trykksaker ved leilighetsvis salg ved omførsel, dersom salget skjedde i forbindelse med et arbeid som var av allmenn interesse, og så lenge salget ikke bar karakter av å drives som næring.²¹¹

Handelsdepartementet påpekte at Fosen herredsrett ikke hadde drøftet spørsmålet om pionerens drev salget som næring, men avgjorde saken ved å fastslå at Jehovas Vitners salgsvirksomhet ikke var av allmenn interesse. Departementet var uenig, og skrev at Jehovas Vitners virksomhet var å forkynne sin religion, og at salget av skriftene var en del av deres forkynnesstrategi. Handelsdepartementet mente at dette måtte anses som en virksomhet av allmenn interesse i handelslovens forstand.²¹² Riksadvokaten uttalte at han i all vesentlighet var enig i Handelsdepartementets betraktninger.²¹³

²⁰⁸ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

²⁰⁹ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Anmerking på påskrift av ekspedisjon av 26.08.49 fra pm. i Stavanger.

²¹⁰ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Henvendelse fra Justisdepartementet til Handelsdepartementet, datert 05.09.1949.

²¹¹ Handelsdepartementets påtegning ligger i arkivmappen etter straffesaken fra Fosen, men den er knapt leselig. Heldigvis lå en avskrift av denne påtegningen i arkivmappen etter straffesaken i Oslo, og denne avskriften er i perfekt stand. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Påtegning fra Handelsdepartementet, datert 10.10.1949.

²¹² Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Påtegning fra Handelsdepartementet, 10.10.1949.

²¹³ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avskrift fra Riksadvokatembetet, datert 17.01.1950.

3.3 Episoden i Stavanger: Politimesteren vil ikke ha noe spredning av Jehovas Vitners litteratur i byen

Sammenlignet med rettsprosessen mot de to pionerene fra Trondheim, er kildemateriale i denne saken mye mer sparsommelig. Det skyldes at politiet i Stavanger ikke anmeldte forkynnerne, og derfor ble det aldri noe straffesak av denne episoden. Til dels skyldes det også at en del av kildemateriale knyttet til denne saken, ikke har latt seg oppspore.

Men det knappe kildemateriale som finnes i denne saken, gir indikasjoner på at forkynnerne kan ha blitt utsatt for religiøs antipati fra Stavanger-politiet.

3.3.1 Politiet i Stavanger

Som tidligere nevnt finnes det indikasjoner som tyder på at Jehovas Vitners i Stavanger, søkte politiet om å få lov til å selge bøker/utdele gratis hefter, etter at tre forkynnerne ble stoppet av politiet i februar 1949. Dette har etter all sannsynlighet blitt avslått (jf. politikammerets skrivelse fra 7. mars 1949).

Skrivelsen fra politikammeret er spesiell, fordi det her fremgår at politiet både ønsket å forby Jehovas Vitners boksalg, og deres gratisutdeling av trykksaker. I praksis blir Jehovas Vitners offentlige forkynnelsearbeid på denne måten fullstendig hindret.

Det er også et uttrykk på at det ikke var boksalget som var det sentrale problemet for Stavanger-politiet, men all litteraturutdeling fra Jehovas Vitner. Stavanger-politiet var prinsipielle på dette spørsmålet, for mens saken ble behandlet i departementene skrev politimesteren i Stavanger et brev til overrettssakfører Børsum, der han fastholdt:

«at «Jehovas Vitner» ikke har lovlig adgang til å selge sine bøker og skrifter ved omførsel uten polititillatelse, jfr. handelsloven § 86, og at det uten polititillatelse er forbudt å dele ut eller spre disse bøker og skrifter på off. gate, jfr. § 5 i politivedtekter for Stavanger.»²¹⁴

Som allerede nevnt fantes det en dispensasjon i handelsloven § 86. Men det er ikke mulig å vite om politiet i Stavanger har tatt disse dispensasjonene til etterretning. Én av saksbehandlerne i Justisdepartementet ser ut til å ha undret seg over nettopp dette:

²¹⁴ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Notat til fengselsstyret (se anmerkning).

Hvis pm. i Stavanger absolutt finner å burde nekte å gi slik polititillatelse som omhandlet i handelslovens § 86, får han bemøye seg med å finne forskjellen mellom første og annet ledd i paragrafen og ikke bare blankt henviser til handelslovens § 86 som hjemmel. Den fortolkning som Handelsdeptet nu har gitt av bestemmelsene i handelslovens § 86, skulle være en god rettledning for ham..Jeg kan ikke skjønne annet enn at det her må være tale om leilighetsvis salg av ubrukte bøker eller andre ubrukte trykte skrifter og at det således blir spørsmål om et forhold går inn under annet ledd i § 86 i handelsloven. Hvis slik leilighetsvis salg skjer i forbindelse (sic) med foredrag eller lignende virksomhet av almen interesse, kreves ikke polititillatelse. Handelsdeptet mener altså at den virksomhet som «Jehovas vitner» driver må ansees som en virksomhet av almen interesse i handelslovens forstand. Deri vil sikkert mange være uenig. Jeg viser til Handelsdeptets påtegning av 10/10-49. Riksadvokaten har i alt vesentlig sluttet seg til det.²¹⁵

Det kan nesten virke som om saksbehandleren er litt krass i sin omtale av politimesterens bruk av handelsloven § 86. overfor Jehovas Vitners litteraturutdelingsvirksomheter. Han henviser flere ganger til påtegningen fra Handelsdepartementet²¹⁶, som han mente burde være en god rettledning for politimesteren. Handelsdepartementets uttalelse er av mange grunner en interessant kilde i denne sammenhengen, ikke minst fordi HD henter til en mistanke om at politimesteren i Stavanger brukte handelsloven og politivedtekten, for å kneble Jehovas Vitners litteraturutdelingsvirksomhet av religiøse årsaker.

3.3.2 Handelsdepartementet uttalelse angående saken fra Stavanger

Foruten saken fra Fosen med de to pionerene, ga Handelsdepartementet også en uttalelse i forbindelse med saken fra Stavanger. HD hadde følgende bemerkninger angående politikammerets skrivelse fra 7. mars:

Handelsloven inneholder ingen bestemmelser om ut fra hvilke hensyn politiet skal ta standpunkt til søknader om tillatelse etter handelslovens § 86, første ledd. Det må imidlertid antas å være lovens forutsetning at det er politimessige og ordensmessige hensyn som skal legges til grunn. Tillatelse bør således nektes hvis vedkommende

²¹⁵ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Notat til fengselsstyret (se anmerkning).

²¹⁶ Dette er den samme skrivelsen nevnt ovenfor der saken fra Fosen ble tatt opp, og der HD konkluderte med at trossamfunnets boksalg var av allmenn interesse.

selgers personlige forhold gjør det betenkelig at han driver slik virksomhet og likeledes hvis virksomheten drives på en slik måte eller på slike steder at det forstyrrer den offentlige ro og orden. Derimot antas det ikke berettiget å legge vekt på innholdet av de skrifter det gjelder, hvis disse ikke inneholder noe ulovlig.²¹⁷ (Teksten er uthevet av meg.)

Politimesteren i Stavanger nektet som nevnt forkynnere å også dele ut gratis trykksaker med hjemmel i § 5 i politivedtektene for Stavanger. Til dette hadde Handelsdepartementet følgende å bemerke:

Forholdet til politivedtekten (gratisutdeling) ligger utenfor Handelsdepartementets sakområde, men en vil allikevel bemerke at bestemmelsen om polititillatelse til utdeling på gaten av trykte skrifter formentlig bør praktiseres etter de samme retningslinjer som nevnt ovenfor. Det bør herunder etter departementets oppfatning legges vekt på at all likeartet virksomhet, således all religiøs påvirkning, blir behandlet likt, slik at det ikke kan sies at bestemmelsen i politivedtekten blit (sic) nyttet til en slags sensur overfor innholdet av vedkommende skrifter.²¹⁸

Handelsdepartementet går her langt i å hinte til en mistanke om at politiet i Stavanger har brukt handelsloven og politivedtekten, for å slå ned på uønsket salg- og litteraturutdeling fra Jehovas Vitner som følge av innholdet i skriftene deres. Men det er likevel vanskelig å fastslå sikkert om mistanken til Handelsdepartementet medførte riktighet. Det skal her nevnes at Justisdepartementas også ba politimestrene i Utrøndelag og Stavanger om å uttale seg,²¹⁹ og at Handelsdepartementet trolig også har lagt vekt på disse i helhetsvurderingen sin. Disse uttalelsene fra politimestrene har ikke latt seg finne.

²¹⁷ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Påtegning fra Handelsdepartementet, datert 10.10.1949.

²¹⁸ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Påtegning fra Handelsdepartementet, datert 10.10.1949.

²¹⁹ I ett håndskrevet ark i saksmappen kan en lese: «Etter min mening bör vi innhente uttalelse fra pm. i Stavanger og fra pm. i Utrøndelag, - för vi sender saken til Riksadv. til uttalelse, idet saken ikke bare har en påtalemessig side. OK.» I saksmappen finner man så en henvendelse fra Justisdepartementet til politimesteren i Utrøndelag med anmodning om uttalelse og nærmere opplysninger. Saksbehandleren ber politimesteren om å returnere saken så snart som mulig til JD, ved å sende den til politimesteren i Stavanger, som også ble bedt om å avgi uttalelse. Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Håndskrevet ark og henvendelse fra JD til politimesteren i Utrøndelag, datert 29.07.1949.

3.3.3 Trossamfunnets senere problemer med Stavanger-politiet

Et moment som styrker mistanken om antipati fra Stavanger-politiet, er trossamfunnets senere problemer med Stavanger-politiet. I 1954 oppsto en ny konflikt mellom trossamfunnet og Stavanger-politiet, som følge av at sistnevnte nektet å gi trossamfunnet tillatelse til å gå med gående reklame i gatene for å reklamere for et forestående stevne.²²⁰ Vitnene søkte politiet om tillatelse, men politimesteren avslo søknaden og skrev følgende:

«Av hensyn til konsekvensene finner politiet ikke å kunne gi tillatelse til at der bæres plakater rundt i byen lørdag 17. juli 1954.»²²¹

Vitnene søkte pånytt om tillatelse, men politimesteren fastholdt sitt standpunkt, og fortalte Vitnene at de måtte henvende seg til Justisdepartementet for å få tillatelse. Det norske avdelingskontoret henvendte seg til Justisdepartementet, og Gunnar Marcussen – daværende formann – skrev at holdningen til politimesteren i Stavanger må være uriktig, og at plakatbæringen er ett ledd i trossamfunnets forkynningsarbeid. Marcussen avsluttet brevet med en forespørsel til departementet om å få den nødvendige tillatelse, eller eventuelt om departementet kunne sende en henvendelse til politimesteren i Stavanger, slik at han gir den nødvendige tillatelse.²²²

Hvilken begrunnelse hadde politimesteren til å nekte Vitnene i Stavanger om å få gå med gående reklame? I Justisdepartementets saksbehandling refereres det til en påtegning fra politimesteren i Stavanger, som var sålydende:

bl. a. at politiet har nektet å innvilge søknaden i medhold av trafikkreglenes § 44²²³. Der nevnes videre at i Stavanger er en mengde sekter og menigheter som holder sine gudstjenester både innendørs og utendørs. Hvis alle disse skulle få tillatelse til å reklamere eller kunngjøre sine møter slik som Jehovas vitner vil gjøre, vil det med Stavangers smale gater og fortau som er sterkt trafikkert, være meget uheldig trafikkmessig sett. Politiet har tidligere fått en rekke liknende søknader fra religiøse

²²⁰ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Brev fra Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap til Justisdepartementet, datert 07.07.1954.

²²¹ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Anmerkning skrevet på påskrift på ekspedisjon av 10.07.54 fra Stavanger pkm.

²²² Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Brev fra Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap til Justisdepartementet, datert 07.07.1954.

²²³ «Trafikkreglenes § 44 lyder: «Gående og kjørende reklame må ha tillatelse av politiet.» Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Anmerkning skrevet på påskrift på ekspedisjon av 10.07.54 fra Stavanger pkm. («Jehovas vitner – gående reklame»).

institusjoner, idrettsforeninger, humanitære foreninger og sosiale institusjoner.

Samtlige søknader er blitt avslått med samme begrunnelse som nå.²²⁴

Det fremstår som om Stavanger-politiet praktiserte en føre-var-prinsipp, der hensikten var å unngå trafikkforstyrrelser, og at de var prinsipielle på dette spørsmålet i den forstand at de likestilte alle slike søknader, dersom en skal tro politiet.

I brevet fra Marcussen til JD skrev han at trossamfunnet tidligere har gått med plakater i det fleste byer i Norge, og at plakadbæringen foregår rolig og sømmelig, og at det aldri hadde forekommet at politiet har hatt grunn til å klage. Ifølge Marcussen passer plakadbærerene på at de ikke hindrer trafikken, og gikk bare én og én med én plakat på brystet, og én på ryggen.²²⁵

Er dette et uttrykk for religiøs antipati, eller en oppriktig målsetting fra Stavanger-politiet om å unngå mulige trafikkforstyrrelser? Det er vanskelig å svare på. Poenget er at Jehovas Vitners i Stavanger opplevde å bli motarbeidet av politiet igjen etter hendelsen fra 1949. Marcussen påpeker for øvrig dette i brevet til JD: Han skriver at politiet i Stavanger tidligere har lagt hindringer i veien for Jehovas Vitners forkynnelsesarbeid, og at det da var nødvendig for JD å henvende seg til Stavanger-politiet for å rettlede dem.²²⁶

Saken endte med at JD ikke hadde noe å bemerke ved avslaget fra politimesteren. Altså ble vedtaket stående.²²⁷

3.4 Det norske avdelingskontorets rolle og involvering i disse episodene

I siste del av kapittelet skal det undersøkes hvilken rolle Vaktårnets norske avdelingskontor har hatt i disse episodene. Lot avdelingskontoret i stor grad Vitnene selv ordne sakene og fatte sine egne avgjørelser, eller inntok avdelingskontoret en mer aktiv rolle og ga direktiver til Vitnene på hva de skulle gjøre? Opptrådte avdelingskontoret ulikt mellom saken fra Fosen kontra saken fra Stavanger?

²²⁴ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Anmerkning skrevet på påskrift på ekspedisjon av 10.07.54 fra Stavanger pkm. («Jehovas vitner – gående reklame»).

²²⁵ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Brev fra Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap til Justisdepartementet, datert 07.07.1954.

²²⁶ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Brev fra Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap til Justisdepartementet, datert 07. 07.1954.

²²⁷ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Henvendelse fra JD til politimesteren i Stavanger, datert 15.07.1954.

3.4.1 Avdelingskontorets befatning med episoden i Fosen og Stavanger

Som allerede nevnt ble avdelingskontoret helt fra begynnelsen orientert om saken fra Fosen, og var dermed klar over hva som hadde skjedd. Det er vanskelig å si noe om hvilken rolle avdelingskontoret hadde i denne saken før dommen, og hvorvidt de ga noen som helst instruksjoner til pionerene. Men det kan argumenteres for at kontoret inntok en passiv tilnærming overfor denne saken i tiden før ankene ble avvist. Dette kommer til uttrykk i brevet fra Børsum til Justisdepartementet. I dette brevet skriver Børsum at de tiltalte ikke søkte juridisk bistand, og på grunn av dette forelå det nå en rettskraftig dom mot pionerene. Han skriver også at pionerene selv forfattet ankeerklæringene, som etter hans mening kun ufullstendig gikk inn på de juridiske spørsmålene.²²⁸ Jeg tolker Børsums ord som at han mente at pionerene burde ha søkt om juridisk bistand fra begynnelsen av, og at denne situasjonen kunne ha blitt avverget hvis de hadde gjort dette.

Børsums bemerkninger tyder på at Vaktårnet inntok en passiv rolle, og lot pionerene håndtere saken på egenhånd. Skal vi tro Børsum så spurte de ikke om juridisk bistand, og det fikk de da heller ikke fra avdelingskontoret før ankene ble avvist.²²⁹ Men hvorfor valgte avdelingskontoret å forholde seg så passive? De kunne ha sendt ned en dyktig advokat helt fra begynnelsen, og på denne måten potensielt ha «reddet» pionerene fra å bli dømt. Til dette har jeg to hypoteser: Den ene er at trossamfunnet ikke ville satse på denne rettssaken, og det andre er at trossamfunnet ikke visste helt hva de skulle gjøre, og derfor inntok en passiv rolle.

Det kan kanskje tenkes at avdelingskontoret ikke ønsket å satse på denne rettstvisten, ettersom denne saken ikke fikk noe oppmerksomhet i pressen. Til sammenligning fikk rettssakene i Oslo/Tønsberg mye oppmerksomhet i pressen, og satte søkelyset mot Jehovas Vitner og politiets inngripen overfor deres forkynnelsesarbeid. Selv om påstanden min ikke lar seg belegges, og dette synet ikke fremmes i forskningslitteraturen, så er det rimelig å anta at én av bihensiktene til Vaktårnets juridiske strategi i USA, var å få mediaoppmerksomhet, og slik sette søkelyset mot den religiøse diskrimineringen som trossamfunnet gjennomgikk. Hvis denne hypotesen medfører riktighet, så virker det ulogisk for avdelingskontoret å satse på

²²⁸ Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Brev fra Børsum til Justisdepartementet, datert 28.05.1949.

²²⁹ Unntaket var en henvendelse fra Vaktårnets jurist til pionerene, der juristen henviste til dispensasjonene i handelslovens § 86. Pionerene meddelte dette videre til lensmannen. Statsarkivet i Trondheim, Utrøndelag Politikammer - dommer 1949 - 11.256 - saknr.34.1948. Rapport til politimesteren i Utrøndelag, datert 05.02.1948.

denne rettssaken, ettersom Fosen ligger i periferien av Trøndelag. Og slik egnet seg dårlig for å generere mediaoppmerksomhet.

Når det gjelder saken fra Stavanger ser vi at avdelingskontoret tok en mer aktiv rolle, og avverget en mulig rettslig eskalering. Dette strider grunnleggende med trossamfunnets juridiske strategi i USA, da lederskapet i Vaktårnets lovavdeling ønsket rettslige konfrontasjoner. Dette kommer frem i Børsums henvendelse til JD: før han sendte denne henvendelsen skal han ha sendt en henvendelse til politikammeret i Stavanger, og bedt om at det fra politiets side ikke tas skritt før Justisdepartementet hadde uttalt seg. En politiinspektør ved politikammeret i Stavanger skrev i et blyantnotat, datert 5. august 1949, at det ikke var foretatt ytterligere skritt (straffeforfølgelse) fra politiets side.²³⁰

Avdelingskontoret tok med dette en mer aktiv rolle overfor Stavanger-saken, og forhindret muligens en strafferettslig eskalering. I brevet fra politimesteren i Stavanger fastholdt som nevnt politimesteren at det var forbudt for Jehovas Vitner å selge bøker ved omførselshandel, samt å dele ut gratis trykksaker uten deres tillatelse.²³¹ Så det er mulig at politiet ville tatt ut tiltale hvis det ikke hadde vært for at avdelingskontoret valgte å involvere seg. På denne tiden var Stavanger en stor by i norsk målestokk, og en slik rettssak kunne muligens ha fått en del mediaoppmerksomhet. Men avdelingskontoret involverte seg og forhindret en rettslig eskalering, noe som bryter med Vaktårnets juridiske strategi i USA.

Men det kan stille spørsmål ved om trossamfunnets ledelse i Norge, hadde kjennskap til Vaktårnets juridiske konfrontasjonsstrategi. Det kan argumenteres med at slikt må ha vært tilfelle, blant annet på grunn av den tette kontakten mellom trossamfunnets ledelse i Norge, og Vaktårnets hovedkvarteret i Brooklyn. Charles Taze Russell (1853-1916) – grunnleggeren av Jehovas Vitner – besøkte Norge i 1909 og 1911.²³² Skotten William Dey holdt tilsyn av Jehovas Vitners virksomheter i Norge – og flere andre europeiske land – fra 1925 til andre verdenskrig. Han reiste rundt i Norge i 1925 og organiserte virksomhetene i menighetene i samsvar med retningslinjene fra Vaktårnets hovedkvarter.²³³ I desember 1945 fikk Norge besøk av selveste Nathan Homer Knorr (Vaktårnets president fra 1942-1977), og Milton George Henschel (medlem av Jehovas Vitners styrende råd). De hjalp trossamfunnet i Norge

²³⁰ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Notat til Fengselsstyret (se anmerkingen).

²³¹ Riksarkivet RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1. Notat til Fengselsstyret (se anmerkningen).

²³² Jehovas Vitners årbok 2012, s. 99.

²³³ Jehovas Vitners årbok 2012, s. 104-105.

med å organisere arbeidet i samsvar med retningslinjene som ble fulgt andre steder.²³⁴ De besøkte Norge igjen i 1951 i forbindelse med et landsstevne på Lillehammer.²³⁵ Det forelå altså en tett kontakt mellom trossamfunnet i Norge og Vaktårnets hovedkvarter i Brooklyn, USA. Men et enda viktigere poeng enn disse besøkene, er at trossamfunnet i Norge på denne tiden ble ledet av en ung amerikaner, Marvin Ferrol Anderson.²³⁶

Anderson (d. 1986²³⁷) ankom Norge i januar 1946, og ble i februar samme år utnevnt til avdelingstilsynsmann for Norge. Anderson hadde før dette tjent på Betel²³⁸ i Brooklyn, New York, og var der kretstilsynsmann.²³⁹ Altså arbeidet og bodde Anderson tidligere på samme sted som Hayden Covington. Det finnes ingen belegg for at disse to mennene kjente hverandre personlig. Men med tanke på at Anderson var avdelingstilsynsmann for Norge, så er det plausibelt at han hadde kjennskap til denne juridiske strategien. James Penton skriver at Vaktårnets avdelingskontorer var før 1976 under direkte tilsyn av avdelingstilsynsmannen, og at disse mennene var direkte ansvarlige overfor Vaktårnets hovedkvarter. Penton skriver at disse mennene var veldig mektige med hensyn til avdelingskontorenes administrasjon, og at de som regel var ansvarlige for alle virksomhetene til Jehovas Vitner i et helt land, eller i et større område.²⁴⁰ Dette bekreftes i Jehovas Vitners 1984-årbok, der det skrives at «William Dey ble avløst som leder for arbeidet i Norge av Marvin Ferrol Anderson, en amerikansk bror som ble sendt hit fra Brooklyn Betel i 1946.»²⁴¹ I boka til Joseph Wilting (tidligere medlem av trossamfunnet), *Riket som ikke kom* (1992), omtaler han Anderson som «Vaktårnselskapets koordinator (toppsjef) i Norge, amerikaneren Marvin Anderson.»²⁴² Anderson ble altså betrodd en veldig høy stilling, og det er derfor rimelig å anta at han hadde kjennskap til denne juridiske strategien, som Vaktårnet utøvde i hans tidligere hjemland.

Trossamfunnets ledelse i Norge hadde altså etter all sannsynlighet kjennskap til denne juridiske strategien. Men de valgte å ikke gjennomføre en tilsvarende strategi på Fosen og Stavanger da problemene oppsto. Det kan kanskje tenkes at disse sakene kom brått på, og at

²³⁴ Jehovas Vitners årbok 1984, s. 100-102.

²³⁵ Jehovas Vitners årbok 2012, s. 137.

²³⁶ Jehovas Vitners 2012-årbok, s. 126-128.

²³⁷ «Marvin F. Anderson.» (dødsannonse.) *Aftenposten*. 03.12.1986.

²³⁸ Vaktårnets hovedkontor i Brooklyn, USA, blir kalt Betel, – som betyr «Guds hus». De nasjonale avdelingskontorene rundt omkring i verden blir kalt Betel-hjem. Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 17.

²³⁹ Det var selveste Vaktårnets president, Nathan H. Knorr, som spurte Anderson om han hadde lyst til å reise til Norge, og ta hånd om visse oppgaver, og bli der i «ganske mange år». Jehovas Vitners årbok 2012, s. 126-127. Anderson var avdelingstilsynsmann i Norge fra 1946-1964. Jehovas Vitners årbok 1984, s. 117.

²⁴⁰ Penton 2015, s. 321.

²⁴¹ Jehovas vitners årbok 1984, s. 102.

²⁴² Wilting 1992, s. 71.

trossamfunnets ledelse ikke visste helt hva de skulle gjøre. Under krigen var Jehovas Vitners aktiviteter strengt forbudt, og Vitnene måtte jobbe under bakken. 1948 er såpass kort tid etter frigjøringen at det godt kan hende sakene kom brått på.

Oppsummert kan vi si at det ser ut til at det norske avdelingskontoret lot pionerene fra Trondheim ordne saken på egenhånd, noe som endte med at pionerene fikk en fellende dom mot seg. Men etter at anken ble avvist, ser vi at avdelingskontoret valgte å involvere seg, og ga overrettssakfører Børsum oppdrag i å ordne denne saken, samt Stavanger-saken. I sistnevnte episode ser vi at avdelingskontoret tok en mer aktiv rolle ved at de valgte å involvere seg før situasjonen i Stavanger eskalerte ytterligere.

3.5 Kapittelkonklusjon

Som vi har sett finnes det flere likheter mellom måten Vitnene håndterte disse sakene, og trossamfunnet måte å håndtere slike saker på i USA. Blant annet nektet pionerene å vedta sine forelegg, de informerte avdelingskontoret om hva som hadde skjedd, og de anket dommen fra herredsretten. Senere endret pionerene ordlyden med å insistere på at bøkene ble gitt mot et bidrag, og ikke solgt. Til slutt formidlet pionerene at de heller ville sone i fengsel enn å betale for seg. Alt dette er fellestrekk med trossamfunnets strategi i USA, der hensikten var å bruke rettssystemet aktivt for å kjempe for sine religiøse interesser.

Samtidig som det finnes en del likheter mellom disse to sakene og Vaktårnets strategi i USA, finnes det også flere og viktige ulikheter. Blant annet avsluttet pionerene boksalget da politiet ba dem om dette, og de søkte om tillatelse til å få selge bøker på Ørlandet. En annen sentral ulikhet er at pioneren ikke møtte opp i retten. Med begrunnelse i disse ulikhetene må det konkluderes med at pioner-saken var en utilsiktet hendelse, og ikke en del av en overordnet konfrontasjonsstrategi. Trossamfunnet anvendte heller ikke denne strategien da problemene oppsto. Tvert om opptrådte avdelingskontoret passivt overfor denne saken, og lot tilsynelatende pionerene ordne saken på egenhånd. Det var først da anken ble avvist at avdelingskontoret kom på banen, og da for å hindre at pionerene måtte sone i fengsel, og at tilsvarende saker kom til å oppstå i fremtiden.

Når det gjelder saken fra Stavanger må denne saken også ha vært utilsiktet, og heller ikke her valgte avdelingskontoret å anvende Vaktårnets konfrontasjonsstrategi for å havne i retten. Dette kommer tydelig fram ved at trossamfunnet valgte å behandle denne saken samtidig med

pioner-saken, og ba politimesteren i Stavanger om å ikke foreta noe videre før departementet hadde uttalt seg. Og det ble da heller aldri tatt ut tiltale mot noen av forkynnerne i Stavanger. Dette viser at avdelingskontoret på dette tidspunktet ikke ønsket en straffesak i Stavanger, noe som bryter grunnleggende med trossamfunnets juridiske strategi i USA.

Disse episodene kan dermed ikke forstås i lys av en amerikansk kontekst, annet enn at det norske avdelingskontoret her valgte å ikke utnytte mulighetene som disse episodene bød på. Avdelingskontoret kunne, hvis de ville, gitt pionerene juridisk bistand ved å sende opp en dyktig advokat til Fosen, og kjempe for sine interesser i retten. Med Stavanger-saken kunne avdelingskontoret reagert med å ha gitt ordre til menighetene i Stavanger om å intensivere forkynnelsesarbeidet, og på denne måten lagt til rette for et rettslig oppgjør med Stavanger-politiet, og overprøvd politimesterens bruk av handelsloven og politivedtekten. Men ingenting av dette skjedde, og viser at Vitnene ikke brukte rettssystemet aktivt i disse sakene.

Jeg har argumentert for at det norske avdelingskontoret etter all sannsynlighet må ha hatt kjennskap til denne strategien. Trossamfunnet mottok på denne tiden en del besøk fra USA, deriblant Vaktårnets president, Nathan Homer Knorr. Men ikke minst fordi trossamfunnet i Norge på denne tiden ble ledet av en ung amerikaner, Marvin Ferrol Anderson. Anderson hadde tidligere arbeidet og bodd på Vaktårnets hovedkvarter i Brooklyn, New York. Det er derfor underlig at det norske avdelingskontoret ikke anvendte en tilsvarende strategi da disse sakene oppsto. Det skyldes etter all sannsynlighet at sakene kom brått på, og avdelingskontoret trolig ikke visste helt hvordan de skulle reagere.

Disse sakene kan derimot forstås i lys av en norsk kontekst der religiøs antipati har spilt en viss rolle. På Fosen ble pionerene anmeldt for å drive med ulovlig boksalg, ettersom de ikke hadde politiets tillatelse til å drive med salget. Men pionerene forsøkte å få tillatelse, og søkte politimesteren i Utrøndelag om dette, men søknaden ble avvist uten begrunnelse. Utsagn fra lokale politibetjenter tyder på en viss irritasjon fra politiets side, og ønske om å få pionerene vekk fra Ørlandet. Pionerene ble dessuten også på ett tidspunkt mistenkt for å selge kondomer i skjul, og dette kan ha økt politiets mistroiskhet overfor pionerene.

I Stavanger fikk forkynnerne en streng advarsel fra politiet for brudd på handelsloven § 86. Jehovas Vitner i Stavanger må på ett tidspunkt ha søkt om få selge bøker ved omførsel, samt å få kunne dele ut gratis trykksaker, for i en skrivelsen fra politikammeret fastslo politimesteren at han hverken ønsket å gi Vitnene tillatelse til å selge bøker i henhold til handelsloven, eller å gi dem tillatelse til å dele ut gratis trykksaker i henhold til politivedtekten § 5. Altså ønsket i

praksis politimesteren i Stavanger å forby Jehovas Vitners offentlige litteraturutdelingsvirksomhet i sin jurisdiksjon.

I begge disse tilfellene ser vi lokale myndigheter som ikke ønsket å gi rom for Jehovas Vitners litteraturutdelingsvirksomhet. Religiøs antipati har spilt en viss rolle i disse sakene: Politiets håndtering av pioner-saken bærer preg av religiøs- og moralsk antipati overfor pionerene, og det er slående at retten konkluderte med at Jehovas Vitners boksalg ikke var av allmenn interesse, noe Handelsdepartementet var uenig i. I Stavanger-saken ser vi at Handelsdepartementet gir uttrykk for en mistanke om at politimesteren brukte handelsloven § 86. og politivedtekten § 5. som en slags sensur overfor uønskede religiøse skrifter. Vi ser altså i begge disse tilfellene motstand mot Jehovas Vitners litteraturutdeling fra lokale myndigheter, men velvilje fra sentral forvaltning. Disse episodene kan derfor forstås i lys av en norsk kontekst der religiøs antipati fra lokalt hold har spilt en rolle.

Disse episodene kan kanskje også ses på som Jehovas Vitners «læringsfase». Som nevnt utnyttet ikke avdelingskontoret mulighetene som disse konflikten bød på, – de kunne ha anvendt en amerikansk konfrontasjonsstrategi i disse sakene, men gjorde det ikke. Men kanskje trakk trossamfunnet lærdom fra disse episodene? Neste kapittel handler om episodene i Oslo og i Tønsberg, og hvordan Vitnene brukte rettssystemet aktivt i disse sakene for å kjempe for sine religiøse interesser.

4 Rettsprosessene i Oslo og Tønsberg

Dette kapittelet skal handle om rettssakene i Oslo og Tønsberg. Sammenlignet med rettsprosessene i Fosen og Stavanger, fikk disse sakene forholdsvis mye oppmerksomhet i samtiden, og hendelsene ble gjengitt i alle riksdekkende aviser, samt mange lokalaviser. Jehovas Vitners nevner selv disse sakene i 1984- og 2012-årbøkene, og mener at det med disse sakene ble slått fast at deres litteraturutdelingsvirksomhet på gatene, ikke var ulovlig og at de hadde rett til å tilby litteratur på gatene og fra hus til hus.²⁴³ Medfører Jehovas Vitners tolkning av disse sakene riktighet?

I første del av kapittelet skal jeg se på hvorfor forkynnesvirksomheten ble problematisert av politiet, og hvilke lover politiet anvendte for å stoppe litteraturutdelingen. Deretter skal jeg diskutere hvorfor utfallet ble annerledes i Tønsberg- kontra Oslo byrett, samt hvorfor forkynnerne fra Oslo til slutt ble frifunnet i Høyesterett. Jeg skal også diskutere hvorvidt seieren i Høyesterett medførte en presedens i slike saker.

I siste del av kapittel skal jeg diskutere hvorvidt trossamfunnet brukte disse rettssakene, som en mulighet på å utvide sine religiøse rammer. Jehovas Vitner ønsket nemlig å forkynne på gatene på sine premisser, og det kan dermed tenkes at de anså et rettslig oppgjør som en mulighet på å fremme sine interesser. I neste kapittel skal jeg drøfte hvorvidt forkynnerne i disse sakene utøvde den samme juridiske strategien som Vaktårnet praktiserte i USA.

Jeg skal også undersøke hva disse sakene handlet om fra Jehovas Vitners side, og hvorvidt deres perspektiver ble drøftet i retten.

4.1 Gateforkynnere arresteres og tiltales

28. november 1949 sto åtte gateforkynnere fra trossamfunnet Jehovas Vitner på hvert sitt gatehjørne i Karl Johans gate i Oslo, og delte ut bladet *Vaktårnet* til forbipasserende som viste interesse. De ble arrestert i 19-tiden og kjørt ned til politistasjonen, der alle sammen innrømmet å ha nektet å innstille salget, og at de ikke hadde politiets tillatelse til denne virksomheten.²⁴⁴

²⁴³ Jehovas vitners årbok 1984, s. 108-109. Jehovas vitners årbok 2012, s. 136-137.

²⁴⁴ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 30.11.1949, og 28.11.1949.

Alle gateforkynnere (fire menn og tre kvinner) ble innkalt til avhør den 6. desember,²⁴⁵ og alle møtte opp og forklarte seg.²⁴⁶ Samme dag fikk hver av dem et forelegg fra Oslo politikammer for brudd på Politivedtektene for Oslo, § 3, 1. ledd.²⁴⁷ Paragrafen var sålydende:

«Ingen må uten tillatelse fra politiet dele ut annonser, reklame og lignende, eller foranstalte vandrende eller kjørende reklame.»²⁴⁸

Ingen av Vitnene vedtok forelegget.²⁴⁹ Saken ble derfor berammet i Oslo byrett for hovedforhandling 21. januar 1950.²⁵⁰

I Oslo ble altså sju gateforkynnere arrestert på samme dag. I Tønsberg forløp dette seg annerledes: Det dreiet seg i denne saken om fem gateforkynnere (tre menn og to kvinner) som ble konfrontert av politiet på forskjellige dager. Noen av Vitnene ble arrestert samme dag, mens andre ble konfrontert på en annen dag. Noen av Vitnene ble konfrontert flere ganger av politiet, men på forskjellige dager. På det meste ble fire av gateforkynnerne arrestert på samme dag. Men til tross for at de ble konfrontert av politiet ved forskjellige anledninger – og på forskjellige gater i Tønsberg – mente politimesteren at det var hensiktsmessig å behandle sakene under ett.²⁵¹ I Tønsberg byrett ble sakene da også favnet til felles behandling.²⁵²

I alle disse konfrontasjonene i Tønsberg beordret politiet Vitnene om å innstille litteraturutdelingen, men de nektet.²⁵³ 28. mai 1951 ble alle fem forkynnere ilagt et forelegg hver på 15 kroner fra Tønsberg politikammer for brudd på Politivedtektene for Tønsberg § 5. 1. ledd, og handelslovens § 86 I.²⁵⁴ Politivedtekten § 5. 1. ledd var sålydende:

²⁴⁵ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 28.11.1949.

²⁴⁶ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhørsreferatene, alle datert 6.12.1949.

²⁴⁷ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Forelegg utgitt til alle sju Vitner, datert 6.12.1949.

²⁴⁸ Norsk Lovtidende: 1. avdeling: 1936, s. 1175.

²⁴⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Forelegg utgitt til alle sju Vitner, datert 6.12.1949.

²⁵⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

²⁵¹ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Skriv fra Tønsberg politimesterembete, datert 01.06.1951.

²⁵² Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok fra Tønsberg byrett.

²⁵³ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett, og vaktjournaler fra Tønsberg politikammer, datert henholdsvis 22.06.1951, 28.04.1951, 18.05.1951, og 05.05.1951.

²⁵⁴ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Forelegg utgitt til de fem Vitnene, datert 28.05.1951.

«Ingen må uten tillatelse fra politiet dele ut aviser, opprop, annonser, reklame o. l. eller sende ut gående eller kjørende reklame.»²⁵⁵

I begge disse sakene var det altså det samme forholdet politiet reagerte på, – nemlig utdeling av litteratur på offentlig gate uten å ha søkt politiet om tillatelse. Begge byene hadde lokale bestemmelser (politivedtekter) der det fantes én bestemmelse som fastslo at man ikke kunne dele ut visse trykksaker uten politiets tillatelse. Ordlyden i disse bestemmelsene var slående like, men i politivedtektene for Oslo manglet ordene «aviser» og «oppnop».

Men en betydningsfull forskjell mellom disse sakene, er at forkynnerne i Tønsberg også ble bøtelagt av politiet for brudd mot handelslovens § 86. Av den grunn ble bøtene dyrere for gateforkynnerne i Tønsberg kontra gateforkynnerne i Oslo.²⁵⁶ Hvorfor ble gateforkynnerne i Tønsberg også anmeldt for brudd mot handelslovens § 86? Det er vanskelig å svare på, for sakene skiller seg ikke ut. I både Oslo og Tønsberg delte gateforkynnerne ut litteratur til forbigående, og mottok frivillige bidrag fra de som var villige til å gi. Men her skiller altså sakene seg ved at Oslo-politiet kun anmeldte gateforkynnerne for brudd mot politivedtekten, mens Tønsberg-politiet også anmeldte dem for brudd mot handelsloven. Det er derfor åpenbart at Tønsberg-politiet også må ha ansett forkynnerens litteraturutdeling som en salgsvirksomhet. Men dette ble imidlertid raskt avfeid av Tønsberg byrett.²⁵⁷

4.2 Rettssakene

Rettssakene i Oslo og Tønsberg fikk svært ulike utfall: I Oslo ble gateforkynnerne dømt for brudd mot Politivedtektene for Oslo § 3, og dømt til å betale en bot hver på 5 kroner (eventuelt sone tre dager i fengsel). I Tønsberg ble gateforkynnerne frifunnet. Hva skyldes disse ulike utfallene?

²⁵⁵ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Politivedtektene for Tønsberg.

²⁵⁶ I Oslo-saken ble gateforkynnerne tildelt hver et forelegg på 5,00 kroner – altså var foreleggene i Tønsberg-saken hele ti kroner dyrere. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Forelegg utgitt til alle sju Vitner, datert 6.12.1949.

²⁵⁷ Retten påpekte at det var en frivillig sak å gi et bidrag til trykningsutgiftene, og at disse utgiftene oversteg inntektene, og at forkynnerne ikke tjente noen penger på dette. Retten mente derfor at det ikke dreiet seg om en næringsdrivende virksomhet, og heller ikke salg i handelslovens forstand. Av den grunn mente retten at de måtte frifinnes for denne posten i forelegget. Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

De forskjellige utfallene skyldes dommernes ulike tolkninger av disse bestemmelsene, samt at retten i Tønsberg hadde tilgang til andre rettskilder enn Oslo byrett (dommen fra Oslo byrett og Høyesterett). I Oslo byrett bemerket dommeren at kapittel 1. i politivedtektene for Oslo inneholdt bestemmelser for orden og renslighet på offentlige steder, og at de stedene som Vitnene oppholdt, seg omfattes av politivedtektenes § 3. Han mente også at bestemmelsen åpenbart tok sikte på å hindre sammenstuvning av trafikken, og at utdeling av *Vakttårnet* kunne føre til sammenstimling av folk, som kunne hindre avviklingen av trafikken. Retten viste så til vitneutsagnet fra den ene politikonstabelen som konfronterte Vitnene, og han fortalte retten at han tidligere hadde iaktatt en slik sammenstimling²⁵⁸ i forbindelse med utdeling av *Vakttårnet*. Retten konkluderte med at politiet under sitt arbeid, herunder trafikkens normale avvikling, var i sin fulle rett til å bruke Politivedtektenes § 3. til å forby utdelingen av *Vakttårnet* på gatene.²⁵⁹

Tønsberg byrett konkluderte annerledes, og mente at *Vakttårnet* ikke gikk inn under betegnelsene «aviser, opprop, annonser, reklame o. l». Retten begrunnet dette med at innholdet i skriftene utelukkende var av religiøs art, og at de ikke inneholdt andre skrifter og ideer enn trossamfunnets egne. Men Tønsberg byrett var likevel enig med Oslo byrett, at hensikten med loven var å forebygge uorden og trafikkforstyrrelser, og retten bemerket at det i dette henseende måtte være likegyldig om de utdelte aviser eller skrifter hadde det ene eller andre innholdet. I videre betraktninger mente retten at den sannsynlige hensikten med bestemmelsen trolig var å ramme all utdeling av tidsskrifter og lignende trykksaker, selv om de ikke gikk inn under ordene «aviser» eller «opprop». Men retten mente at uttrykket «og lignende» var så svevende at det ikke fremgikk tydelig hva bestemmelsen forbød. Så refererte retten til frifinnelsesdommen i Høyesterett fra 1950, der de sju gateforkynnerne fra Oslo ble frifunnet. Retten bemerket at saken fra Oslo var tilsvarende den i Tønsberg, og at Vitnene fra Oslo ble

²⁵⁸ Jehovas Vitner hevdet selv at deres litteraturutdeling kun ved én anledning hadde ført til at folk stimlet seg sammen. I forkant av rettssaken sendte de inn et maskinskrevet ark til byretten, der de gjorde rede for sine religiøse virksomheter i Norge. De hevdet at litteraturutdelingen i Oslo aldri hadde ført til at folk stimlet seg sammen, – utenom én gang: En forkynner forteller at han sto og delte ut *Vakttårnet* på Karl Johan en kveld i desember 1949, og ble konfrontert av to unge politimenn. Politibetjentene spurte om han hadde lov til dette, og imens var det noen nysgjerrige som stoppet opp og fulgte med på samtalen. Forkynneren ga politibetjentene ett eksemplar av *Vakttårnet*, og de trakk seg tilbake noen meter og konfererte. Så dukket det opp en mann og rev bladet ut av hånda på forkynneren, og sa at det var ulovlig å stå der med bladet. Forkynneren beskrev mannen som «synlig bedugget». Politibetjentene kom da til, og tok bladet fra denne mannen. Imens hadde det samlet seg noen nysgjerrige, skrives det. Jehovas Vitner påstår i dette skrevet at det er det eneste tilfellet de kjente til, der det oppsto en sammenstimning av folk. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Redegjørelse for Jehovas vitners arbeid.

²⁵⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

tiltalt etter en lignende bestemmelse. Men retten mente at dommen fra Høyesterett ikke ga et sikkert holdepunkt for den antagelse at retten ville kommet til et fellende resultat, hvis politivedtekten var ensbetydende med den i Tønsberg.²⁶⁰

Retten valgte likevel å frifinne gateforkynnerne, ettersom det rådet så stor tvil over forståelsen av politivedtekten bestemmelse overfor dette tilfellet. Retten bemerket at det hverken var påvist eller påstått at gateforkynnerens litteraturutdeling noen gang hadde forårsaket trafikkforstyrrelser i Tønsberg, og retten antok at det heller ikke var noen grunn til å frykte at slike trafikkforstyrrelser kom til å oppstå som følge av denne virksomheten.²⁶¹

Retten i Tønsberg var altså enige med Oslo byrett i at bestemmelsen handlet om orden og trafikkhensyn, men de var uenige i at *Vaktårnet* gikk inn under ordlyden «aviser, oprop, annonser, reklame o. l», – og dette til tross for at de anerkjente at hensikten med bestemmelsen trolig var å ramme all type litteratur. De valgte altså å frifinne gateforkynnerne fordi bestemmelsen ikke var tydelig på hvilke skrifter den forbød, og det rådet så stor tvil over hvordan man skulle forstå politivedtekten overfor dette saksområdet. Men det veide nok tungt for retten at litteraturutdelingen ikke hadde ført til gateuorden i Tønsberg, og at dette trolig heller aldri kom til å skje.

Men det veide nok tyngst at de sju gateforkynnerne fra Oslo ble frifunnet i Høyesterett, og at denne saken var nærmest identisk med den i Tønsberg. Hvorfor ble gateforkynnerne fra Oslo frifunnet i Høyesterett, og hvilken påvirkning kan denne dommen ha hatt for domsavgjørelsen i Tønsberg?

4.3 Høyesterettssaken

Gateforkynnerne anket dommen fra Oslo byrett.²⁶² Allerede da dommen ble forkynt erklærte forkynnerne seg uskyldig dømt, og begjærte saken innbragt for lagmannsrettsbehandling.²⁶³ Derfor sendte statsadvokaten allerede den 25. januar saken til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Lagmannsrettsbehandling ble nektet, og saken ble istedenfor sendt direkte videre til

²⁶⁰ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Ankeerklæring til Høyesteretts kjæremålsutvalg.

²⁶³ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

Høyesterett.²⁶⁴ Direkte anke til Høyesterett gis bare i saker som reiser viktige prinsipielle spørsmål, der det er av betydning å raskt få Høyesteretts standpunkt.²⁶⁵ Det er derfor gode grunner til å hevde at denne saken medførte en problemstilling som man raskt ville ha Høyesteretts svar på. Det kan ha vært om politivedtektene § 3. kunne brukes overfor et religiøst blad som *Vakttårnet*, eller om bestemmelsen brøt Jehovas Vitners religionsfrihet. Eller hvordan man skulle forholde seg til Jehovas Vitners offentlige litteraturutdelingsvirksomhet.

Et poeng til sistnevnte antagelse er at statsadvokaten sendte inn to bilag til Høyesteretts kjæremålsutvalg: Handelsdepartementets påtegning fra 10. oktober 1949, og Riksadvokatens påtegning fra 17. januar 1950 der han meddelte at han i all vesentlighet var enig med Handelsdepartementets betraktninger (jf. forrige kapittel.).²⁶⁶ Handelsdepartementets påtegning handlet først og fremst om politiets bruk av handelslovens § 86. i Fosen og Stavanger, men HD ga også en vurdering av politimesterens bruk av politivedtektene for Stavanger § 5. Som nevnt i forrige kapittel mente HD at politiet burde legge vekt på ordensmessige og politimessige hensyn når de vurderte slike søknader, både med hensyn til handelslovens og politivedtekten, og kun nekte tillatelse dersom det forstyrret den offentlige ro og orden, eller dersom selgernes personlige forhold gjorde det betenkelig at de drev virksomheten.²⁶⁷ Det er vanskelig å si hvilken relevans statsadvokaten har sett i Handelsdepartementets- og Riksadvokatens påtegninger; disse sakene skilte seg på mange måter fra Oslo-saken. Blant annet søkte forkynnerne i disse sakene om tillatelse, og som jeg konkluderte med i forrige kapittel, kan de ha blitt utsatt for religiøs antipati. Men det kan kanskje tenkes at statsadvokaten mente disse påtegningene var relevante, ettersom fellesnevneren i alle disse sakene var Jehovas Vitner litteraturutdelingsvirksomhet.

Det kan i denne forbindelse nevnes at gateforkynnerne og Børsum, også vedla to bilag i ankeerklæringene: Ett svarbrev fra Justisdepartementet datert 30. januar 1950, og brevet som Børsum sendte til Justisdepartementet i forbindelse med Fosen/Stavanger-sakene.²⁶⁸ I

²⁶⁴ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Dokument nr. 28 (fortsettelse fra rettsboken).

²⁶⁵ Jusleksikon.no-brukere,

«Anke», *Jusleksikon.no*, <https://jusleksikon.no/w/index.php?title=Anke&oldid=8172> (besøkt mai 11, 2020)

²⁶⁶ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Dokument nr. 28 (fortsettelse fra rettsboken).

²⁶⁷ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Påtegning fra Handelsdepartementet, datert 10.10.1949.

²⁶⁸ Brevet fra Børsum til Justisdepartementet ligger ikke å arkivmappen etter straffesaken i Oslo. Brevet fra Justisdepartementet ligger i arkivmappen, men er ikke oppført i dokumentlisten. Oslo politidistrikt,

svarbrevet fra JD skrives det at Handelsdepartementet og Riksadvokaten hadde behandlet saken, og at politimestrene i Uttrøndelag og Stavanger var underrettet om disse påtegingene. Det informeres også om at benådningssøknaden var oversendt til Fengselsstyret.²⁶⁹ Jehovas Vitner og deres forsvarer mente altså også at disse sakene – og resultatet av disse – var relevante med hensyn til ankeerklæringen deres. De skrev i ankeerklæringen at spørsmålet hadde vært oppe tidligere, og nevner politiets inngripen i Stavanger og Fosen. Så viser de til vedleggene, og skriver at Handelsdepartementet ser saken annerledes enn byretten, og at Riksadvokaten har sluttet seg til Handelsdepartementets betraktninger.²⁷⁰

Men som nevnt ovenfor handlet disse sakene først og fremst om bruken av handelsloven. Men det er sant det forkynnerne og forsvareren skriver, at spørsmålet hadde blitt tatt opp tidligere, dersom man ser det i sammenheng med at fellesnevneren i disse sakene var litteraturutdelingen. Det vites ikke hvilke vurderinger Høyesteretts kjæremålsutvalg har tatt avgjørelsen sin på bakgrunn av, men det virker sannsynlig at disse vedleggene – både fra Børsum/forkynnerne og statsadvokaten – har hatt en innvirkning på kjæremålets avgjørelse om å godta anken, og sende den direkte til Høyesterett.

Saken ble berammet i Høyesterett 17. juni 1950. Førstvoterende i Høyesterett mente at Vitnene burde frifinnes. Han var enig med Vitnenes forsvarer at forkynnernes utdeling av *Vakttårnet* ikke kunne rammes av bestemmelsen etter en riktig forståelse av politivedtekten § 3, 1. ledd, og at dersom en ville ilegge straff etter en slik bestemmelse, måtte det klart fremgå hva bestemmelsen forbød. Han mente at man med en naturlig forståelse av ordene i bestemmelsen ikke kunne anvende dem mot et slikt saksforhold.²⁷¹

Men avgjørende mot byrettens fortolkning var for førstvoterende de opplysningene som Høyesterett fikk, over hvordan bestemmelsen i politivedtekten hadde fått sin daværende ordlyd. Det refereres til et skriv som Høyesterett fikk fra Oslo Kommunes Administrasjonsrådmann, og her fremgikk det at borgermesteren i sin tid foreslo at forbudet skulle omfatte ordene «aviser, oprop, annonser, reklame o. l.». Men politiutvalget innstilte på at ordene «aviser» og «oprop» skulle utgå, noe formannskapet sluttet seg til. Men da saken ble behandlet i Oslo bystyre 27. oktober 1932 ble det besluttet at kun ordet «aviser» skulle utgå,

domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Ankeerklæring, og brev fra Justisdepartementet til Børsum 30.01.1950.

²⁶⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Brev fra Justisdepartementet til Børsum, datert 30.01.1950.

²⁷⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144.

Ankeerklæring.

²⁷¹ Norsk Retstidende 1950, s. 601-603

og «oprop» beholdes. Senere da loven ble revidert i 1935 ble også ordet «oprop» fjernet fra bestemmelsen. Førstvoterende konkluderte derfor med at:

Det synes meg etter dette klart at de bestemmende myndigheter – etter gjentatt drøftelse av de forskjellige forslag – har valgt en ordlyd for vedtektenes § 3, 1. ledd, som utelukker at ordene annonser, reklame «og lignende» kan fortolkes som omfattende aviser, opprop eller utdeling av et skrift som «Vakttårnet».²⁷²

Førstvoterende stemte for frifinnelse, og de øvrige høyesterettsdommerne stemte det samme.²⁷³ Jehovas Vitner vant dermed sin første Høyesterettssak i Norge. Hvilken påvirkning hadde denne dommen over utfallet i Tønsberg byrett? Det kan tenkes at gateforkynnerne i Tønsberg kunne ha blitt dømt skyldige dersom det ikke hadde vært for denne Høyesterettsdommen. I Tønsberg byrett refereres det som nevnt til det førstvoterende sa om at dersom en skal tillegge straff etter en slik vedtektsbestemmelse, så måtte det klart fremgå hva bestemmelsen forbød – og dette var jo heller ikke tilfellet med politivedtekten i Tønsberg. En sentral grunn til at gateforkynnerne ble frifunnet i Tønsberg, var jo nettopp fordi sorenskriveren mente at det rådet så stor tvil over hvordan en skulle forstå bestemmelsen i politivedtekten overfor Jehovas Vitners litteraturutdelingsvirksomhet.²⁷⁴ Det kan dermed tenkes at retten ville vært mindre nølende med å dømme de fem gateforkynnere, hvis det ikke hadde vært for Høyesterettsdommen fra fjoråret.

Et poeng som styrker dette argumentet er at retten kom fram til at den sannsynlige hensikten til politivedtekten for Tønsberg, var å ramme all type litteratur. Men siden det ikke gikk klart fram i lovteksten hva bestemmelsen forbød, og siden Høyesterett frifant gateforkynnerne på grunn av dette forholdet, så kan det hende retten var nølende med å dømme dem skyldige.

Et sentralt poeng som underbygger denne antagelsen, er det som skjedde i etterkant av frifinnelsen: Saken endte nemlig ikke med byrettens dom: den offentlige påtalemyndighet anket. Som begrunnelse skrives det i ankeerklæringen at dommen ankes på grunn av uriktig lovanvendelse, idet Tønsberg byrett konkluderte med at *Vakttårnet* og *Våkn opp!* ikke var omfattet av ordlyden «aviser, opprop, annonser, reklame o. l.». Påtalemyndighetene mente at det ikke var særlig tvilsomt at det var bestemmelsens hensikt å ramme slike skrifter, og viste dessuten til at byretten også mente at dette mest sannsynlig var hensikten med bestemmelsen.

²⁷² Norsk Retstidende 1950, s. 602.

²⁷³ Norsk Retstidende 1950, s. 601-603.

²⁷⁴ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

Etter påtalemyndighetenes mening fremgikk dette med tilstrekkelig tydelighet av bestemmelsens ordlyd.²⁷⁵

Anken ble avvist.²⁷⁶ Det er gode grunner for å anta at avslaget var en følge av at Høyesterett allerede hadde behandlet dette spørsmålet tidligere. De sju forkynnerne fra Oslo ble frifunnet i Høyesterett, og bestemmelsene var nærmest identiske. Høyesterett hadde derfor allerede gitt sitt standpunkt i slike saker.

Det kan derfor argumenteres for at Jehovas Vitner oppnådde en juridisk presedens med Høyesterettsdommen i 1950. Det ble slått fast at politiet ikke kunne anvende denne bestemmelsen for å stoppe trossamfunnets offentlige forkynnelsesvirksomhet. Selv ikke hvis de hadde lyst til å være på gatehjørnene i Karl Johans gate og dele ut litteratur, – som dommer Juell (d. 1983²⁷⁷) kanskje med rette i Oslo byrett betegnet som «et av de mest trafikerte steder i Norges land»²⁷⁸.

Kildematerialet gir ikke et svar på hvordan Vitnene og trossamfunnet oppfattet disse seirene i samtiden. Men det kan tenkes at de anså disse rettslige seirene som en bekreftelse på at de hele tiden hadde hatt rett. Jehovas Vitners årbøker viser derimot hvordan trossamfunnet har tolket høyesterettsdommen – og de andre rettslige seirene – i etterkant: Den anonyme forfatteren bak Jehovas Vitners 2012-årbok, skriver dette om kjennelsen fra Høyesterett:

«Den 17. juni 1950 omstøtte Høyesterett byrettens dom, og forkynnerne ble frifunnet! Denne og andre avgjørelser i vår favør bekreftet at Jehovas vitner i Norge har rett til å tilby bibelsk litteratur, både på gaten og fra hus til hus, uten å søke politiet om tillatelse.»²⁷⁹

Samme perspektiv fremmes også i 1984-årboken:

«Med disse rettssakene ble det slått fast at vårt arbeid ikke er ulovlig, og at vi har rett til å tilby litteratur fra hus til hus og på gaten. Siden den tid har myndighetene ikke grepet inn for å stanse noen bestemt gren av vitnearbeidet her i landet.»²⁸⁰

²⁷⁵ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Ankeerklaring til Høyesterett.

²⁷⁶ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Beslutning fra Høyesteretts Kjæremålsutvalg.

²⁷⁷ «byrettsdommer Torolf Juell.» (Dødsannonse.) *Aftenposten*. 17.09.1983.

²⁷⁸ «Religiøs forkynnelse full lovlig: Men helst ikke i krysset Karl Johans gate–Nedre Slottsgate» *Dagbladet*. 21.01.1950.

²⁷⁹ Jehovas vitners årbok 2012, s. 137.

²⁸⁰ Jehovas vitners årbok 1984, s. 109.

Jehovas Vitner har altså selv i etterkant vurdert disse seirene som en bekreftelse på at deres forkynnelsesarbeid ikke var ulovlig, og at politiet ikke hadde noe bemyndigelse på å gripe inn i dette arbeidet.

4.4 Jehovas Vitners rettslige problemer i Oslo og Tønsberg: En strategi for å utvide sine religiøse rammer?

I denne delen av kapittelet skal jeg diskutere hvorvidt Vitnene aktivt brukte rettssystemet i møte med disse konfliktene, og hvilke målsettinger Vitnene hadde ved å bruke rettssystemet. I forrige kapittel konkluderte jeg med at forkynnerne i Fosen og Stavanger ikke brukte rettssystemet aktivt; det er derfor av interesse å undersøke om forkynnerne i disse sakene hadde en annen tilnærming til disse problemene.

4.4.1 Et rettslig oppgjør mellom gateforkynnerne og politiet

Det kan argumenteres for at gateforkynnerne aktivt brukte rettssystemet, for å kjempe for sine religiøse interesser. I denne sammenhengen innebar dette å kunne forkynne på gatene uten å måtte innhente politiets tillatelse på forhånd. Dette kommer til uttrykk i måten gateforkynnerne håndterte sakene. Først og fremst nektet forkynnerne å innstille salget da de ble konfrontert av politiet, og ble som en følge arrestert og bøtelagt. Ingen av forkynnerne vedtok foreleggene, og i avhørene nektet alle gateforkynnerne fra Oslo straffeskyld,²⁸¹ og mente at de ikke hadde gjort noe galt. Én av forkynnerne i Tønsberg valgte å ikke avgi forklaring overfor politiet, og sa at han mente saken ville bli grundigere opplyst ved et rettslig avhør enn ved politiet, noe som peker på at Vitnene ønsket å behandle sakene i retten.²⁸²

Man ser her en tydelig endring fra Stavanger/Fosen-sakene. Pionerene valgte å innstille virksomheten da politiet ba dem om dette, og søkte om tillatelse til å få selge bøker da de ble bedt om dette. Også i Stavanger søkte trolig forkynnerne om tillatelse til å spre sine traktater. Denne forskjellen kan tyde på at Vitnene i Oslo/Tønsberg, var mer bestemte i sitt syn. Og villige til å overprøve disse sakene gjennom rettssystemet. Et poeng er at Vitnene i både Oslo-

²⁸¹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhørsreferatene.

²⁸² Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Avhør, datert 12.05.1951.

og Tønsberg møtte opp i rettssakene, og hadde advokater. Mens i Fosen møtte jo ikke pionerene engang opp i retten.

Ett annet uttrykk på at forkynneren aktivt brukte rettssystemet, er at de anket da de tapte saken i Oslo byrett. Allerede da dommen ble forkynt i rettssalen, erklærte Vitnene at de ikke vedtok dommen, og at de ville føre saken helt til Høyesterett.²⁸³ Dette tyder på at Vitnene helt fra begynnelsen av var innstilt på å bruke hele rettssystemet til sin disposisjon for å fremme sine interesser, og at de må ha hatt en tro på at de kunne vinne saken.

Foruten å møte i retten og anke tok trossamfunnet også i bruk andre virkemidler for å vinne saken. Blant annet publiserte pressetalsmannen i Jehovas Vitner – John Ross²⁸⁴ – et langt innlegg i Dagbladet, der han gjorde rede for saken og dommen, og skrev hva denne saken handlet om fra Jehovas Vitners perspektiv. Ross skrev at dette handlet om en prinsippsak om hvor langt politiet kunne avvende denne bestemmelsen, overfor et saksforhold som gikk inn under religionsfriheten. Etter Ross' syn innebar religionsfriheten friheten til å kunne forkynne på gater og streder. Han avsluttet innlegget med å opplyse om at saken ble innanket til Høyesterett.²⁸⁵

Dette innlegget kan ha hatt flere funksjoner: For det første å sette offentlighetens søkelys mot politiets inngripen overfor Jehovas Vitners gatearbeid, og for det andre å få offentlighetens sympati. Det kan hende Vitnene følte at de kunne ha en større sjanse på å vinne saken dersom de gikk ut i media, og fremstilte saken fra sitt perspektiv. Rettssaken i Oslo fikk nemlig forholdsvis mye oppmerksomhet i pressen. Alle riksdekkende aviser dekket saken, samt flere lokalaviser rundt omkring i Norge. I rettssaken må det åpenbart ha vært journalister tilstede, for minst to aviser – Dagbladet²⁸⁶ og Arbeiderbladet²⁸⁷ – siterer ordvekslinger mellom dommeren og Vitnene i avisreportasjene sine. I det første avsnittet til Ross' innlegg i Dagbladet, omtaler han Dagbladets referat fra rettssaken, men skriver at siden vesentlige punkter fra forsvarers side ble utelatt fra referatet, så så han seg nødt til å be om spalteplass til

²⁸³ «Religiøs forkynnelse full lovlig: Men helst ikke i krysset Karl Johans gate– Nedre Slottsgate» *Dagbladet*. 21.01.1950.

²⁸⁴ Han omtales som Jehovas Vitners pressetalsmann i 2012-årboken. Jehovas Vitners årbok 2012, s. 136.

²⁸⁵ «Fri forkynnelse på gatene? Gir religionsfriheten rett til det? – Jehovas vitner mener den gjør det». *Dagbladet*. 23.01.1950.

²⁸⁶ «Religiøs forkynnelse fullt lovlig: Men helst ikke i krysset Karl Johans gate– Nedre Slottsgate». *Dagbladet*. 21.01.1950.

²⁸⁷ «Jehovas Vitner ble dømt: Opptrådte på gatehjørnene uten politiets tillatelse». *Arbeiderbladet*. 23.01.1950.

sitt innlegg.²⁸⁸ Det viser at trossamfunnet ønsket å fremstille saken fra sitt perspektiv, og sette søkelyset mot politiets inngripen overfor trossamfunnets litteraturutdelingspraksis.

En annen ting de gjorde var å intensivere forkynnelsesvirksomheten i Oslo, mens de ventet på at høyesterett skulle behandle saken. I Jehovas Vitners 1984-årbok kan man lese følgende:

Aldri før hadde så mange forkynnere deltatt i gatearbeidet som etter dette, og mange betraktet det som en prøve på sin tro. Arrestasjonene fortsatte. Bøtene ble etter hvert hevet til 50 kroner. Noen av brødrene ble arrestert opptil ti ganger. Politiet var ikke særlig begeistret for å foreta disse arrestasjonene, som vakte ganske stor oppsikt.²⁸⁹

Jeg har ikke klart å finne noen spor i Nasjonalbibliotekets avsisamlinger som tyder på at disse hendelsene beskrevet ovenfor faktisk har hendt. Med andre ord er Jehovas Vitners 1984- og 2012-årbok de eneste kilden bak disse påstandene.²⁹⁰ Hvis det virkelig er sant det som forfatteren skriver, at bøtene ble hevet opp til 50 kroner, og at enkelte Vitner ble arrestert opptil ti ganger, så skulle man trodd at en nyhetsredaksjon ville fattet interesse for dette. Som nevnt skrives det i 1984-årboka at disse arrestasjonene «vakte ganske stor oppsikt.»²⁹¹ Men nyhetsdekningen er helt fraværende, så disse arrestasjonene kan ikke ha vakt så stor «oppsikt» som forfatteren hevder, – i hvert fall ikke for folk flest.

Det må i denne forbindelse nevnes at det finnes muligens noen feil i årbøkens historietekster. For eksempel hevdes det i både 1984- og 2012-årbøkene, at én uke etter at Vitnene ble arrestert den 28. november, dukket det langt flere Vitner opp og utførte gatearbeidet i Oslo. Det skrives videre at alle Vitnene som forkynte den 6. desember 1949, ble arrestert og innbragt på politistasjonen og forhørt.²⁹² Dette samsvarer ikke med kildematerialet. De sju Vitnene ble arrestert på Karl Johan den 28. november, og innkalt til avhør den 6. desember.²⁹³ Uken etter, den 6. desember, ble de avhørt på politistasjonen.²⁹⁴ Det finnes ingen indikasjoner i kildematerialet på at noen ble arrestert den 6. desember. (Men det var riktignok én av forkynnerne som ble anmeldt igjen den 5. desember for å ha solgt eller delt ut *Vakttårnet* på

²⁸⁸ «Fri forkynnelse på gatene? Gir religionsfriheten rett til det? – Jehovas vitner mener den gjør det». *Dagbladet*. 23.01.1950.

²⁸⁹ Jehovas Vitners 1984-årbok, s. 108.

²⁹⁰ I 2012-årboken skrives det også at Jehovas Vitner deltok ivrig i gatearbeidet mens de ventet på at Høyesterett skulle behandle saken, og at noen ble arrestert opptil ti ganger. Jehovas Vitner 2012 årbok, s. 137.

²⁹¹ Jehovas Vitners årbok 1984, s. 108.

²⁹² Jehovas Vitners årbok 2012, s. 136.

²⁹³ I politirapporten fra 28. november står det skrevet med håndskrift: «Innkalles 6/12-49 kl. 12.» Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 28.11.1949.

²⁹⁴ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhørsreferater 6.12.1949.

Brogata i Oslo.²⁹⁵) Jehovas Vitner sendte inn et maskinskrevet ark til byretten i forkant av rettssaken, og her nevnes det at én forkynner ble tilsnakket av to politibetjenter på Karl Johan én kveld i desember 1949 for å ha utdelt *Vakttårnet*. Men det informeres ikke noe om hvilken dag dette skal ha skjedd i desember, og om forkynneren ble arrestert. Det skrives heller ikke noe om det var andre forkynnere tilstede på Karl Johan denne kvelden.²⁹⁶

I domspremissene nevnes kun datoen 28. november,²⁹⁷ og foreleggene som Vitnene fikk var for forseelsen begått den 28. november.²⁹⁸ I avhørene innrømmet alle forkynnerne at de hadde stått på gatehjørnene og delt ut litteratur den 28. –, men det er ingen som nevner noe som helst om den 6. desember. Tre av forkynnerne hevdet dessuten i avhørene at de ikke visste at de behøvde politiets tillatelse.²⁹⁹ Det finnes med andre ord ikke kildegrunnlag for at Jehovas Vitner stilte seg opp mannsterke i Oslo én uke etter arrestasjonene den 28. november.

Det er derfor gode grunner til å være kildekritisk. Det kan for eksempel tenkes at forfatteren(e) har ønsket å fremstille Jehovas Vitner som mer kamplystne og modigere enn det de egentlig var i virkeligheten. En slik fremstilling kan være god reklame for trossamfunnet. Denne fremstillingen underbygger for øvrig den amerikanske argumentasjonen om en bevisst konfrontasjonsstrategi. Hayden Covington fra Vakttårnets hovedkvarter pleide ifølge Henderson, å sende inn forkynnere i områder der de visste det kom til å oppstå konflikter,³⁰⁰ og det er jo nøyaktig dette som beskrives i årbøkene. (Neste kapittel handler om koblingen mellom de norske sakene, og den amerikanske konfrontasjonsstrategien.)

På den annen side kan denne feilaktige gjengivelsen skyldes et arbeidsuhell/slurv. Men når det gjelder intensivering av forkynnelsesarbeidet i etterkant av byrettens dom, har jeg vansker for å tro at forfatterne bevisst har fremstilt dette feil. Jeg velger å tro at denne opplysningen er riktig, men kanskje overdrevet (det fremstår lite sannsynlig at en del Vitner skal ha blitt arrestert opptil ti ganger, og uten at pressen fattet interesse for dette). Et poeng er at denne påstanden først ble gjengitt i 1984-årboken, og det er derfor rimelig å anta at noen av

²⁹⁵ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Anmeldelse av Synnøve, 5.12.1949.

²⁹⁶ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Redegjørelse for Jehovas vitners arbeid.

²⁹⁷ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

²⁹⁸ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Forelegg av 6.12.1949.

²⁹⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhør av Frank, Rolf, og Herman.

³⁰⁰ Henderson 2002, s. 90-91.

disse aktørene som gjennomlevde dette, har lest årboken – og ville reagert hvis en så feilaktig gjengivelse hadde kommet på trykk i årboka. Jehovas Vitner hadde 1647 medlemmer i Norge i 1950.³⁰¹

Denne bevisste intensivering av gateforkynningsarbeidet, kan tolkes som et signal fra Jehovas Vitner om at de aldri kom til å gi seg med å forkynne, – selv ikke om Høyesterett kom til å opprettholde byrettens dom. Denne sterke viljen til å forkynne tross arrestasjoner og motstand, kommer til uttrykk flere ganger i disse fortellingene: I Oslo byrett erklærte forkynnerne at de var uskyldige, og at de kom til å fortsette sin forkynningsvirksomhet som før, både i gatene og i hjemmene til folk.³⁰² Det kan derfor hevdes at dommen fra Oslo byrett egentlig ikke betød noen ting for trossamfunnet, og at de heller ikke kom til å bry seg stort dersom Høyesterett hadde opprettholdt dommen.

Dette synet kom også til uttrykk i Tønsberg. I Tønsberg byrett erklærte nemlig én av Vitnene at de ville gå ut og dele ut skriftene sine om så Høyesterett dømte dem, og at man skal adlyde Gud mer enn mennesker.³⁰³ Med tanke på Vitnenes sterke overbevisning om at de ikke gjorde noe galt, og at de til og med intensiverte gateforkynningsvirksomheten mens de ventet på at Høyesterett skulle behandle saken, er det grunn til å tro at Vitnene ville fortsatt med å dele ut litteratur til tross for at de tapte sakene i retten, og til tross for utallige arrestasjoner og motstand.

Et poeng som videre styrker denne antagelsen, er vernepliktssakene mellom Jehovas Vitner og myndighetene. Fram til 1996 aksepterte vanligvis ikke Jehovas Vitner siviltjenesten, og var såkalte «totalnektere». Vitnene anerkjente ikke myndighetene rett til å pålegge dem siviltjente, og kunne dermed dømmes til tvungen avtjening av siviltjenesten. Det har tidligere i Norge blitt ført mange slike rettssaker som handlet om militær- og siviltjenesten med Jehovas Vitner som part, – og bare Høyesterett i Norge har behandlet mer enn ti saker på dette feltet.³⁰⁴ Disse sakene kan stå som et eksempel på Jehovas Vitners viljekraft. Det er ingen grunn til å tro at Vitnene ville vært mer bøyelige i disse forkynningsessakene enn det de var med hensyn til verneplikten.

Man kan derfor stille spørsmål ved hvorfor trossamfunnet tok seg bryet med å anvende rettssystemet for å kjempe for sine interesser, hvis de uansett ikke var villige til å bøye seg for

³⁰¹ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 23.

³⁰² «Politiet fjernet forkynnerne». *Aftenposten*. 25.01.1950.

³⁰³ ««Jehovas Vitner» ble frifunnet». *Aftenposten*. 04.07.1951.

³⁰⁴ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 132-133.

rettens avgjørelser. Dette kan forklares med Jehovas Vitners forhold til verdslige myndigheter. Helje Kringlebotn Sødal og Ellen K. Sødal skriver at Jehovas Vitner lærer på den ene siden at de har en positiv forpliktelse til å lyde lovene i det landet de bor i, samt respektere verdslige myndigheter. Men på den annen side lærer Vitnene at verdslige myndigheter ikke har en plass i den nye verdenen, og eksisterer kun så lenge Jehova tillater det. Forfatterne forstår dette som at Jehovas Vitner kun har en betinget plikt til å lyde staten, og at denne lydigheten er i «relativ forstand»³⁰⁵. Med andre ord følger Jehovas Vitner statens lover, så lenge lovene ikke pålegger dem handlinger som strider imot Guds lov, ifølge forfatterne.³⁰⁶

Forfatterne oppsummerer med at Jehovas Vitner har et ambivalent forhold til staten. Staten blir ansett som nødvendig i den nåværende verdensordenen, men de har reservasjoner overfor staten, og viser en relativ lydighet.³⁰⁷ Dette perspektivet forklarer hvorfor Vitnene ikke søkte om tillatelse, og nektet å gjøre dette, ettersom forkynnelsesvirksomheten blir av Jehovas Vitner ansett som et pålegg fra Gud. Det forklarer også hvorfor Vitnene brukte rettssystemet til tross for at de trolig ville fortsatt å forkynne på gatene uten politiets tillatelse, dersom de hadde tapt saken i Høyesterett. Det kan derfor argumenteres for at Jehovas brukte rettssystemet av pragmatiske årsaker. Ved å bruke rettssystemet og vinne, så fikk de en slutt på politiets innblanding i gateforkynnelsesvirksomheten.

Disse perspektivene belyses kanskje best av Jehovas Vitner selv. I ett av Vaktårnets offisielle historiebøker, *Jehovas vitner: forkynnere av Guds rike* (1993), kan en lese:

Jehovas Vitners kamp ved domstolene har framfor alt vært et vitnesbyrd om deres overbevisning om at Guds lov er den høyeste. Grunnlaget for det standpunktet de har inntatt, er deres forståelse av stridsspørsmålet om det universelle overherredømme. De anerkjenner Jehova som den eneste sanne Gud og som universets rettmessige, suverene Hersker. De holder derfor fast ved det standpunkt at enhver lov eller rettsavgjørelse som forbyr dem å gjøre det som Jehova har befalt dem å gjøre, er ugyldig, og at den jordiske instans som har innført slike restriksjoner, har gått ut over sin myndighet. De inntar det samme standpunkt som Jesu Kristi apostler, som erklærte: «Vi må adlyde Gud som vår hersker mer enn mennesker.» – Apg. 5: 29.³⁰⁸

³⁰⁵ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 124.

³⁰⁶ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 123-124.

³⁰⁷ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 125.

³⁰⁸ Jehovas vitner: forkynnere av guds rike, s. 699.

Oppsummert kan det derfor sies at trossamfunnet brukte domstolene aktivt som et middel for å oppnå sine religiøse interesser – som i dette tilfellet var friheten til å dele ut litteratur på gatene, uten å måtte søke politiet om tillatelse på forhånd. Trossamfunnet må åpenbart ha endret sin tilnærming til rettslige problemer siden hendelsene i Fosen/Stavanger, for i motsetning til disse sakene så møtte Vitnene opp i rettssakene med forsvarere. Foruten å anke dommen fra Oslo byrett, intensiverte Jehovas Vitner sin gateforkynnelsesvirksomhet i Oslo mens det ventet på at Høyesterett skulle behandle saken. Trossamfunnet sendte også inn én kronikk i Dagbladet der de gjorde rede for saken, og dette viser at de ønsket å rette oppmerksomheten overfor politiets inngripen, overfor deres gateforkynnesarbeid. Alle disse momentene viser at Jehovas Vitner aktivt brukte rettssystemet.

4.5 Jehovas Vitner: Et spørsmål om religionsfrihet?

Fra Jehovas Vitners perspektiv var gateforkynnelsesvirksomheten en religiøs praksis, og politiets inngripen mot gateforkynnelsen ble av dem ansett som et brudd på deres religionsfrihet. Hva angikk politivedtektene så mente Jehovas Vitner to ting: Det ene var at man prinsipielt – av religiøse årsaker – ikke behøvde å be politiet om tillatelse for å forkynne og dele ut litteratur på gata, for man skal lyde Gud mer enn mennesker. Det andre var at virksomheten var vernet av religionsfrihetens prinsipper, og at politiet dermed ikke hadde noe bemyndigelse på dette området. Vitnene mente også at bestemmelsene heller ikke tok sikte på å regulere slike forhold. Hvordan kommer disse synspunktene til uttrykk, og ble disse tematisert av retten? Hadde disse synspunktene en betydning for rettens avgjørelser?

4.5.1 Oslo- og Tønsberg-sakene

I avhørene sa forkynnerne i Oslo at de ikke ville vedta foreleggene, da de mente at de ikke hadde gjort seg skyldige i noe galt, og at de måtte adlyde Gud mer enn mennesker. Av disse grunner valgte ingen av forkynnerne å erkjenne straffeskyld.³⁰⁹ Disse synspunktene utbroderes nærmere i skrevet som trossamfunnet sendte til Oslo byrett før rettssaken. I dette dokumentet redegjøres det for Jehovas Vitners arbeid, og her går det fram at Vitnene forkynte fordi det er Guds befaling. Og fordi Gud har gitt denne befalingen, så spør Vitnene ikke om

³⁰⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhørsreferatene.

tillatelse til å utføre den. Tvert om, skriver avsenderen, opplever Vitnene at det er et hån mot Gud å be mennesker om tillatelse til å utføre arbeidet, og at dette kan føre til personens evige tilintetgjørelse.³¹⁰ Det synes altså åpenbart at det var av religiøse årsaker at Jehovas Vitner nektet å søke om tillatelse til å utføre gateforkynnelsesarbeidet, samt å innstille virksomheten da de ble bedt om dette av politiet.

Før rettssaken begynte sendte forkynnernes advokat, overrettssakfører Gunnar Børsum, flere vedlegg til Oslo byrett. Blant annet én avskrift fra Aftenposten med gjengivelse av FNs erklæring av menneskerettighetene, med artikkel 2, 18, 19, og 20. Artikkel 2. lød at enhver har krav på alle rettigheter og friheter, og at man ikke kan forskjellsbehandle mennesker på grunn av hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk orientering, språk og mye annet (ordet religion er undermarkert med en penn). Artikkel 18. handlet om tenke-, samvittighets-, og religionsfriheten. Artikkel 19. handlet om ytringsfriheten. Artikkel 20. handlet om forsamlings- og foreningsfriheten.³¹¹

Foruten dette sendte Børsum én avskrift fra en intervjuserie i Aftenposten, «*Kirken og nutidsmennesket*», der biskopen i Hamar, Kristian Schjelderup, ble intervjuet. I dette intervjuet gir Schjelderup uttrykk for at kirken må ut til folket, og han mente at for å få mennesker i tale, så måtte man møte menneskene det de faktisk var, og nevner blant annet på arbeidsplassene til folk, Sportsplassen, skoler, hjem, og så videre.³¹² Det er åpenbart at Børsum her sikter til at forkynnerne arbeidet på en slik måte, og at hensikten med gateforkynnelsen var å nå ut til folket. Det kan her nevnes at avisen *Verdens gang* også trakk denne analogien: Dagen etter at forkynnerne ble dømt i byretten, kan man lese følgende i VG-spalta *Scorpio: på skråplanet*:

Vi har ikke lest «Vaktårnet» og vet ikke om det innebærer noen fare for det norske folk. Heller ikke vet vi hvilken ordensforstyrrelse det har medført for Oslos ellers så smidige trafikkregulering at sju av våre Vitner har stått der med sitt Vaktårn. Kanskje

³¹⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Redegjørelse for Jehovas vitners arbeid.

³¹¹ Avskriften med FNs menneskerettigheter er hentet fra Aftenpostens aftenutgave for 28.12.1948. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Erklæring om menneskerettighetene.

³¹² Han har hentet denne avskriften fra Aftenpostens morgenutgave av 14. januar 1950. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Intervjuerien: Kirken og nutidsmennesket.

har de fulgt biskop Schjelderups formaning om at forkynnerne må ned av prekestolen og ut blant folket.³¹³

Vedleggene som Børsum sendte til byretten, har etter all sannsynlighet blitt diskutert i retten. Det viser at Børsum og trossamfunnet baserte forsvaret på å argumentere for at gateforkynnelsen omfattes av religionsfriheten, og at politivedtekten dermed ikke kunne anvendes overfor et slikt forhold. Det viser også at de ønsket å fremheve at deres forkynnesarbeid var oppsøkende – slik som biskopen i Hamar formanet til. I domspremissene kommer det tydelig fram at religionsfriheten var sentral for forsvaret. Det skrives i domspremissene at det fra forsvarets side ble fremholdt at Norge har religionsfrihet, og at gateforkynnelsen dermed ikke kunne forbyes av politiet. Forsvareren henviste til Grunnloven og dissenterlovens § 1, og mente at disse lovene ga rett til fri offentlig religionsutøvelse. Forsvareren mente at Vitnene derfor hadde rett til å oppholdene seg på gatene og snakke med hvem de ville, og drive religiøs propaganda. Han fremholdt at de ikke solgte skrifter, og at de ikke delte ut skriftene til alle, og at politivedtekten ikke tok sikte på dette forholdet.³¹⁴

I kronikken fra John Ross i Dagbladet utdypes dette: Ross skriver at Børsum hevdet i retten at forkynnelsen ikke gikk inn under politivedtekten, men var vernet av religionsfriheten. Og at Børsum fremholdt at dette var en prinsippsak som dreiet seg om hvor langt en kan anvende politivedtekten overfor et forhold som gikk inn under religionsfriheten. Ross skriver videre at denne saken ikke kun handlet om Jehovas Vitner og Karl Johans gate, men all religiøs forkynnelse på alle gater i Oslo by. Ross gjør dette til en prinsipiell sak om religionsfrihet, og skriver at religionsfriheten innebar friheten til å forkynne på gater og streder. Han viste også til én bestemmelse i FNs menneskerettighetserklæring, som har en bestemmelse om at religionsfriheten innebar retten til å uttrykke sin religion. Han skriver videre at forkynnelsen må selvfølgelig ikke føre til gateuorden, men at politiet gikk lenger enn det de hadde rett til, når de forbød litteraturutdelingen med begrunnelse i at denne virksomheten kunne føre til gateuorden. Ross avslutter innlegget med å skrive at en må være på vakt mot all innskrenkning av friheten – selv i demokratiske land som Norge – og at saken ble innanket til Høyesterett.³¹⁵

³¹³ «Scorpio: På skråplanet.» *Verdens gang*. 24.01.1950.

³¹⁴ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

³¹⁵ «Fri forkynnelse på gatene? Gir religionsfriheten rett til det? – Jehovas vitner mener den gjør det». *Dagbladet*. 23.01.1950.

Jehovas Vitners vektlegging av religionsfriheten og FNs menneskerettighetserklæring, har trolig sammenheng med at spørsmål om religionsfrihet og internasjonale menneskerettighetsavtaler, var på dagsorden i Norge på 1950- og 1960-tallet. Ingunn Folkestad Breistein mener at en ny forståelse for religiøs frihet fikk gjennomslag i Norge i etterkrigstiden, og mener at de mange lovendringene er et tegn på dette. Hun mener at det må ha foregått en holdningsendring blant politikerne, og mener et svar på dette ligger i internasjonaliseringen som Norge gjennomgikk etter krigen. Internasjonaliseringen innebar et møte med et religiøst mangfold, og som en del av denne prosessen mener Breistein at religionsfrihet, og menneskerettigheter i større grad enn tidligere ble en del av den allmenne bevisstheten – og ikke lenger spørsmål som kun opptok religiøse minoriteter og enkelte samfunnsengasjerte mennesker.³¹⁶ I forbindelse med Grunnlovens 150-års jubileum i 1964, ble forslaget om å vedta en positiv bestemmelse om religiøs frihet i Grunnloven, behandlet i Stortinget og vedtatt.³¹⁷

Religionsfriheten var altså sentral for Jehovas Vitners forsvar. Hvilket syn hadde retten på religionsfrihet? Ble Vitnenes syn tematisert i domspremissene? I en avisreportasje skrives det at dommer Juell viste en meget god kjennskap for religiøse spørsmål, og «eksaminerte de tiltalte ganske grundig i deres trosspørsmål.»³¹⁸ I en annen avisreportasje refereres det til replikker mellom dommer Juell og én av de tiltalte:

Selvfølgelig har vi (sic) vi religionsfrihet, sier dommer Juell, men en slik forkynnervirksomhet bør henlegges til andre steder enn et av de mest trafikerte steder i Norges land. En av de tiltalte: – Men går vi tilbake til Biblen (sic), ser vi at Jesus også gikk ut på gater og streder og forkynte. Dommer Juell kjenner til dette, og viser også til menn som Sokrates, som gjorde det på samme måten. Dette er imidlertid lenge siden, og Juell mener at det måtte være en forholdsvis bagatelmessig affære å få polititillatelse på forhånd. Det er dette med trafikken som er det springende punktet i denne saken.³¹⁹

I domspremissene kan man lese:

³¹⁶ Breistein 2003, s. 397-398.

³¹⁷ Breistein 2003, s. 313-314.

³¹⁸ «Jehovas vitner ble dømt: Opptrodte på gatehjørne uten politiets tillatelse.» *Telemark Arbeiderblad*. 24.01.1950.

³¹⁹ «Religiøs forkynnelse fullt lovlig: Men helst ikke i krysset Karl Johans gate–Nedre Slottsgate.» *Dagbladet*. 21.01.1950.

Der ligger heri ingen fornektelse av den frie religionsutøvelse, idet samtlige de tiltalte har full anledning til å ha sin mening om alle religiøse spørsmål og også fremholde disse meninger muntlig, og skriftlig like overfor publikum når de bare ikke gjør det nettopp på gatene.³²⁰

Retten mente altså at Jehovas Vitner hadde religionsfrihet, og at dommen ikke var en fornektelse av denne. Vitnenes synspunkter på religionsfriheten ble altså ikke lagt til grunn for dommen. For retten handlet saken om politiets rett til å bruke bestemmelsen for å hindre mulige trafikkforstyrrelser, og ikke om religionsfrihet. Men det virker som om dommer Juell ga Vitnene en forholdsvis mild straff, for i domspremissene kan en lese at det i formidlende retning ble tatt i betraktning at forseelsen ble begått av ideelle grunner, for å få folk til å overveie religiøse spørsmål.³²¹

Hva gjelder saken fra Tønsberg fremgår det av én avisreportasje at religion ble diskutert i retten, men det fremgår ikke hvorvidt spørsmålet om religionsfrihet ble tematisert.³²² I domspremissene la retten til grunn at det religiøse samfunnet Jehovas Vitner anså det som sin plikt å forkynne Guds Rike på gatene. Det nevnes at Vitnene mente at forholdet ikke gikk inn under straffebestemmelsen, og at bestemmelsen stred imot Bibelen dersom en la politiets fortolkning av loven til grunn. Men spørsmål om religionsfrihet nevnes ikke én eneste gang i domspremissene.³²³

4.5.2 Ankeerklæring og Høyesterett

I ankeerklæringen gir forkynnerne fra Oslo sin tolkning av politivedtekten § 3, 1. ledd, og mente at bestemmelsen ga politiet anledning til å kontrollere utdeling av opprop, annonser, reklame o. l., og at bestemmelsen tok sikte på kontroll av masseutdeling, ettersom slik utdeling kunne medføre trafikkforstyrrelser, samt at steder og gater potensielt kunne

³²⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

³²¹ De ble dømt til å betale en bot hver på fem kroner, – som var nøyaktig det samme som de opprinnelige bøtene var på. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

³²² «Jehovas Vitner adlyder Gud mer enn politiet i Tønsberg: Det er forfølgelse hvis vi blir nektet å dele ut «Vakttårnet»». *Dagbladet*. 05.07.1951.

³²³ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

oversvømmes av papiravfall. Vitnene mente videre at bestemmelsen kun gjaldt henvendelse til publikum av kommersiell art.³²⁴

Vitnene fremholdt at forkynnelsesvirksomheten lå helt utenfor disse områdene, og at politiet ikke hadde rett til å føre kontroll på gateforkynnelsen, og at forkynnelsen ikke medførte forstyrrelse av offentlig ro og orden. Vitnene mente også at dersom bestemmelsen virkelig ga politiet rett til å gripe inn overfor gateforkynnelsesvirksomheten, så var bestemmelsen «stridende mot grunnloven eller riktigere, mot bærende prinsipper i vår konstitusjonelle sedvanerett.»³²⁵

Den siste bemerkningen er interessant, for Grunnloven inneholdt ingen positiv bestemmelse for religionsfrihet på denne tiden, så spørsmålet om religionsfrihet var dermed en tolkningssak. Bemerkningen tyder på at Børsum og Vitnene var klar over dette, men mente Grunnloven omfattet retten til fri offentlig forkynnelse.

Det vites ikke om religion og religionsfrihet spilte en rolle for Høyesteretts avgjørelse. Det synes tvert imot som om førstvoterende la til grunn andre forhold enn religiøse vurderinger, da han fremsatte sitt syn. Religion og religionsfrihet nevnes ikke en eneste gang i Høyesterettsdommen.

4.5.3 Religiøs forfølgelse?

Jehovas Vitner anså politiets inngripen som et brudd på deres religionsfrihet. Men anså Vitnene dette også som en forfølgelse? Jehovas Vitner tror nemlig at forfølgelse mot dem både er en kamp mot Satan og et tegn på Kristi gjenkomst.³²⁶ Religionsfilosofen George D. Chryssides skriver at Jehovas Vitner anser motstand og forfølgelse som en bekreftelse på at deres doktriner og bibelske profetier er sanne. Han mener også at Jehovas Vitners forkynnere etterligner de kristne fra det første århundret, ettersom Jesus, Peter, Paul og flere andre kristne ledere også kom i konflikt med myndigheter og måtte utholde fangenskap, pisking, ydmykelse og bortvisning.³²⁷ I Vaktårnets offisielle historiebok, *Jehovas Vitner: forkynnere av Guds rike* (1993), nevnes det i kapittel 29, «Hatet av alle nasjonene»:

³²⁴ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Ankeerklæring til Høyesterett.

³²⁵ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Ankeerklæring til Høyesterett.

³²⁶ Henderson 2002, s. 58.

³²⁷ Chryssides 2016, s. 123.

Er det bare forholdsvis få av nasjonene i verden som har sviktet sine påståtte frihetsidealer ved å iverksette en slik religionsforfølgelse? Overhodet ikke! Jesus Kristus advarte sine etterfølgere: «Dere skal bli gjenstand for *alle nasjonenes* hat for mitt navns skyld.» – Matt. 24: 9.³²⁸

Videre kan man lese:

Allikevel blir Jehovas vitner forfulgt på forskjellige måter overalt på jorden. (2. Tim. 3: 12) Noen steder skjer det kanskje mest ved at de blir skjelt ut når de er opptatt i forkynnesarbeidet, eller ved at de møter motstand fra slektninger, arbeidskolleger eller klassekamerater som ikke har frykt for Gud. Men uansett hvem forfølgerne er, eller hvordan de prøver å rettferdiggjøre det de gjør, forstår Jehovas vitner hva som i virkeligheten ligger bak forfølgelsen av de sanne kristne. (...) Spesielt siden 1925 har *Vakttårnet* vist ut fra Bibelen at det bare er to hovedorganisasjoner – Jehovas og Satans. Og som 1. Johannes 5: 19 sier, ligger «hele verden» – det vil si hele den delen av menneskeheten som befinner seg utenfor Jehovas organisasjon – «i den ondes makt». Det er derfor alle sanne kristne blir forfulgt. – Joh. 15: 20.³²⁹

Det synes altså klar at forfølgelsesdoktrinen har en plass i Jehovas Vitners teologi. Kommer disse synspunktene til uttrykk i disse rettssakene? Og ble disse synspunktene drøftet i retten?

I Tønsberg-saken var en overskrift til én av avisreportasjene om saken sålydende: «Jehovas vitner adlyder Gud mer enn politiet i Tønsberg: Det er forfølgelse hvis vi blir nektet å dele ut «Vakttårnet».»³³⁰ I reportasjen kan man lese at Jehovas Vitner kom til å oppfatte det som forfølgelse dersom retten dømte dem.³³¹ I en annen avisreportasje fra *Telemark Arbeiderblad* utdypes dette perspektivet:

På forsvarerens spørsmål sier tiltalte at Jehovas Vitner ble forfulgt av Naziregimet i Tyskland, mange ble henrettet og mange ble pint. Også i Norge under krigen ble vi nektet å forkynne og i de totalitære stater må vi arbeide under jorda. (...) – selv om retten går i mot oss, ja, selv om Høyesterett sier vi ikke får lov, kommer vi til å dele ut våre skrifter. Da regner vi det som en forfølgelse. Aktor: – De vil svært gjerne være martyr, det er vel god propaganda å snakke om det fryktelige politiet? – Nei, Paulus

³²⁸ Jehovas vitner: forkynnere av Guds rike 1993, s. 675.

³²⁹ Jehovas vitner: forkynnere av Guds rike 1993, s. 676-677.

³³⁰ «Jehovas Vitner adlyder Gud mer enn politiet i Tønsberg: Det er forfølgelse hvis vi blir nektet å dele ut «Vakttårnet».» *Nordisk tidende*. 02.08.1951.

³³¹ *Ibid.*

sier at alle som vil leve gudfryktig blir forfulgt. – Vi har ingen glede av å forfølge dere.³³²

I en avisreportasje fra en annen avis refereres replikken slik:

«Aktor: Det er ikke så at dere gjerne vil være martyrer? Det skal være god propaganda det, kanskje? Tilt. Bibelen sier at vi skal bli forfulgt. Aktor: det ser ut som dere selv oppsøker forfølgelsen.»³³³

Det fremgår tydelig fra disse avisoppslagene at forkynnerne i Tønsberg, kom til å anse seg selv som forfulgt dersom de ble dømt. Men hvorfor ble Jehovas Vitners forfølgelse i Naziregimet og det okkuperte Norge trukket fram? Hvilken relevans hadde dette i denne saken, og hvorfor spurte forsvareren sine klienter om dette? Det kan hevdes at Vitnene ønsket å dra paralleller mellom de grusomme forfølgelsene av Jehovas Vitner i Nazi-Tyskland, og politiets opptreden i Tønsberg. For Jehovas Vitner handlet kanskje disse to ytterpunktene om det samme, nemlig religiøs forfølgelse. Det kan derfor hevdes at Vitnene bevisst ønsket å fremstille seg selv som forfulgte, for å øke sjansen for å vinne saken (og kanskje også for å rekruttere nye medlemmer).

Noe som styrker denne hypotesen er at aktoren ser ut til å ha hatt slike mistanker. Jeg tolker aktorens ordlyd som at han mistenkte at de ønsket å fremstille seg selv som forfulgte for å være martyrer, og at dette var en bevisst propagandastrategi fra trossamfunnets side. Det synes som om aktoren ikke syntes noe særlig om forkynnernes vektlegging av forfølgelse, idet han svarte at de ikke hadde noe glede av å forfølge Vitnene.³³⁴

Men det må understrekes at selv om forkynnerne kanskje bevisst har ønsket å fremstille seg selv som forfulgte for å vinne saken, og for å rekruttere nye medlemmer, så er denne fremstillingen etter deres egen virkelighetsforståelse, trolig oppriktig. Hege Kristin Ringnes og Helje Kringlebotn Sødal skriver at Jehovas Vitners historie er på den ene siden en historie om et trossamfunn som har vokst fortere enn de fleste andre, men på den annen side viser historien at Jehovas Vitner har blitt møtt med intoleranse, trakasseringer og forfølgelse, og at trossamfunnet har opplevd problemer i så godt som alle land der de har etablert seg.³³⁵ Som

³³² «Fem «Jehovas Vitner» på tiltalebenken i Tønsberg.: finner det i strid med grunnlovens bestemmelser om religionsfrihet å be politiet om å få dele ut «Vaktårnet».» *Telemark Arbeiderblad*. 05.07.1951.

³³³ «Det står ikke i Bibelen at man skal søke politiet om rett til å dele ut «Vaktårnet»: Sier fem Jehovas Vitner som sto for retten i Tønsberg – alle likevel frifunnet.» *Varden*. 06.07.1951.

³³⁴ «Fem «Jehovas Vitner» på tiltalebenken i Tønsberg.: finner det i strid med grunnlovens bestemmelser om religionsfrihet å be politiet om å få dele ut «Vaktårnet».» *Telemark Arbeiderblad*. 05.07.1951.

³³⁵ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 21.

vist innledningsvis i kapittel 1. blir Jehovas Vitner per i dag forfulgt i Russland. Jehovas Vitner har med andre ord opplevd mye forfølgelser gjennom tidene, og blir den dag i dag forfulgt i enkelte land. Det er derfor gode grunner til å tro at forkynnerne i Tønsberg virkelig har følt seg forfulgt. Ett viktig poeng her er at forkynnerne i Tønsberg hadde kjennskap til det som hadde skjedd kun ett år i forveien i Oslo, noe én av forkynnerne meddelte i politiavhøret:

Distribueringen av disse heftene har i lang tid vært gjenstand for politiets oppmerksomhet i de forskjellige byer her i landet, da dette visstnok strider mot politivedtektene. Dette mener hele vår menighet ikke er riktig, idet det framgår av grunnloven og bibelen at forkynnelsen av Guds ord kan foregå fritt, og da også ved hjelp av hefter.³³⁶

Når det gjelder saken fra Oslo så har jeg ikke funnet noen utsagn fra Jehovas Vitner som tyder på at de anså seg selv som forfulgte.

4.6 Kapittelkonklusjon

I begge dissen sakene reagerte politiet på at forkynnerne delte ut litteratur på gatene, uten å ha søkt om tillatelse. I både Tønsberg og Oslo fantes det én lokal bestemmelse som forbød utdeling av visse trykksaker uten politiets tillatelse, og det var denne bestemmelsen politiet anvendte for å stoppe forkynningsarbeidet. Politivedtektene i Oslo og Tønsberg var nærmest identisk, men § 3. i politivedtekten for Oslo manglet altså ordene «aviser» og «opprop».

Rettsprosessene fikk ulike utfall. I Oslo ble forkynnerne dømt skyldige, mens i Tønsberg ble de frifunnet. Det ulike utfallet skyldes dommernes til dels ulike tolkninger av bestemmelsene. Begge dommerne mente at bestemmelsene handlet om å overholde orden og trafikkens normale avvikling, men de var uenige over hvorvidt forkynners blad, *Vakttårnet*, var omfattet av bestemmelsens ordlyder. Oslo byrett mente at så var tilfelle, og at politiet var i sin fulle rett til å anvende politivedtekten for å stoppe forkynningsvirksomheten. I Tønsberg mente retten at forkynners skrifter ikke kunne betegnes som aviser, opprop, annonser og reklame og lignende, men retten la til grunn at det trolig var bestemmelsens hensikt å ramme alle trykksaker. De ble likevel frifunnet fordi retten mente det forelå så mye tvil om forståelsen av bestemmelsen overfor Jehovas Vitners litteraturutdeling, at det var grunner til å

³³⁶ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rapport av 23.05.1951.

frikjenne dem. Retten påpekte at det hverken var påstått eller påvist at litteraturutdelingen noensinne hadde ført til gateuorden i Tønsberg, og at dette trolig heller aldri kom til å skje.

Men en avgjørende grunn til at Tønsberg byrett valgte å frikjenne forkynnerne, mener jeg må skyldes frifinnelsesdommen i Høyesterett. I byretten henviste sorenskriveren til denne dommen, men han kom fram til at dommen ikke ga et sikkert holdepunkt for den antagelse at retten ville kommet til et fellende resultat dersom ordlyden i bestemmelsen var helt lik den i Tønsberg. Men det synes likevel åpenbart at Høyesterettsdommen må ha hatt en stor innvirkning på sorenskriverens avgjørelse, for problemstillingene i disse sakene var nøyaktig den samme, og vedtektsbestemmelsene var nærmest identiske. Høyesterett ga et prinsipielt svar på denne problemstillingen. Et sentralt poeng er at påtalemyndighetenes anke ble avvist.

Når det gjelder Oslo-saken ble lagmannsrettsbehandling nektet, og anken ble henvist direkte til Høyesterett. Dette viser at denne saken berørte et prinsipielt spørsmål som man ville ha et svar på. Enten hvilke typer litteratur som bestemmelsen forbød, eller hvorvidt bestemmelsen kunne forby utdeling av religiøs litteratur i forbindelse med offentlig forkynningsarbeid. Forkynnerne ble frifunnet i Høyesterett fordi førstvoterende var enig med forsvareren i at man med en naturlig forståelse av vedtektsbestemmelsen, ikke kunne anvende den mot et slikt forhold. Dessuten mente han at en vedtektsbestemmelse av denne art, måtte det tydelig fremgå hva bestemmelsen forbød. Men avgjørende var for førstvoterende opplysningene over hvordan bestemmelsen hadde fått sin daværende ordlyd, noe han mente tydeliggjorde at de bestemmende myndighetene ikke ønsket å ramme et blad som *Vakttårnet* i bestemmelsen.

Jehovas Vitner benyttet disse rettsprosessene som en mulighet på å kjempe for sine religiøse interesser. Dette kommer til uttrykk ved at trossamfunnet behandlet disse problemene annerledes enn det som var tilfellet ved episodene i Fosen og Stavanger. Til forskjell fra disse sakene møtte forkynnerne i rettssakene med forsvarere, og det er også tydelig at de ikke skygget unna de rettslige konfliktene. For Vitnene nektet å stoppe da politiet ba dem om dette; og de nektet å vedta foreleggene; og de fortsatte å forkynne på gatene selv om de visste at politiet forlangte en tillatelse.

Det er også et poeng at Vitnene intensiverte sin forkynningsvirksomhet i gatene i Oslo, mens de ventet på at Høyesterett skulle behandle saken. Det er et uttrykk på at de aldri kom til å gi seg, om så Høyesterett hadde opprettholdt byrettens dom. Det viser at Jehovas Vitner brukte rettssystemet instrumentelt.

Fra Jehovas Vitners perspektiv handlet disse sakene om religionsfrihet, og politiets krenkelse av deres religionsfrihet. Litteraturutdelingspraksisen var et ledd i deres forkynnelsesstrategi, og dette var for Jehovas Vitner en religiøs plikt som de mente Gud befalte dem å utføre. Siden Gud beordret dem til å forkynne på denne måten, så mente Vitnene at de ikke behøvde å søke politiet om tillatelse. Trossamfunnet argumenterte også for at denne virksomheten var vernet av religionsfriheten, og at politiet dermed ikke hadde rett til å stoppe virksomheten, samt forlange at de måtte søke om tillatelse. Vitnene mente også fra et juridisk perspektiv at bestemmelsen heller ikke tok sikte på et slikt forhold.

Forsvareren i Oslo-saken viste til FNs menneskerettighetserklæring. Dette har sammenheng med at spørsmålet om religionsfrihet – og dets grenser – var på dagsorden i Norge på denne tiden. Jehovas Vitner henviste iblant til Grunnloven, og hevdet at Grunnloven vernet deres religionsutøvelse. Men på denne tiden inneholdt ikke Grunnloven en positiv bestemmelse for religionsfriheten. Det viser at den manglende religionsfriheten åpnet opp for ulike tolkninger.

Men ingen av disse argumentene var utslagsgivende for rettens avgjørelser. Både Oslo- og Tønsberg byrett la til grunn at gateforkynnelsen var en religiøs praksis, men de var av den oppfatningen at bestemmelsene handlet om orden og trafikkhensyn. Dommer Juell fra Oslo byrett presiserte i tillegg at dette ikke var en benektelse av Jehovas Vitners religionsfrihet, og at de kunne utøve sin religion hvor hen de ville, men bare ikke i de mest trafikerte gatene i Norge. I Høyesterett ble heller ikke spørsmålet om religionsfrihet eller religiøse spørsmål drøftet.

Jehovas vitner seier i Høyesterett medførte en presedens i slike saker. Jeg støtter meg til frifinnelsen i Tønsberg byrett, og avvisning av påtalemyndighetens anke. Jehovas Vitner nevner også selv i 1984-årboken, at de siden ikke har opplevd at norske myndigheter har grepet inn for å stanse noe bestemt gren av deres forkynnelsesvirksomhet. Deres rett til å forkynne fritt på gatene på sine premisser, var dermed sikret for ettertiden. Deres religiøse handlingsrom ble dermed utvidet. Var dette fra begynnelsen en planlagt strategi fra trossamfunnets side? Underbygger disse to sakene forskningslitteraturens argumentasjon om en bevist konfrontasjonsstrategi? Brukte de norske Vitnene en tilsvarende strategi for å bekjempe politiets bruk av disse bestemmelsene? Temaet for neste kapittel er likhetstrekkene mellom de norske sakene (Oslo og Tønsberg) og trossamfunnets konfrontasjonsstrategi i USA.

5 Rettsprosessene i Norge: En amerikansk konfrontasjonsstrategi?

Dette kapitlet er på mange måter en fortsettelse av forrige kapittel, men her skal koblingen mellom de norske rettsprosessene (Oslo/Tønsberg), og den amerikanske konfrontasjonsstrategien undersøkes og drøftes. I kapittel 2. ble trossamfunnets juridiske strategi i USA gjort rede for; det fremkommer av forskningslitteraturen at Vaktårnets hovedkvarter utøvde en nøye planlagt strategi for å bekjempe lokale bestemmelser som hindret trossamfunnets forkynnesvirksomheter i USA. Essensen i denne strategien var provokasjon og aktiv bruk av rettssystemet for å kjempe for sine religiøse interesser. Som drøftet i kapittel 3. må trossamfunnets lederskap i Norge ha hatt kjennskap til denne strategien. Og som jeg konkluderte med i forrige kapittel, benyttet Vitnene i Oslo/Tønsberg sine saker som en mulighet på å overprøve politiets bruk av politivedtektene. Men utøvde forkynnerne i Oslo/Tønsberg den samme strategien som beskrives i forskningslitteraturen?

I første del av kapitlet skal jeg se på likheter og forskjeller mellom måten de norske Vitnene håndterte disse sakene, og Vaktårnets modus operandi i USA. Jeg skal også diskutere om arrestasjonene på Karl Johan 28. november var planlagt fra trossamfunnets side, eventuelt om avdelingskontoret visste at politiet forlangte en slik tillatelse, men valgte bevisst å ikke gripe inn. Deretter skal jeg undersøke og diskutere hvilken rolle det norske avdelingskontoret kan ha hatt i alt dette. Hvem var det som tok beslutningene? Var det forkynnerne eller avdelingskontoret?

Det er for det meste Oslo-saken som kommer til å behandles i dette kapitlet. Det kommer av at arrestasjonene på Karl Johan i stor grad skal undersøkes, ettersom denne hendelsen kan ha vært en bevisst provokasjon fra trossamfunnets side.

5.1 Rettsprosessene i Oslo/Tønsberg: Likheter og ulikheter med trossamfunnets amerikanske strategi

I det følgende skal vi se på likheter og forskjeller mellom disse to sakene, og den amerikanske konfrontasjonsstrategien. Hensikten er å drøfte hvorvidt disse sakene underbygger argumentasjonen i forskningslitteraturen om en bevisst strategi.

5.1.1 Likheter med den amerikanske strategien

Det finnes flere likhetstrekk i måten forkynnerne i Oslo/Tønsberg håndterte disse sakene, og Vaktårnets juridiske strategi i USA. En sentral likhet er at forkynnerne nektet å søke politiet om tillatelse til å dele ut litteratur, og dette til tross for at en del av forkynnerne visste at politiet forlagte en slik tillatelse.³³⁷ Henderson skriver at Vitnene ble instruert om å ikke søke om tillatelse, selv om dette var påkrevd.³³⁸ Knox viser også til et hefte som Covington publiserte der han rådet Vitnene om å ikke søke om tillatelse.³³⁹

Henderson skriver at Vitnene ikke alltid pleide å nekte å søke om tillatelse. Vitnene ble påminnet om å overholde lokale bestemmelser, med mindre disse bestemmelsene hindret forkynningsarbeidet. Henderson skriver at Vitnene for eksempel pleide å søke om tillatelse om å få lov til å arrangere møter, og bruke lydanlegg i offentlige parker. Men hun skriver at Vitnene pleide allikevel å gjøre som de ville, selv om de så fikk avslag på slike søknader.³⁴⁰ Denne inkonsistente tilnærmingen til å søke om tillatelse, bemerket aktoren i Tønsberg byrett:

På spørsmål fra administrator om hva man gjør når der arrangeres friluftsmøter, svarte tiltalte at man ved slike tilfeller søkte politiets tillatelse. (...) A k t o r: Da er det vel ut fra rent praktiske og ikke religiøse grunner til man søker politiets tillatelse? T i l t a l t e: Vi kan ikke tro at det er noen norsk lov som vil forby oss å dele ut våre skrifter. A, d m. hadde inntrykket av at det hele berodde på ren trassighet fra de tiltaltes side når de ikke ville bøye seg for vedtektene i en by.³⁴¹

Det var altså selve litteraturutdelingen som Jehovas Vitner i Tønsberg nektet å søke om tillatelse for, noe som underbygger Hendersons argumentasjon.

Én annen likhet er at ingen av forkynnerne – hverken i Oslo eller Tønsberg – vedtok sine forelegg. Henderson skriver at i de tilfeller der Jehovas Vitner ble dømt i retten, og tilkjent å betale en bot, ble de instruert om å ikke betale boten, og heller sone i fengsel.³⁴²

³³⁷ Tre av forkynnerne i Oslo-saken visste på forhånd at politiet forlangte en slik tillatelse. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 30.11.1949, og avhørsreferatene til Inga Marie og Synnøve, begge datert 06.12.1949.

³³⁸ Henderson 2002, s. 103-104.

³³⁹ Knox 2013, s. 1098.

³⁴⁰ Henderson 2002, s. 105-106.

³⁴¹ «Det står ikke i bibelen at man skal søke politiet om rett til å dele ut “Vaktårnet”: Sier fem Jehovas Vitner som sto for retten i Tønsberg – alle likevel frifunnet.» *Varden*. 06.07.1951.

³⁴² Henderson 2002, s. 90.

Til tross for at Vitnene ble arrestert og avhørt, så fortsatte de likevel å forkynne på gatene som før. Dette var særlig tilfelle i Tønsberg, der forkynnerne ble arrestert eller tilsnakket på forskjellige dager, og iblant var det de samme som hadde blitt konfrontert tidligere.³⁴³ Dette underbygger også Vakttårnets juridiske strategi. Henderson hevder at det var en forventning om at Vitnene skulle vende tilbake og forkynne hver dag, til forkynningsarbeidet var ferdig. Og uansett hva de enn må ha opplevd dagen i forveien.³⁴⁴

Et sentralt poeng for Henderson er at forkynnernes stadige tilbakekomst, presset politimyndigheter til å anvende eksisterende lover, eller å lage nye bestemmelser, for å stoppe forkynnerne. Dette førte til arrestasjoner, rettssaker og anke.³⁴⁵ Denne beskrivelsen samsvarer veldig godt med det som skjedde i Tønsberg; i én av avisreportasjene kan man lese følgende:

Det er skikkelig bra mennesker som sitter på tiltalebenken i dag, uttalte aktor, politifullmektig F a l c h i sitt innledningsforedrag. Vi ville helst slippe å bøtelegge slike mennesker. Det gikk da også en tid før vi gikk til det skritt å utferdige forelegg. Det er blitt gjort oppmerksom på politiets forskrifter, nemlig at det er forbudt å dele ut skriftene uten politiets tillatelse. De tiltalte har imidlertid hverken villet slutte med virksomheten eller søke om tillatelse til det. Politiet hadde derfor ingen annen utvei enn å idømme forelegg, sa aktor til slutt.³⁴⁶

Det var altså Vitnenes stadige tilbakekomst som førte til at politikammeret i Tønsberg til slutt, utferdiget forelegg – og til at det i det hele tatt ble en rettssak. Denne pågående forkynnelsen og tilbakekomsten ser vi også i Oslo: 5. desember – altså åtte dager etter at forkynnerne ble arrestert på Karl Johan – ble én av de sju Vitnene anmeldt igjen for å ha solgt, eller utdelt *Vakttårnet* på brogata i Oslo.³⁴⁷ Kildematerialet viser også at minst én forkynner ble tilsnakket igjen på Karl Johan én kveld i desember 1949, for å ha delt ut *Vakttårnet*.³⁴⁸ (Som nevnt i forrige kapittel hevder forfatterne av Jehovas Vitners årbøker, at de begynte å intensivere gateforkynningsarbeidet mens de ventet på at Høyesterett skulle behandle anken.) Dette viser

³⁴³ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rapport av 23.04.1951, og 28.04.1951, og 05.05.1951, og 18.05.1951, og 22.06.1951.

³⁴⁴ Henderson 2002, s. 109.

³⁴⁵ Henderson 2002, s. 109.

³⁴⁶ «Det står ikke i bibelen at man skal søke politiet om rett til å dele ut “Vakttårnet”: Sier fem Jehovas Vitner som sto for retten i Tønsberg – alle likevel frifunnet.» *Varden*. 06.07.1951.

³⁴⁷ Det virker som om hun sto alene og forkynte, ettersom det ikke er andre anmeldelser fra denne dagen i arkivmappen. Hun sto denne gangen utenfor Brogata nr. 11 i Oslo og delte ut *Vakttårnet*. Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Anmeldelse av Synnøve.

³⁴⁸ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Redegjørelse for Jehovas vitners arbeid.

at forkynnerne også i Oslo fortsatte å vende tilbake til gatene, til tross for at de nå visste at politiet forlangte en slik tillatelse, og at de når som helst kunne bli arrestert – slik de sju forkynnerne på Karl Johan.

Én annen likhet er forkynnernes vektlegging av at skriftene gis med et «bidrag», og ikke selges. Dette kommer til uttrykk i både Oslo- og Tønsberg-saken. I flere av avhørsreferatene fra Oslo, oppga de tiltalte at de mottok bidrag for sine skrifter.³⁴⁹ I ett av avhørsreferatene understrekes dette til og med på slutten av referatet: «Avh. sier ikke bladet koster 30öre, men ett bidrag av 30 öre.»³⁵⁰ Kanskje dette var grunnen til at forkynnerne i Oslo aldri ble tiltalt for å bryte handelslovens § 86. Henderson skriver nemlig at forkynnerne fra 1937 ble instruert om å tilby trykksakene sine uten faste bidrag. Hensikten med dette var ifølge Henderson å unngå å bli arrestert som følge av lokale bestemmelser som påbød en lisensavgift, eller tillatelse, for å selge trykksaker.³⁵¹

Denne taktikken ser ut til å ha fungert: I både Oslo og Tønsberg slo retten fast at det var en frivillig sak å gi et bidrag for å dekke trykningsutgiftene, og at det derfor ikke dreiet seg om en salgsvirksomhet. I domspremissene fra Oslo byrett skrives det at forkynnerne ikke krevde betaling for skriftene sine, men at de mottok bidrag dersom noen ville gi, og at det således ikke forelå salg- eller økonomisk virksomhet ved litteraturutdelingen.³⁵² I domspremissene fra Tønsberg byrett kan man lese: «Hva betaling for disse angår er det en frivillig sak om mottakerene (sic) vil yte et lite bidrag til trykningsutgiftene.»³⁵³ Som nevnt i forrige kapittel kom retten raskt fram til at dette ikke dreiet seg om en næringsdrivende virksomhet, og at forkynnerne måtte frikjennes fra denne posten i forelegget (handelsloven § 86.).

Vektleggingen av at de mottok bidrag og ikke solgte blader, viser ikke minst at det har vært en tett kontakt mellom trossamfunnet i Norge, og Vaktårnets hovedkvarter i Brooklyn, USA.

At forkynnerne i Oslo-saken anket er også en sentral likhet med Vaktårnets juridiske strategi i USA. Henderson skriver at fra og med 1933 ble alle rettsavgjørelser som gikk imot

³⁴⁹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhørsreferater.

³⁵⁰ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhør av Inga Marie.

³⁵¹ Henderson 2002, s. 106.

³⁵² Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rettsbok for Oslo byrett.

³⁵³ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

trossamfunnets interesser anket.³⁵⁴ Chryssides deler også et slikt perspektiv idet han skriver at Covingtons arbeidsmåte var å anke.³⁵⁵

En siste likhet som her må nevnes er at forkynnerne i både Oslo og Tønsberg, må ha informert avdelingskontoret om hva som foregikk. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at forkynnernes forsvarer i Oslo-saken, var Gunnar Børsum. Denne personen hadde fra tidligere en sentral rolle i sakene omtalt i kapittel 3., og i disse sakene jobbet han på oppdrag fra Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap – altså trossamfunnets norske avdelingskontor. De sju forkynnerne fra Oslo må åpenbart ha kommet i kontakt med Børsum gjennom avdelingskontoret, og det er derfor innlysende at avdelingskontoret fikk kjennskap til denne hendelsen fra begynnelsen av.

Det samme gjelder også i Tønsberg. Forkynnernes forsvarer var i denne saken en overrettssakfører som het Egil Bryn (d. 1984³⁵⁶)³⁵⁷, men også i denne saken var Børsum involvert. Børsum sendte et langt brev til Tønsberg politikammer der han argumenterte for at politiet tok feil i å bruke handelsloven § 86. overfor Jehovas Vitners forkynnere. Han skrev i dette brevet at det er Vaktårnet Bibel- og Traktatselskap som har henvendt seg til ham.³⁵⁸ Menigheten i Tønsberg må derfor ha kontaktet avdelingskontoret tidlig i hendelsesforløpet, og informert dem om hva som foregikk.

Poenget er at forkynnerne har rapport sakene til avdelingskontoret i Oslo, noe som er en likhet med amerikanernes strategi. Henderson skriver nemlig at hver Jehovas Vitne menighet fikk i oppgave å rapportere inn hver arrestasjon til Vaktårnet hovedkvarter.³⁵⁹

For å oppsummere er det flere sentrale likhetstrekk mellom måten forkynnerne i Oslo/Tønsberg håndterte disse sakene, og Vaktårnets juridiske strategi i USA. Men samtidig som det finnes flere likheter, fantes det også en del ulikheter, og disse skal vi nå se nærmere på.

³⁵⁴ Henderson 2002, s. 111.

³⁵⁵ Chryssides 2016, s. 111.

³⁵⁶ «Dødsfall». *Sandeffjords Blad*. 14.11.1984.

³⁵⁷ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rettsbok for Tønsberg byrett.

³⁵⁸ Dette brevet er innholdsmessig helt likt det brevet som Børsum sendte til Justisdepartementet 28. mai 1949, i anledning Fosen/Stavanger-sakene (jf. kapittel 3.). Den eneste forskjellen er at Børsum har omskrevet brevet, slik at det i dette tilfellet var tilpasset hendelsen i Tønsberg. Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsessaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Brev fra Børsum til Tønsberg politikammer, datert 15.06.1951.

³⁵⁹ Henderson 2002, s. 110.

5.1.2 Ulikheter fra den amerikanske strategien

Den første åpenbare ulikheten fra denne strategien som Henderson beskriver i sin doktorgradsavhandling, er at det ikke finnes noen svar i kildematerialet på om forkynnerne bar på ID-kort. Henderson skriver nemlig at hver forkynner i USA bar på et kort som stadfestet innehaverens geistlige status, og deres tilknytning til trossamfunnet Jehovas Vitner. Kortene fungerte som forkynnernes identifikasjonsbevis overfor politiet, offentligheten og andre myndighetspersoner. Henderson skriver at kortene hadde to viktige roller med hensyn til trossamfunnets juridiske strategi: For det første for å plassere forkynnerne i yrkesgruppen geistlig, og for det andre for å kunne argumentere for at litteraturutdelingen faktisk var en del av deres religionsutøvelse.³⁶⁰

Siden kildematerialet ikke gir noen svar på om forkynnerne i Oslo/Tønsberg bar på slike kort, så har politiet enten ikke lagt vekt på dette, eller så har forkynnerne ikke hatt slike kort. Sistnevnte virker mer sannsynlig, da politiet trolig ville nevnt dette i politirapportene sine, dersom forkynnerne hadde vist frem slike ID-kort.

Henderson skriver også at forkynnerne også bar på juridiske hefter som – i likhet med identifikasjonskortene – skulle gis til politiet dersom de ble konfrontert. Disse heftene forklarte rettighetene som forkynnerne hadde i henhold til det første tillegget i USAs Grunnlov, samt referanser til Høyesterettssaker som beviste deres rettigheter. Heftene inneholdt også informasjon om hvilke straffer som kunne ilegges de som brøt deres rettigheter. Ifølge Henderson hadde forkynnerne instruksjoner på hvordan de skulle gi disse heftene til politiet.³⁶¹

Heller ikke slike hefter finnes det noen som helst tegn på at forkynnerne i disse sakene bar på. Men her kan en forklaring være at disse heftene omtalt ovenfor angikk amerikanske forhold, ikke norske. Det første tillegget i USAs grunnlov omfatter ikke Norge og nordmenn, og det samme gjelder også Høyesterettssakene fra USA. Det er dessuten også slik at det første tillegget i USAs Grunnlov kodifiserer positiv religionsfrihet, men det gjorde ikke Norges Grunnlov på denne tiden.

Men det kan her nevnes at Børsum sendte én avskrift fra Høyesterettsdommen til Tønsberg politikammer før rettssaken. Børsum skriver i brevet at forkynnerne i Oslo ble bøtelagt for et tilsvarende forhold (politivedtektene § 3), og at de ble frikjent i Høyesterett. Han viser til noen

³⁶⁰ Henderson 2002, s. 99-101.

³⁶¹ Henderson 2002, s. 101-102.

sitater fra førstvoterende i Høyesterett, og avslutter brevet med å henstille politikammeret om å trekke foreleggene tilbake, og unnlate å gripe inn mot Jehovas Vitners forkynnere i fremtiden.³⁶² Poenget er at trossamfunnet i Norge også har brukt Høyesterettsdommen til sin fordel i etterkant.

En annen ulikhet er at trossamfunnet i Norge ikke informerte politiet på forhånd før de begynte å forkynne på gatene. Henderson skiver at Vitnene fra 1939 fikk et offisielt brev fra Vaktårnet Bibel- og Traktat selskap, som de skulle gi til sitt lokale politikammer før de begynte å forkynne fra dør-til-dør, eller på gatene. Brevet inneholdt opplysninger om Jehovas Vitners aktiviteter, og hensikten med brevet var å gjøre politiet oppmerksomme på Jehovas Vitners forkynningsvirksomheter i lokalområdet, slik at politiet kunne intervensjon dersom Vitnene støtte på fiendtlige grupper.

Det kan argumenteres for at denne taktikken ikke var aktuell her i Norge, for Jehovas Vitner hadde et reelt behov for politiets beskyttelse i USA mot fiendtlige grupper. I krigsårene ble trossamfunnet utsatt for forfølgelser og voldelige angrep i USA; bare i 1940 ble nesten 1500 Vitner fysisk angrepet i 335 separate tilfeller, i 44 amerikanske delstater. Helje Kringlebotn og Ellen K. Sødal mener at ingen annen religiøs minoritet – med unntak av mormonene i 1830- og 1840-årene – har vært utsatt for tilsvarende hard religiøs forfølgelse i USA.³⁶³ Mellom 1933 til 1951 ble 18.866 Jehovas Vitner arrestert i Nord-Amerika, samt utsatt for 1.500 tilfeller med gruppevold.³⁶⁴ Med andre ord hadde Jehovas Vitner andre sikkerhetsbehov i USA enn i Norge. Men et sentralt poeng er at politiet allerede var klar over at Jehovas Vitner sto og forkynnte på Karl Johans gate, før de ble arrestert (noe jeg kommer til senere).

Henderson skriver at Vaktårnet skapte mobile Jehovas Vitner divisjoner, og én slik divisjon skulle rykke inn i et område dersom deres trosfeller fikk problemer i sitt lokalområde. Hensikten til disse divisjonene var å forkynne og å bli arrestert. På denne måten ble varetekten full, noe som medførte at de opprinnelige Vitnene ble løslatt, ifølge Henderson.³⁶⁵ Chryssides deler også et tilsvarende perspektiv, idet han skriver at Vitnene forventet å møte motstand, og som et tiltak begynte de å utøvde en organisert plan som handlet om å danne enheter bestående av store mengder Vitner, som raskt kunne rykke ut på kort varsel til et område der Jehovas Vitner støtte på problemer. Som en følge av denne praksisen klarte

³⁶² Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Brev fra Børsum til Tønsberg politikammer, datert 15.06.1951.

³⁶³ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 126.

³⁶⁴ Penton 2015, s. 117.

³⁶⁵ Henderson 2002, s. 92-93.

politiet enten ikke å arrestere så mange forkynnere, eller å finne nok rom til å varetektsfengsle alle.³⁶⁶

Dette skjedde ikke i Norge, men siden Vitnene begynte å intensivere gateforkynnelsesarbeidet mens de ventet på Høyesterettsdommen, så hadde trossamfunnet sikkert ressurser til å iverksette en slik strategi i Oslo-området om de ville. Trossamfunnet hadde 1647 medlemmer i Norge i 1950.³⁶⁷ Men det kan argumenteres for at denne strategien heller ikke var aktuell i Norge, ettersom ingen av forkynnerne – hverken i Oslo eller Tønsberg – ble noensinne varetektsfengslet.

For å oppsummere finnes det en del avvik fra Vakttårnets juridiske strategi. Men en del av disse avvikende skyldes at disse strategiene ikke var utformet for norske forhold, men utarbeidet for trossamfunnets situasjon i USA. For eksempel dette med juridiske hefter som inneholdt opplysninger om det første tillegget i USAs Grunnlov, samt avskrifter fra Høyesterettssaker i USA. Det var heller ikke relevant for de norske Vitnene å informere politiet på forhånd om forkynnelsesarbeidet, for Vitnene trengte ikke politiets beskyttelse i Norge. Siden ingen av gateforkynnerne ble varetektsfengslet, så var det heller ikke aktuelt å sette inn eksterne Jehovas Vitner-tropper i Oslo.

Likhetene er derimot så mange og sentrale at det kan argumenteres for at forkynnerne utøvde den amerikanske konfrontasjonsstrategien, men tilpasset den til norske forhold. Man kan derfor stille spørsmål ved om arrestasjonene på Karl Johans gate 28. november 1949, var en planlagt provokasjon fra avdelingskontorets side. Henderson skriver nemlig at Hayden Covington bevisst pleide å sende forkynnere inn i områder der det var en høy sjanse for at det kunne oppstå konflikter. Hvis responsen fra politiet uteble, ble Vitnene sendt andre steder, skriver hun.³⁶⁸ Merlin Owen Newton er også av denne oppfatningen, idet hun skriver at Covington testet område etter område for å avdekke smertegrensen til lokalområder.³⁶⁹ Men var dette tilfellet i Oslo?

³⁶⁶ Chryssides 2016, s. 111.

³⁶⁷ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 23.

³⁶⁸ Henderson 2002, s. 90-91.

³⁶⁹ Newton 1995, s. 74.

5.2 Forkynnerne på Karl Johan – en planlagt provokasjon?

Som nevnt i forrige kapittel hevder Jehovas Vitner i årbøkene, at de som en reaksjon på arrestasjonene på Karl Johan den 28. november, stilte seg opp mannsterke én uke senere:

Noen forkynnere som utførte gatearbeid i Oslo i november 1949, ble tatt med til politistasjonen, men fikk gå igjen etter et par timer. Vitnene lot seg ikke skremme av dette, og neste helg tok enda flere del i gatearbeidet. Så, den 6. desember 1949, ble alle de forkynnerne som utførte gatearbeid i Oslo, arrestert.³⁷⁰ (Teksten er uthevet av meg.)

Det er vanskelig å ikke tolke dette som en bevisst provokasjon fra trossamfunnets side, og dette underbygger forskningslitteraturens argumentasjonen om en bevisst konfrontasjonsstrategi. Men som nevnt i forrige kapittel finnes det ikke kildegrunnlag for at Vitnene stilte seg opp mannsterke én uke etter den 28. november. Og det finnes heller ikke kildegrunnlag som tyder på at noen ble arrestert den 6. desember. Derfor skal jeg rette oppmerksomheten min mot den 28. november, – dagen da de ble arrestert.

Et moment som tyder på at hendelsen på Karl Johans gate den 28. november var en planlagt provokasjon, er at seks forkynnere ble tilsnakket av en politimann på nøyaktig samme sted, Karl Johans gate, ca. tre uker før arrestasjonene den 28. november. Den gangen fjernet forkynnerne seg på anmodning, og lovde å henvende seg til politistasjonen for å innhente seg den nødvendige tillatelsen.³⁷¹ Denne opplysningen er veldig interessant, for disse forkynnerne oppførte seg helt annerledes enn det som var tilfellet tre uker senere. Hva skyldes denne adferdsendringen?

Avdelingskontoret har åpenbart fått kjennskap til denne episoden, og det kan tenkes at de har gitt nye muntlige direktiver nedover til menighetene sine i Oslo, over hvordan forkynnerne heretter skulle forholde seg til politiet. Henderson skriver at Vitnene fikk skriftlige instruksjoner på hva de skulle gjøre dersom de ble konfrontert av politiet og arrestert. Jehovas Vitner i USA pleide å ha rollespill i gudstjenestene sine, der noen Vitner kledde seg ut som politibetjenter, og spilte at de arrestert Vitnene.³⁷² Med tanke på forkynnernes plutselige adferdsendring overfor politiet, kan det tenkes at avdelingskontoret har gitt nye instruksjoner til sine menigheter. Et poeng er jo at denne episoden nevnt ovenfor, skjedde tre uker før

³⁷⁰ Jehovas vitners årbok 2012, s. 136.

³⁷¹ Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 30.11.1949.

³⁷² Henderson 2002, s. 93-94.

arrestasjonene den 28. november, så forkynnerne hadde tid til å innrette seg etter nye direktiver, dersom denne hypotesen medfører riktighet.

Et annet poeng som styrker hypotesen om en planlagt konfrontasjon, er at minst tre av de åtte gateforkynnerne som sto på gatehjørnene i Karl Johans gate, og ble arrestert den 28., visste at politiet forlangte en slik tillatelse. To av disse var blant de forkynnerne som ble tilsnakket og bedt om å innstille virksomheten tre uker tidligere, så disse to må ha visst at det samme også kunne skje denne gangen.³⁷³ Én tredje forkynner erkjente i avhør at hun visste at politiet forlangte en slik tillatelse til å dele ut skrifter.³⁷⁴ Poenget er at de må ha visst at det kunne skje en ny konfrontasjon med politiet, og at de denne gangen kunne bli arrestert hvis de nektet å innstille virksomheten.

På den annen side hevdet tre av forkynnerne at de ikke visste at politiet forlangte en slik tillatelse.³⁷⁵ Men Henderson skriver at forkynnerne ofte ble sendt til konfronterende situasjoner, uten at de selv visste noe om at det kunne oppstå konfrontasjoner. Ifølge Henderson pleide Covington å be menigheten i det aktuelle lokalområdet om å forkynne i området; han pleide ofte å si at det ikke hadde vært noe forkynnelse i området på lengre tid.³⁷⁶

For å oppsummere finnes det flere momenter som tyder på at arrestasjonene den 28. november, kan ha vært en bevisst provokasjon (kildematerialet viser i hvert fall at noen av forkynnerne visste at politiet forlangte en slik tillatelse). Hensikten med gateforkynningsvirksomheten var først å fremst å diskutere bibelske spørsmål med publikum, dele ut litteratur, og rekruttere nye medlemmer. Men en sekundær hensikt kan i denne sammenhengen ha vært å avklare hvilket rom Jehovas Vitner, hadde til å forkynne offentlig.

5.2.1 Hvilken rolle hadde det norske avdelingskontoret?

Som allerede nevnt finnes det grunner til å tro at avdelingskontoret har gitt nye instruksjoner nedover til menighetene sine i Oslo, som så har nådd medlemmene. Den plutselige adferdsendringen fra forkynnerne på Karl Johan, tyder i hvert fall på en drastisk endret

³⁷³Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Rapport av 30.11.1949, og avhørsreferatet til Inga Marie.

³⁷⁴Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhør av Synnøve.

³⁷⁵Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144. Avhør av Frank, Hermann, og Rolf.

³⁷⁶Henderson 2002, s. 91-92.

innstilling fra forkynnerne overfor politiets bemyndigelse. Det var slik Vaktårnets hovedkvarter utøvde sin strategi i USA, – nemlig ved å gi Vitnene skriftlige pamfletter og instruksjoner over hvordan de skulle oppføre seg, og gi dem navn på sympatiske advokater i nærrområde (jf. kapittel 3.). Først da saken nådde USAs Høyesterett ble Hayden Covington offisielt en del av forsvaret.³⁷⁷

Det er derfor grunner til å tro at de ga nye direktiver nedover til menighetene, som så nådde medlemmene. Da konflikten var et faktum har avdelingskontoret trolig bedt forkynnerne om å kontakte Børsum, – eller eventuelt har avdelingskontoret tatt kontakt med Børsum, og fortalt ham om saken, og så tatt kontakt med forkynnerne og fortalt dem at Børsum skulle forsvare dem. Det kan tolkes som at avdelingskontoret har hatt en skyggerolle: De hadde på forhånd bestemt hva forkynnerne skulle gjøre, og la slikt til rette for en konfrontasjon med politiet, og et rettslig oppgjør. Men samtidig var ikke avdelingskontoret direkte involvert, og lot tilsynelatende forkynnerne og advokaten ordne forholdet selv.

Et moment som styrker denne mistanken, er måten avdelingskontoret i Norge har arkivert denne saken. I trossamfunnets arkiver finnes én original avskrift fra Høyesterettsdommen, og på denne avskriften har noen skrevet med håndskrift «tapte jo saken i byretten», og «hva vi gjorde»³⁷⁸. Førstnevnte er skrevet i forbindelse med opplysningene over hva forkynnerne ble dømt for i byretten, mens sistnevnte i forbindelse med opplysningene om at forkynnerne anket dommen.³⁷⁹ Måten avsenderen har formulert seg på, kan tyde på at det var én av de sju forkynnerne som har skrevet bemerkningene. Og dette kan styrke hypotesen om at forkynnerne og Børsum håndterte saken, mens avdelingskontoret holdt seg i bakgrunnen.

På den annen side kan «vi» vise til trossamfunnet, – inkludert avdelingskontoret. Jehovas Vitner er nemlig et lite trossamfunn, og tiltaleformen «bror» og «søster» blir ofte brukt.³⁸⁰ Så det kan hende «vi» i denne sammenhengen betyr trossamfunnet. Det er vanskelig å si noe sikkert om hvem «vi» er i denne sammenhengen. Poenget er likevel at denne måten å arkivere på, minner om den måten Vitnene i USA ble instruert om å arkivere og rapportere slike saker. Henderson skriver nemlig at Vitnene måtte levere en skriftlig rapport til en av Vaktårnets funksjonærer:

³⁷⁷ Men det hendte at Vaktårnets hovedkvarter sendte ned advokater helt fra begynnelsen av. Henderson 2002, s. 112

³⁷⁸ Jehovas vitners avdelingskontor i Skandinavia, Høyesterettsdom 17.06.1950.

³⁷⁹ Jehovas vitners avdelingskontor i Skandinavia, Høyesterettsdom 17.06.1950.

³⁸⁰ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 48.

Witnesses were instructed how and when to report the arrest to Watchtower officials. They were told to inform their local congregations, via a written report, of the details of their arrest as soon as they were released from jail. “Give all the facts,” Covington instructed Witnesses: “(1) what the publisher was doing when arrested, and everything that happened; (2) what action was taken by the police” and “(3) what action can be expected in the future.” Along with the report, Witnesses were to provide all legal documents, including the name of the court where they would appear and the date of the trial, as well as any “newspaper clippings.”³⁸¹

Sistnevnte, «newspaper clippings», har trossamfunnet også arkivert i forbindelse med rettsprosessen i Oslo. Det dreier seg om fire originale avisutklipp som omtalte Oslo-saken. Alle avisutklippene inneholder håndskrevne opplysninger om hvilken avis reportasjen er hentet fra, og hvilken dato avisen ble trykket. Den eldste er hentet fra Morgenbladet med datoen 17/12-49 påskrevet; deretter Dagbladet 21/1-50; Arbeiderbladet 23/1-50, – og den siste, Verdens Gang 24/1-50.³⁸² Poenget er at denne måten å arkivere på, minner om den prosedyren som Henderson beskriver i sin avhandling. Dette styrker hypotesen om at forkynnerne fulgte den samme juridiske strategien som trossamfunnet utøvde i USA.

5.3 Tønsberg-saken: En planlagt konfrontasjon?

Når det gjelder Tønsberg-saken så skjedde denne hendelsen som nevnt, nesten ett år etter at Høyesterett hadde behandlet saken fra Oslo. Jehovas Vitner vant i Høyesterett, og hadde slikt sett ingen grunn til å iverksette én tilsvarende provokasjon i Tønsberg, noe jeg heller ikke tror skjedde. Den første anmeldelsen er datert 23. april 1951. En politibetjent påtraff én forkynner som sto og delte ut *Vakttårnet*, og politibetjenten spurte om han hadde politiets tillatelse til denne virksomheten, noe han svarte at politimesteren hadde gitt menigheten tillatelse til. Politimannen fant ut at dette ikke stemte, og anmeldte forkynneren for dette.³⁸³ I avhøret hevdet han at han trodde de hadde fått politiets tillatelse, da to av hans trosfeller hadde henvendt seg til politikammeret på forhånd, og han forsto det slik at forholdet hadde blitt

³⁸¹ Henderson 2002, s. 95.

³⁸² Jehovas Vitners avdelingskontor i Skandinavia, avisutklippinger.

³⁸³ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Anmeldelse, 23.04.1951.

ordnet.³⁸⁴ Det dreiet seg altså om en påstått misforståelse fra forkynnerens side, ikke en planlagt provokasjon, ifølge forkynneren.

Men som allerede nevnt fortsatte Jehovas Vitner å forkynne i tiden etter – og dette til tross for at politiet innbragte forkynnerne til politistasjonen, og ba dem om å søke om tillatelse. Dette kan tolkes som det Henderson betegner som en pågående forkynnelse.³⁸⁵ Forkynnerne i Tønsberg har altså også iverksatt en tilsvarende konfrontasjonsstrategi. Jeg støtter meg dessuten til de andre likhetene nevnt tidligere.

Oppsummert kan en si at trossamfunnet ikke planla en provokasjon i Tønsberg, slik tilfellet kan ha vært på Karl Johans gate den 28. november 1949. Men de utøvde en amerikansk strategi i etterkant for å vinne saken i retten. Det er derfor gode grunner til å anta at dersom Vitnene hadde tapt saken i Tønsberg, så hadde de anket helt til Høyesterett – noe Vitnene selv sa at de kom til å gjøre hvis de ble dømt:

«selv om retten går i mot oss, ja, selv om Høyesterett sier vi ikke får lov, kommer vi til å dele ut våre skrifter.»³⁸⁶

5.4 Kapittelkonklusjon

Det finnes flere likheter mellom den måten Vitnene håndterte Oslo/Tønsberg-sakene, og Vaktårnets juridiske strategi i USA, som handlet om å bruke rettssystemet for å utvide sitt religiøse spillerom. Blant annet nektet forkynnerne å søke om tillatelse, og de nektet å innstille forkynnelsesvirksomheten da de ble bedt om dette. De nektet også å vedta foreleggene sine, og Vitnene insisterte på at de mottok «bidrag» for skriftene sine, og derfor ikke drev en salgsvirksomhet. I begge rettsprosessene har Vitnene informert avdelingskontoret om hva som foregikk. Alle disse likhetene tyder på at trossamfunnet i Norge utøvde denne strategien, og at hensikten var den samme her som den var i USA: Å bekjempe lokale bestemmelser som hindret forkynningsarbeidet.

Men samtidig finnes det også en del forskjeller fra den strategien som blir beskrevet i forskningslitteraturen. Kildematerialet gir ikke noe svar på om forkynnerne bar ID-kort og

³⁸⁴ Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs). Rapport av 23.05.1951.

³⁸⁵ Henderson 2002, s. 109.

³⁸⁶ «Fem «Jehovas Vitner» på tiltalebenken i Tønsberg.: Finner det i strid med grunnlovens bestemmelser om religionsfrihet å be politiet om å få dele ut «Vaktårnet».» *Telemark Arbeiderblad*. 05.07.1951.

juridiske hefter. De informerte heller ikke politiet på forhånd om at de skulle forkynne på gatene. Men disse forskjellene skyldes norske forhold. Vaktårnets strategi i USA var utformet for amerikanske forhold, og en del av disse strategiske leddene kunne enten ikke anvendes her, eller var uaktuelle å anvende. Det kan derfor konkluderes med at avdelingskontoret i Norge tilpasset denne strategien til norske forhold.

Arrestasjonene av forkynnerne på Karl Johans gate har trolig vært en planlagt provokasjon fra trossamfunnets side. Dette kommer frem ved at seks forkynnere ble tilsnakket av politiet kun tre uker i forveien på Karl Johans gate, og dette må avdelingskontoret ha fått kjennskap til. Det er her et sentralt poeng at de forkynnerne som først ble konfrontert av politiet, innstilte virksomheten og lovde å henvende seg til politiet for å få tillatelse til å dele ut litteratur. Men tre uker senere var holdningen fra gateforkynnerne en helt annen. Det er derfor grunn til å tro at avdelingskontoret har gitt nye direktiver nedover til menighetene sine i Oslo, om hvordan de skulle forholde seg til politiets anvisninger vedrørende gateforkynnersvirksomheten. Så etter all sannsynlighet har avdelingskontoret visst hva som kom til å skje, – og lot arrestasjonene skje for å påbegynne et rettslig oppgjør.

Når det gjelder saken fra Tønsberg så begynte det hele med en misforståelse mellom én av forkynnerne og politiet, dersom det forkynneren sa i avhøret stemmer. Men Vitnene fortsatte å forkynne til tross for advarsler og arrestasjoner fra politiet. Denne pågående forkynnelsen var ett ledd i Vaktårnets strategi i USA, og med tanke på alle de andre sentrale likhetene, så må det konkluderes med at Vitnene i Tønsberg også utøvde denne strategien da de fikk problemer med politiet.

Det kan sies at avdelingskontoret har hatt en skyggerolle i Oslo-saken. Avdelingskontoret har lagt til rette for at en konfrontasjon mellom politiet og gateforkynnerne kunne skje, og da situasjonen oppsto ga de juridisk bistand til forkynnerne, i form av en forsvarer. Men samtidig ser det ut til at avdelingskontoret holdt seg i bakgrunnen, og lot forkynnerne og advokaten ordne saken på egenhånd.

6 Konklusjon

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt motstanden som Jehovas Vitner møtte i Norge på slutten av 1940-tallet, til begynnelsen av 1950-tallet som følge av sin forkynnelsesvirksomhet. Tidsavgrensningen og temaet ble valgt fordi Jehovas Vitner opplevde flere problemer knyttet til sin forkynnelsesvirksomhet på denne tiden, og på forholdsvis kort tid. Mellom 1948 til 1951 opplevde trossamfunnet fire episoder der forkynnelsesvirksomheten ble problematisert, hvorav tre ble behandlet i retten, og én av disse ble sendt videre til Høyesterett. Min problemstilling for denne masteroppgaven var: *Hvordan ble Jehovas Vitners forkynnelsesvirksomhet møtt/problematisert av styresmaktene på slutten av 1940- til begynnelsen av 1950-tallet, og hvordan og i hvilken grad brukte trossamfunnet rettsystemet aktivt i møte med motstand mot sin forkynnelsesvirksomhet?*

Første del av problemstillingen min handlet altså om hva det var ved forkynnelsesvirksomheten som ble problematisert. I Fosen ble pionerene tiltalt og dømt for å ha brutt handelslovens § 86, ved at de solgte bøker på Ørlandet uten politiets tillatelse. I Stavanger fikk tre forkynnerne én streng advarsel fra politiet for brudd på samme bestemmelse. I Oslo ble sju forkynnerne tiltalt og dømt for å ha brutt politivedtektene for Oslo § 3, som het at ingen uten politiets tillatelse kunne dele ut annonser, reklamer og lignende, eller foranstalte vandrende eller kjørende reklame. I Tønsberg ble forkynnerne både tiltalt for brudd mot handelslovens § 86, og politivedtektene for Tønsberg § 5, for å ha delt ut og solgt litteratur uten politiets tillatelse. Felles for alle disse sakene var at de ikke hadde innhentet seg politiets tillatelse til å dele ut eller selge litteratur, og dette ble problematisert.

Pionerene fra Trondheim og forkynnerne i Oslo og Tønsberg, vedtok ikke foreleggene sine, og derfor ble disse sakene sendt videre til retten. I domspremissene kan man lese rettens forståelse av disse lovene, og hva det var som ble problematisert. Handelslovens § 86. inneholdt to dispensasjoner fra kravet om å måtte innhente seg politiets tillatelse, nemlig dersom salget skjedde i forbindelse med foredrag, eller annen virksomhet av allmenn interesse. Men pionerene ble i Fosen herredsrett dømt, ettersom retten mente at Jehovas Vitners boksalg ikke var av allmenn interesse. I Oslo mente retten at bestemmelsen tok sikte på å hindre sammenstuvning av trafikken, og at utdelingen av *Vakttårnet* kunne føre til sammenstimling av mennesker, og således forstyrre trafikken. Retten mente derfor at politiet var i sin fulle rett til å anvende bestemmelsen for å stoppe Jehovas Vitners litteraturutdeling på gatehjørnene, og de ble derfor dømt skyldige.

Forkynnerne anket og saken ble sendt direkte videre til Høyesterett, noe som viser at Høyesteretts kjæremålsutvalg ønsket et prinsipielt svar på denne problemstillingen. Forkynnerne ble frifunnet, ettersom retten var enig med forsvareren i at bestemmelsen ikke var relevant i disse sakene. Men avgjørende var for retten opplysningene over hvordan bestemmelsen hadde fått sin daværende ordlyd: Forarbeidet viste at lovgivende organer ikke tenkte å ramme publikasjoner som *Vakttårnet*.

Jeg har argumentert for at denne dommen medførte en presedens i slike saker. For nesten ett år senere ble fem forkynnere frifunnet i Tønsberg byrett, – og dette til tross for at retten var enig med Oslo byrett om at bestemmelsen tok sikte på å regulere trafikken. De mente også at hensikten med bestemmelsen trolig var å ramme all type litteratur, deriblant et blad som *Vakttårnet*. Men de ble likevel frifunnet, og påtalemyndighetenes anke ble avvist.

For Jehovas Vitner handlet disse sakene om religionsfrihet, og politiets krenkelse av deres religiøse frihet. Forkynnerne fremholdt hele tiden at litteraturutdelingsvirksomheten var et ledd i deres forkynningsstrategi, – og dette arbeidet var en sentral del av deres trosutøvelse. De mente derfor at politiet ikke hadde noe bemyndigelse med dette, og at de krenket deres religiøse frihet ved å kreve en slik tillatelse. For Jehovas Vitner var det en prinsippsak at de ikke behøvde å innhente seg politiets tillatelse på forhånd for å forkynne på gatene, for Guds lov står over menneskers lov. Helje Kringlebotn Sødal og Ellen K. Sødal skriver at denne læren innebærer at Jehovas Vitner viser en relativ lydighet til staten, og bryter statens lover dersom den strider imot Guds lover.³⁸⁷ I denne sammenhengen betød dette å kunne stå på gatehjørner og tilby religiøs litteratur i forbindelse med forkynningsvirksomheten, og uten å måtte søke tillatelse fra politiet.

Forkynnernes advokat sendte i forkant av rettssaken et utdrag av FNs menneskerettighetserklæring til Oslo byrett. Erklæringen inneholdt blant annet artiklene som omhandler religionsfriheten, ytringsfriheten og forsamlingsfriheten. Utdraget var hentet fra Aftenpostens aftenutgave fra 28. desember 1948, og ble publisert i forbindelse med at erklæringen ble vedtatt av FNs generalforsamling den 10. desember 1948. Jehovas Vitner har derfor ønsket å tematisere religionsfriheten i retten, og gjøre den sentral i forsvaret. Dette må ses i lys av at religionsfrihet var på dagsorden i det norske samfunnet på 1950-tallet- og 1960-tallet. Ingunn Folkestad Breistein mener at alle lovendringene som fant sted på denne tiden er et tegn på dette, og at internasjonaliseringen som Norge gjennomgikk i etterkrigstiden, førte

³⁸⁷ Ringnes og Sødal (red.) 2009, s. 123-125.

til at religionsfrihet og menneskerettigheter i større grad enn tidligere ble en del av den allmenne bevisstheten.³⁸⁸

Vitnene henviste iblant til Grunnloven § 2, og mente at Norge hadde religionsfrihet, og at politiet derfor ikke hadde noe bemyndigelse med deres trosutøvelse å gjøre. Men på denne tiden hadde ikke Grunnloven en positiv bestemmelse for religionsfriheten, noe som ga rom for ulike tolkninger av Grunnloven. Men som jeg har vist i denne masteroppgaven ble ikke religionsfrihet drøftet i Oslo- og Tønsberg byrett, og heller ikke i Høyesterett. Med unntak av at dommeren i Oslo byrett sa at man hadde religionsfrihet her i landet, men at en slik forkynnelsesvirksomhet måtte henlegges andre steder enn de mest trafikerte steder i Norges land.

Disse sakene var imidlertid ikke isolerte hendelser som trossamfunnet kun opplevde i Norge; i USA opplevde Vitnene mye motstand som følge av sine aktiviteter. Et sentralt perspektiv i forskningslitteraturen om Jehovas Vitners historie i USA, er at lovavdelingen i Vaktårnets hovedkvarter utarbeidet en omfattende juridisk strategi for å overvinne lokale bestemmelser som hindret trossamfunnets aktiviteter. Denne strategien innebar en konfronterende linje, og aktiv bruk av rettssystemet. Sentralt i denne masteroppgaven har vært koblingen mellom denne strategien og de norske sakene, og hvorvidt disse underbygger konklusjonene i forskningslitteraturen om Jehovas Vitners juridiske strategi i USA.

Jeg har argumentert for at sakene i Oslo og Tønsberg fulgte en tilsvarende strategi, og at disse sakene underbygger forskningslitteraturens argumentasjonen. Likhetene er så mange og i samsvar med Vaktårnets juridiske strategi i USA, at det synes usannsynlig at disse likhetene skyldes tilfeldigheter. De viktigste likhetene er i denne sammenhengen at forkynnerne nektet å søke politiet om tillatelse, de nektet å stoppe å forkynne; de nektet å vedta foreleggene; og de anket da de tapte saken. De fortsatte også å vende tilbake til gatene, og forkynne til tross for at de visste at politiet forlangte en slik tillatelse, og at de når som helst kunne bli arrestert. Denne strategien førte til at forkynnerne ble arrestert, bøtelagt, havnet i retten, anket – og til slutt vant i Høyesterett. På denne måten utvidet Jehovas Vitner sitt religiøse handlingsrom i Norge, og sikret seg sine friheter til å forkynne som de ville og på sin måte.

Et viktig poeng er den tette kontakten mellom trossamfunnet i Norge og USA. Trossamfunnet mottok på denne tiden en del besøk fra Vaktårnets lederskap, blant andre Vaktårnets president, Nathan Homer Knorr i 1945 og 1947. Men enda mer betydningsfullt er det at det

³⁸⁸ Breistein 2003, s. 397-398.

norske trossamfunnet på denne tiden ble ledet av en amerikaner, Marvin Ferrol Anderson – som tidligere hadde arbeidet og bodd på Vaktårnets hovedkvarter i Brooklyn. Det virker derfor veldig sannsynlig at trossamfunnets ledelse i Norge, var kjent med Vaktårnets måte å håndtere slike saker på i USA.

Jeg har også argumentert for at arrestasjonene på gatehjørnene i Karl Johans gate, kan ha vært en bevisst provokasjon fra trossamfunnets side. Minst tre av forkynnerne visste at politiet mente at de trengte tillatelse, og noen av disse ble konfrontert kun tre uker i forveien. I det tilfellet lovde forkynnerne å kontakte politistasjonen neste gang for å innhente seg tillatelsen, og de opphørte frivillig litteraturutdelingen. Men tre uker senere var tonen som kjent en helt annen, og jeg mener derfor det er gode grunner til å anta at avdelingskontoret kan ha sendt nye direktiver nedover til menighetene sine i Oslo, på hvordan de skulle forholde seg til politiets innblanding med hensyn til forkynningsarbeidet. Eventuelt har avdelingskontoret bevisst ikke gjort noe for å fremskaffe en slik tillatelse, eller forsøke å ordne dette med politiet utenfor rettssystemet. Men tvert imot ventet på en slik konfrontasjon, og ansett dette som en mulighet på å kjempe for sine religiøse interesser gjennom rettssystemet.

Rettssakene i Oslo og Tønsberg fikk forholdsvis mye oppmerksomhet i samtiden. Sakene ble dekket i alle riksdekkende aviser, og mange lokalaviser rundt omkring i Norge. Jehovas Vitner må ha vært klar over at disse sakene vakte mye oppmerksomhet, noe forkynnerne i Tønsberg brukte for å fremstille seg selv som forfulgte. Denne følelsen av å være forfulgt er nok oppriktig fra Jehovas Vitners side, men en delhensikt må i denne sammenhengen også ha vært å henlede oppmerksomheten, mot politiets inngripen overfor Jehovas Vitner, samt trekke oppmerksomhet mot trossamfunnet. I Oslo publiserte John Ross en lang kronikk i Dagbladet, der han gjennomgikk dommen fra Oslo, og meddelte hva Jehovas Vitner mente denne saken handlet om, og hvilke friheter som sto på spill. Hensikten med denne kronikken var også å henlede folks oppmerksomhet på politiets inngripen overfor Jehovas Vitner.

Et viktig poeng som viser at trossamfunnet var innstilt på å bruke rettssystemet aktivt i disse sakene, er at trossamfunnet håndterte disse sakene på en helt annen måte, enn det som var tilfellet ved sakene i Fosen og Stavanger. I Fosen ser vi noen av de samme trekkene fra amerikanernes modus operandi, – for eksempel at pionerene nektet å vedta foreleggene, og anket da de tapte saken, og heller ville fremstille seg for avsoning fremfor å betale bøtene. Men jeg har argumentert for at ulikhetene er så mange, at denne saken ikke underbygger den amerikanske argumentasjonen. Avdelingskontoret viste i det hele tatt en nokså passiv rolle, ved at de ikke ga juridisk bistand fra begynnelsen av. Det var først da ankeerklæringene ble

avvist at avdelingskontoret involverte seg, og da valgte de å behandle sakene fra Stavanger og Fosen under ett, og forsøke å forhindre at lignende saker kunne oppstå i framtiden. Dette viser at avdelingskontoret ikke arbeidet for et rettslig oppgjør i Stavanger, noe som bryter grunnleggende med Vaktårnets konfrontasjonsstrategi.

Episodene i Fosen og Stavanger underbygger ikke forskningslitteraturens argumentasjonen om en bevisst konfrontasjonsstrategi, ettersom trossamfunnet ikke brukte rettssystemet aktivt i møte med motstanden i disse sakene. Disse sakene må derfor forstås på en annen måte. Jeg har argumentert for at de må ses i lys av en norsk kontekst, der religiøs antipati på lokalt nivå kan ha spilt en rolle. Dette kommer blant annet fram i måten forkynnerne ble behandlet i disse lokalområdene. Stridens kjerne i disse sakene var hvorvidt Jehovas Vitners boksalg kunne betegnes som en virksomhet av «allmenn interesse», og om handelslovens i det hele tatt tok sikte på å regulere slike forhold. Fosen herredsrett var som nevnt av den meningen at Jehovas Vitner boksalg ikke var av allmenn interesse, og dømte pionerene. I Stavanger fattet politimesteren et vedtak om at Jehovas Vitner hverken bør gis tillatelse til å selge ved omførselshandel (handelslovens § 86.), eller til å dele ut gratis trykksaker (politivedtektene for Stavanger § 5.). I praksis ville politimesteren i Stavanger forby Jehovas Vitners offentlige forkynnelsesvirksomhet. Som jeg har argumentert i kapittel 3. tyder saksbehandlingen i departementene på at det forelå en mistanke fra sentral forvaltning om at politimesteren i Stavanger, brukte handelsloven og politivedtekten som en sensur overfor uønsket litteraturspredning, på grunn av innholdet i skriftene.

Jeg har argumenter for at disse sakene kan ha kommet brått på, og at det var derfor trossamfunnet ikke iverksatte en tilsvarende strategi for å vinne disse sakene. Men avdelingskontoret må ha følt at trossamfunnets offentlige forkynnelsesvirksomhet var truet som følge av disse to episodene, noe Børsums henvendelse til Justisdepartementet tyder på. I denne henvendelsen skrev Børsum at dersom politiets opptreden i disse sakene fikk gå upåaktet hen, så ville dette medføre en utglidning, som etter hans mening teoretisk ville føre til utålelige og vilkårlige inngrep, på et område som politiet ikke hadde noe bemyndigelse til å gripe inn i. Børsum argumenterte for at handelsloven ikke tok sikte på å regulere slike forhold (religiøs forkynnelse), og at religionsfriheten i Grunnloven etter hans mening omfattet retten til fri forkynnelse. Han mente også at hvis handelsloven virkelig tok sikte på å regulere slike forhold, så er det i hvert fall det andre leddet i paragrafen som kom til anvendelse (dispensasjonene i loven). Resultatet av hans henvendelse ble at Handelsdepartementet uttalte

at Jehovas Vitner boksalg var av allmenn interesse. Riksadvokaten sluttet seg til dette, og pionerene ble til slutt benådet. I Stavanger ble det aldri tatt ut tiltale mot forkynnerne.

Disse to sakene underbygger ikke argumentasjonen til forskningslitteraturen om en bevisst juridisk strategi. Derimot kan de kanskje forstås som en «læringsfase» for det norske avdelingskontoret. Ved å henvende seg til Justisdepartementet forsøkte de å unngå at slike saker kunne oppstå i fremtiden, slik at de kunne forkynne i fred og ro uten å bli anklagd for å bryte handelsloven. Men saksbehandlingen tok lang tid. I mellomtiden støtte Jehovas Vitner på problemer i Oslo i forbindelse med gateforkynningsarbeidet. Men denne gangen var det snakk om en forseelse overfor en lokal bestemmelse, og ikke handelsloven. Denne gangen handlet det norske avdelingskontoret i samsvar med det som har blitt fremstilt som Vakttårnets juridiske strategi i USA; bevisste provokasjoner for å skape rettslig legitimering av deres religiøse virksomhet.

Litteraturliste

Breistein, Ingunn Folkestad. «*Har staten bedre borgere?*»: *Dissenternes kamp for religiøs frihet 1891-1969*. Doktorgradsavhandling. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2003.

Chryssides, George D.. *Jehovah's Witnesses: Continuity and Change*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2016.

Hassing, Arne. *Religion og makt: Metodismen i norsk historie*. Trondheim: Tapir, 1991.

Henderson, Jennifer Jacobs. *Defending the good news: the Jehovah's Witnesses' plan to expand the first amendment*. Spokane, Wash.: Marquette Books, 2010.

Henderson, Jennifer Jacobs. *Hayden Covington, the Jehovah's Witnesses and their Plan to Expand First Amendment Freedoms*. Doktorgradsavhandling. Order No. 3062947, University of Washington, 2002. <https://search-proquest-com.pva.uib.no/docview/251413467?accountid=8579>. (Besøkt 17.05.2020.)

Knox, Zoe. "Jehovah's Witnesses as Un-Americans? Scriptural Injunctions, Civil Liberties, and Patriotism." *Journal of American Studies* vol. 47, no. 4 (2013): side 1081-1108. doi: <http://dx.doi.org.pva.uib.no/10.1017/S0021875813001369>. (Besøkt 17.05.2020).

Knox, Zoe. "The History of the Jehovah's Witnesses: An Appraisal of Recent Scholarship". *Journal of Religious History* vol. 41, no. 2 (2017): side 251-60. doi:[10.1111/1467-9809.12425](https://doi.org/10.1111/1467-9809.12425) (besøkt 17.05.2020).

Knox, Zoe. "Writing Witness History: The Historiography of the Jehovah's Witnesses and the Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania." *Journal of Religious History* vol. 35, no. 2 (2011): 157-180. doi:[10.1111/j.1467-9809.2010.01030.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9809.2010.01030.x) (besøkt 17.05.2020).

Newton, Merlin Owen. *Armed with the Constitution: Jehovah's Witnesses in Alabama and the U. S. Supreme Court, 1939-1946*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press, 1995.

Penton, Marvin James. *Apocalypse delayed: The Story of Jehovah's Witnesses*. Toronto: University of Toronto Press, 2015.

Peters, Shawn Francis. *Judging Jehovah's witnesses: religious persecution and the dawn of the rights revolution*. Lawrence: University Press of Kansas, 2000.

Ringnes, Hege Kristin, Helje Kringlebotn Sødal (red.). *Jehovas vitner: en flerfaglig studie*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009.

Ulvund, Frode. *Nasjonens antiborgere: Forestillinger om religiøse minoriteter som samfunnsfiender i Norge, ca. 1814-1964*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017.

Weinryb Grohsgal, Leah. *Reinventing Civil Liberties: Religious Groups, Organized Litigation, and the Rights Revolution*. Doktorgradsavhandling. Order No. 3467083, Emory University, 2011. <https://search-proquest-com.pva.uib.no/docview/881294217?accountid=8579>. (Besøkt 20.05.2020.)

Kilder

Fotografier

Fotografiet på forsiden av masteroppgaven har jeg fått tilsendt fra Jehovas Vitners avdelingskontor i Skandinavia. Fotografiet er fra 1955, og viser to Vitner som reklamerer for et stevne i Sverige. Mannen til høyre var én av de sju forkynnerne som ble arrestert på Karl Johans gate, og senere frifunnet i Høyesterett.

Trykte kilder

«Skr. om forandringer i og tillegg til politivedtekten for Oslo.» *Norsk Lovtidende: Iste avdeling: 1936 59*, (1936): side 1175.

«Skr. om politivedtekt for Stavanger». *Norsk lovtidend: Iste avdeling: 1944 67*, (1944): side 530.

06.08.1935 Lov om handelsnæring § 86. (bokkolportasje). <https://lovdata.no/pro/lov/1935-06-08/§86> (besøkt 18.05.2020).

Guds rige hersker! Selters: Wachturm Bibel und Traktat-Gesellschaft, Selters/Ts. 2014. <https://wol.jw.org/da/wol/d/r9/lp-d/1102014252> (besøkt 16.05.2020).

Jehovas vitner: forkynnerne av guds rike. Brooklyn, New York: WATCHTOWER BIBLE AND TRACT SOCIETY OF NEW YORK, INC. INTERNATIONAL BIBLE STUDENT ASSOCIATION, 1993.

Jehovas vitners årbok 1984. <https://wol.jw.org/no/wol/d/r3/lp-n/301977005> (besøkt 07.05.2020).

Jehovas vitners årbok 2012. <https://wol.jw.org/no/wol/d/r3/lp-n/302012000> (besøkt 07.05.2020).

Jehovas vitners årbok 2013. <https://www.jw.org/no/bibliotek/boker/Jehovas-vitners-%C3%A5rbok-2013/> (besøkt 25.05.2020).

Norsk retstidende vol. 115, (1950): side 601-603.

Wilting, Joseph. *Riket som ikke kom: 40 år bak Jehovas Vitners «prektige» fasade*. Langesund: Forlaget Ny Visjon, 1992.

Trykte avisoppslag

««Jehovas Vitner» ble frifunnet». *Aftenposten*. 04.07.1951.

«byrettsdommer Torolf Juell.» (Dødsannonse.) *Aftenposten*. 17.09.1983.

«Det står ikke i Bibelen at man skal søke politiet om rett til å dele ut «Vakttårnet»: Sier fem Jehovas Vitner som sto for retten i Tønsberg – alle likevel frifunnet.» *Varden*. 06.07.1951.

«Dødsfall». *Sandefjords Blad*. 14.11.1984.

«Fem «Jehovas Vitner» på tiltalebenken i Tønsberg.: finner det i strid med grunnlovens bestemmelser om religionsfrihet å be politiet om å få dele ut «Vakttårnet».» *Telemark Arbeiderblad*. 05.07.1951.

«Fri forkynnelse på gatene? Gir religionsfriheten rett til det? – Jehovas vitner mener den gjør det». *Dagbladet*. 23.01.1950.

«Gunnar Andreas Børsum.» (Dødsannonse.) *Aftenposten*. 08.02.2006.

«Jehovas Vitner adlyder Gud mer enn politiet i Tønsberg: Det er forfølgelse hvis vi blir nektet å dele ut «Vakttårnet»». *Dagbladet*. 05.07.1951.

«Jehovas Vitner ble dømt: Opptrådte på gatehjørnene uten politiets tillatelse». *Telemark Arbeiderblad*. 23.01.1950

«Johan Elias Wiig.» (Dødsannonse.) *Adresseavisen*. 27.01.1998.

«Johan Wiig.» (Nekrolog.) *Adresseavisen*. 09.02.1998.

«Marvin F. Anderson.» (Dødsannonse.) *Aftenposten*. 03.12.1986.

«Politiet fjernet forkynnerne». *Aftenposten*. 25.01.1950.

«Religiøs forkynnelse full lovlig: Men helst ikke i krysset Karl Johans gate–Nedre Slottsgate.» *Dagbladet*. 21.01.1950.

«Scorpio: På skråplanet.» *Verdens gang*. 24.01.1950.

Nettavisser

«Russland med flere Jehovas vitne-pågrepelser.» *ABC Nyheter*. 08.02.2019.

<https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2019/02/08/195548124/russland-med-flere-jehovas-vitne-pagripelser> (besøkt 07.05.2020).

«Norge gir asyl til russiske Jehovas vitner.» *Aftenposten*. 29.01.2020.

<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/qLw8nL/norge-gir-asyl-til-russiske-jehovas-vitner> (besøkt 07.05.2020).

«Dansk Jehovas vitne dømt til seks års fengsel i Russland.» *ABC Nyheter*. 06.02.2019.

<https://www.abcnyheter.no/nyheter/verden/2019/02/06/195543098/dansk-jehovas-vitne-domt-til-seks-ars-fengsel-i-russland> (besøkt 07.05.2020).

Internettressurser

«Fengslet for sin tro.» <https://www.jw.org/no/nyheter/juridisk/etter-region/russland/jehovas-vitner-i-fengsel/> (besøkt 07.05.2020).

<https://ils.wisc.edu/staff/peters-shawn/> (besøkt 29.04.2020).

<https://inside.trinity.edu/directory/jhender4> (Besøkt 10.05.2020).

https://prabook.com/web/merlin_owen.newton/434352 (besøkt 28.04.2020).

<https://www.jw.org/no/bibliotek/boker/jehovas-vilje/jw-pioner/> (besøkt 03.05.2020).

<https://www.jw.org/no/jehovas-vitner/kontakt/norge/> (besøkt 22.04.2020).

<https://www.uia.no/kk/profil/heljeks> (besøkt 27.04.2020).

<https://www2.le.ac.uk/departments/history/people/staff-pages/zknox> (besøkt 25.04.2020).

<https://yorks.academia.edu/GeorgeChryssides> (besøkt 30.04.2020).

Jusleksikon.no-brukere,

«Anke», *Jusleksikon.no*, <https://jusleksikon.no/w/index.php?title=Anke&oldid=8172> (besøkt 11.2020)

Wikipedia contributors, "James Penton," *Wikipedia, The Free*

Encyclopedia, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=James_Penton&oldid=931406402 (besøkt 30.04.2020).

Utrykte kilder

Jehovas Vitners avdelingskontor for Skandinavia.

Riksarkivet, RA/S-1048, serie Db, Journalsaker (alminnelig arkiv), jnr. 2171/1954 P1

Statsarkivet i Kongsberg, A-741, Tønsberg politikammer, Ghc, Forseelsaker/dommer rekke III, eske 12 (dom nr. 10/51 Fs, melding nr. 295/51 Fs).

Statsarkivet i Oslo, Oslo politidistrikt, domsnummer 1593/1950 – domsakter SAO/A-10085c/J/Jc/Jca/Jcac/L3144.

Statsarkivet i Trondheim, Uttrøndelag Politikammer - Dommer 1949 - 11.256 - saknr.34. 1948.